

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKIVEBOGEN 2019

Historisk Årbog for Skive og Omegn
Bind 110

Skivebogen 2019

SKIVEBOGEN

**Historisk Årbog for Skive
og Omegn**

**110. bind
2019**

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktør: Henning Just

Grafisk produktion: Skive Offset, Oddense

Skrift: Times

DISTRIBUTION:

Skive Byarkiv, Havnevej 14, 7800 Skive, Tlf. 99 15 77 53

Email: skivebyarkiv@museumsalling.dk

MEDLEMSKAB:

Kontingentet for 2019-2020 er 110 kroner (Indbefattet Skivebogen og levering af samme).

Medlemskab kan tegnes ved at sende en mail til: Histsamfskive@gmail.com eller ved at kontakte et af bestyrelsens medlemmer.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN

Kan købes ved henvendelse til Skive Byarkiv. Pris 75 kroner plus porto. 1999 dog 120 kroner plus porto.

P.t. er følgende årgange på lager: 1930-31, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1956, 1972-1974, 1978-1987, 1991-2007, 2010-2018

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Lektor Johan Nielsen, Hald, formand

Lektor Preben Kjærulff, Resen, næstformand

Statsaut. ejendomsmægler Per Toft Mouritsen, Roslev, kasserer

Journalist Henning Just, Sdr. Thise, sekretær

Sognepræst Henrik Forman, Hurup

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

Arkæolog Garry Keyes, Ørslevkloster

ISBN 978-87-87346-30-6

Forsiden:

Den jubilerende Skive Havn i 2018. Foto: Thomas Køser.

Bagsiden:

Købmand Svend Thøgersens skibsproviantering på Fjordvej 2 i 1982. Foto: Privat.

For enkelte illustrationer kan det have vist sig umuligt at finde frem til den retmæssige indehaver af ophavsretten. Såfremt vi på denne måde måtte have krænket ophavsretten sker det utilsigtet. Retmæssige og dokumenterede krav i denne forbindelse vil blive honoreret som var det lykkedes Historisk Samfund for Skive og Omegn at indhente tilladelse på forhånd.

Indhold

Henning Just

Både havnen og Thøgersens butik jubilerer 7

Bodil Emtkjær

Storbonden i Hvidbjerg ansatte sin fodermester som butler 15

Per Mouritsen

Da borgerne i Roslev gjorde oprør mod at få et ældrecenter i byens anlæg 25

Niels Graverholt

Dagligdagen i en af byens mange købmandsbutikker 37

Eva Dragheim

Barn i Skive i efterkrigsårene..... 47

Terkel Brannet

Vinkel har været beboet siden yngre stenalder for 4600 år siden 55

Bjarne Nørgaard

Anne Bendixdatter blev brændt på Tinghøj i 1736..... 63

Merete Just

Tre lokale mistede livet ved M/S Hans Hedtofts forlis 69

Henning Just

Danmarks mest omtalte gravhøj? 92

Johan Nielsen

Formandsberetning 93

Per Mouritsen

Regnskab og bemærkninger 95

Både havnen og Thøgersens butik jubilerer

Af Henning Just

I år er det 150 år siden, Skive Havn blev indviet. Men det er ikke kun havnen, der kan markere en rund dag i 2019. Faktisk er det også 100 år siden, at købmand Jens Jensen åbnede havnens første butik, der senere blev overtaget af hans søn før Svend Thøgersen købte skibsprovianteringen i 1952. Han drev butikken frem til 1994 - for 25 år siden. Nu 94-årige Svend Thøgersen bor fortsat på havnen, hvor han har fulgt livet gennem snart 68 år - altså i næsten halvdelen af havnens levetid.

At Svend Thøgersen havnede i Skive er faktisk lidt af en tilfældighed. Han er født og opvokset i Grimstrup på Esbjerg-kanten, og han kom efter skoletiden i 1939 i lære

som kommis i en brugs på hjemegnen. Man stod i lære i fire år, før man var udlært, og det var et krav, at det sidste år af læretiden skulle foregå i en anden butik, hvor man fik titel af forbundter - en lærling der reelt arbejdede som svend.

»Der var to ledige stillinger, jeg kunne søge. Den ene af dem var på min hjemegn, og den anden var i Balling. Det blev Balling, for i den anden ledige stilling skulle jeg køre varetur med hestevogn. Det var ikke lige mig, og så var der jo kun Balling tilbage som en mulighed,« fortæller Svend Thøgersen, der kom til byen i Vestsalling midt under anden verdenskrig i 1943.

Han arbejdede i brugsen i Balling frem til 1947, hvor

*En flok havnearbejdere foran Jens Jensens butik i 1926.
Foto: Skive Byarkiv*

For 100 år siden åbnede Jens Jensen havnens første butik på hjørnet af Fjordvej og Havnevej. Foto: Skive Byarkiv

han blev indkaldt som soldat, dels i Esbjerg og dels på Østerbrogades Kaserne i København. Samme år som han blev indkaldt, mødte han gas- og vandmester Andersens datter, Edith, som han blev gift med i 1950.

Efter soldatertiden fik Svend Thøgersen arbejde i en brugs på Vejle-egnen og derefter i Åbyhøj, og det unge par begyndte at se sig om efter en uddelerstilling.

»Men der var mange om buddet, når en stilling blev slået op, så vi begyndte i stedet at holde øje med, hvilke købmandsbutikker, der blev sat til salg,« erindrer Svend Thøgersen.

Det endte med, at han i 1952 med hjælp fra svigerforældrene i Balling købte købmand Jensens butik på havnen. På det tidspunkt var der ikke færre end 52 købmænd i Skive by.

»Det passede med de penge vi kunne rejse, men det var en meget lille butik, som ikke mindede meget om de

brugser, jeg havde arbejdet i. Og det var helt nyt for os, at en væsentlig del af omsætningen kom fra skibsprovianteringen og salg af tovværk, maling og andet skibsudstyr. Det anede jeg intet om, så det måtte jeg sætte mig ind i,« husker Svend Thøgersen.

Sladrebænk i butikken

Selv om butikken var lille, var der som i de fleste andre købmandsbutikker dengang en sladrebænk, hvor de faste kunder kunne tage et hvil og udveksle nyheder.

»Den beholdt vi i en del år, men lige fra begyndelsen holdt vi hårdt på, at vi ikke ville have, at kunderne drak øl i bagbutikken. Det var et valg vi traf, fordi vi var sikre på, at det ville holde andre kunder væk fra at handle hos os,« siger Svend Thøgersen.

Da Thøgersen overtog butikken, var havnen byens største arbejdsplads.

»Alt foregik jo med håndkraft, og derfor tog det i reglen flere dage, før skibet kunne sejle videre. De fleste lå i havnen i to-tre dage og sommetider helt op til en uges tid. Lasten skulle typisk puttes i sække, og derefter køres med sækkevogn fra skibet og vejes, før turen gik til pakhuset. Det kræver mange hænder, så når der var mest travlt, var der godt og vel et par hundrede mand i arbejde«.

»Arbejdet var akkordarbejde på daglejervilkår. Skibsmægler Bering stod for at hyre folkene, der mødte op tidligt om morgenen i håb om, at der var arbejde til dem den dag. Det var der ikke altid, for Berings folk udvalgte jo kun det antal, der var brug for den dag. Og det afhang jo helt af, hvor mange skibe, der lå i havnen, og hvad der skulle losses,« siger Svend Thøgersen.

Det var hårdt fysisk arbejde, så det var et arbejde, der krævede sin mand. Nogle af dem var nogle barske fyre, og der var da en hård og rå tone, men også et stort sammenhold mellem havnearbejderne. Det hårde fysiske arbejde betød, at i alt fald nogle af havnearbejderne drak pænt mange øl i løbet af en arbejdsdag.

Skive Kulkompagni, der havde lager på havnen, var storaftager af koks, kul og cinders, som blev sejlet til byen. Ligesom alle andre løsvareer skulle brændslet skovles i sække nede i lasten og køres i land på sækkevogne, og det var både et hårdt og meget beskidt arbejde.

100 mand

»Efter en dag med det arbejde, var havnearbejderne sorte og nærmest ukendelige, når arbejdsdagen var slut,« husker Svend Thøgersen og tilføjer, at et skib der skulle losses for gødning snildt gav arbejde til omkring 100 mand i flere dage.

Stort set alle havnearbejdere havde øgenavne. En af dem var Frederik Laursen, der havde et ikke særlig pænt øgenavn »Ski'e Frederik«.

»Han kunne godt blive lidt højtråbende, når han havde

Efter en arbejdsdag med losning af kul var havnearbejderne nærmest sorte og ukendelige, erindrer Svend Thøgersen. Foto: Privat

drukket for meget, men der var ikke ondt skabt i ham. Men hans cykel fik altså mange skældud, for den ville som regel ikke som Frederik, når han sidst på dagen skulle cykle hjem fra havnen,« erindrer Svend Thøgersen.

En anden af byens mange originaler var Peter Larsen - »Pe' Lytå« - som en sjælden gang fandt vej til havnen. Dog ikke for at arbejde, for det gav han sig ikke af med. Han kunne godt blive lidt ond i sulet, når han havde drukket for mange bajere. Han holdt ellers til på Gammelgaards Teglværk i Brårup, hvor den store teglovn gav varme, når vinteren rasede.

I alle årene åbnede Svend Thøgersen klokken 6.30 hver morgen, og der var kunder i butikken fra den årle morgenstund.

Havnearbejderne købte som regel kun en enkelt bajer

*Købmand Thøgersen gør kassen
op i 1982, Foto: Privat*

Svend Thøgersen har boet på havnen i mere end 67 år. Foto: Privat

ad gangen, så det kunne blive til flere besøg i løbet af en arbejdsdag.

Til stamkunderne hørte også mange af de folk, der boede på havnen. Nogle af havnearbejderne boede i området, men der var også en del, der levede af fiskeri - eller supplerede det noget usikre job som havnearbejder med at fiske.

Mange virksomheder

Havnen var også hjemsted for flere virksomheder som Østergaards Beton, der senere flyttede til Norgesvej, Fjordvejs Maskinfabrik og Ove Arkils asfaltfabrik - og det gav også handel i butikken.

Og så var der folk som familien Thøgersens nærmeste nabo, skipper Kristian Jensen, som forsørgede sin familie

ved at sejle fragt med sin lille skonnert - først »Rigmor« og senere »Fremad« - som kun kunne laste, hvad der i dag kan være på et par lastbiltræk.

»Han sejlede ud over på danske havne både på Sverige og Tyskland, og turen gik også jævnlige til Bornholm for at laste Hasle klinker. Han havde sin kone med som hjælper på turene, og det var hårdt for hende, for hun blev nemt søsyg,« siger Svend Thøgersen.

Men ellers var den store indtægtskilde de bestillinger, som skibene afgav enten når de var kommet i havn eller på vej til Skive. Det skete i langt de fleste tilfælde via en opringning til Thøgersen via Lyngby Radio, som dengang var skibenes kontakt til omverdenen.

Ud over købmandsvarer kunne Svend Thøgersen ofte også komme ud for, at skibene bestilte eksempelvis slagtervarer eller bad om, at skibsprovianteringen sørgede for at sende deres vasketøj på vaskeriet. Og ofte måtte han på et af byens apoteker efter varer til skibenes medicinskabe eller på mejeriet efter isblokke til skibene.

En særlig bestilling

»Det var en service vi ydede uden at tjene noget på det, for der var jo tale om gode kunder,« siger Svend Thøgersen, der kan berette, at den mest specielle bestilling han erindrer at have fået, var at han skulle skaffe en kaptajn en ny skibshund.

»Jeg kan huske, at jeg kørte til Mors for at hente en hund, som kaptajnen i øvrigt var rigtig godt tilfreds med,« siger Thøgersen.

Søfolkene brugte også Thøgersens telefon, når de skulle ringe hjem til familien. Og det kunne være en omstændelig affære.

Dengang var telefoncentralerne ikke automatiserede, så der kunne være lang ventetid på at få en ikke-lokal samtale igennem manuelt - især hvis man skulle over Rigstelefonen i København.

Efter tilbygningen midt i tresserne tog butik og beboelse sig sådan ud fra Havnevej-siden. Foto: Privat

»Der kunne godt være en ventetid på tre-fire timer, så vi fandt på et system, hvor vi hejste et flag uden for butikken, når telefonsamtalen var klar. Det holdt besætningen øje med, så det fungerede faktisk godt,« siger Svend Thøgersen.

En isvinter en gang i tresserne frøs et fragtskib fast ude i sejlrenden i flere dage. Så her måtte Svend Thøgersen af sted over fjorden på gåben med varerne på en slæde. Blandt andet havde han en sæk kartofler med til besætningen. Den samme vinter oplevede han også, at en kunde fra Dommerby skød en genvej og kørte i bil hen over fjorden for at handle på havnen.

Nogle af de faste skibskunder bestilte også varer hos Svend Thøgersen, hvis de lagde til i andre havne i Limfjorden.

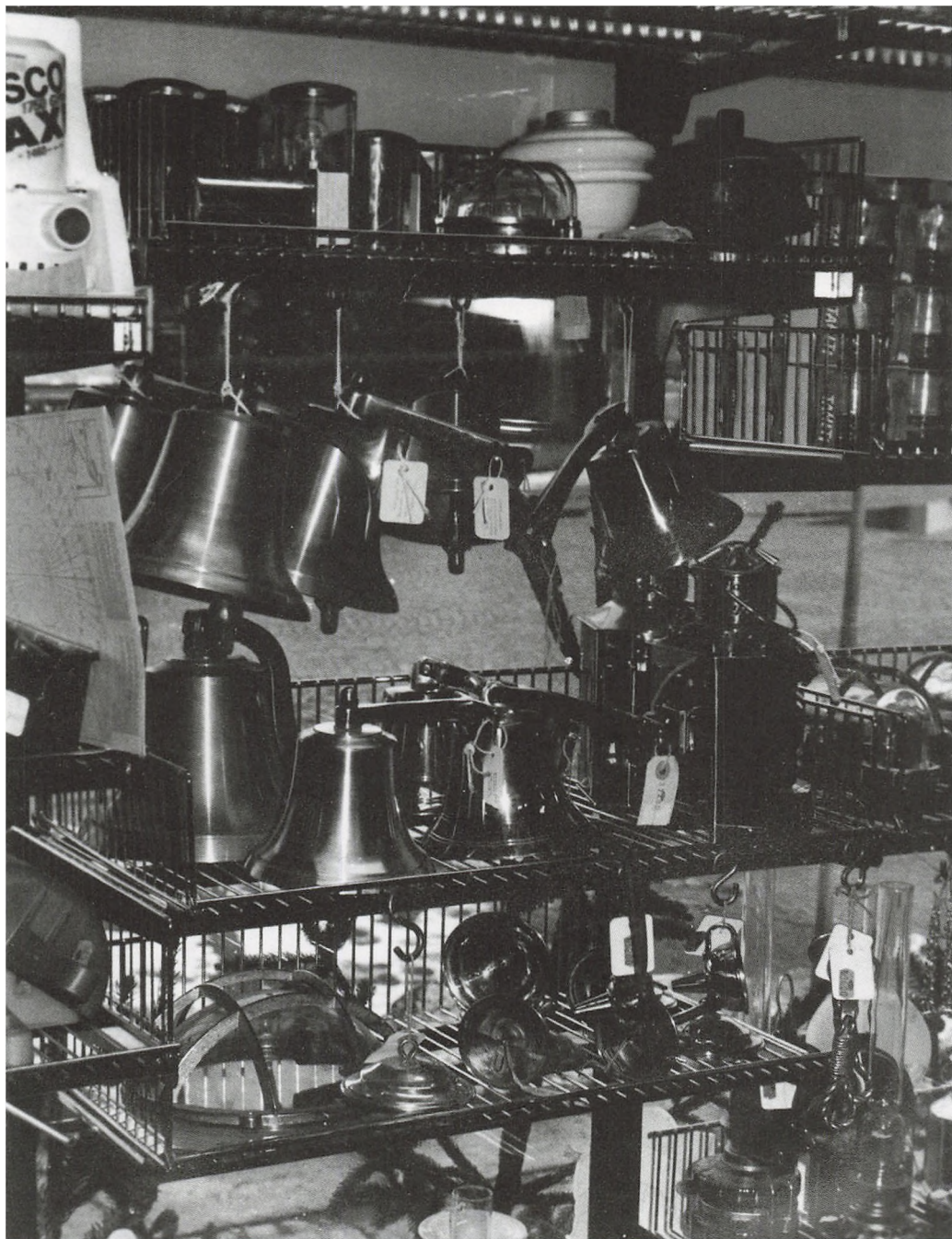
»Jeg har kørt mange ture til Nykøbing, Fur, Aalborg og

Thisted med varer - ja, jeg har en enkelt gang været helt i Korsør med varer til en af vores kunder«, siger han.

Fra ladcykel til bil

De første år på havnen havde familien Thøgersen ikke bil, så når der skulle hentes varer oppe i byen, foregik det på en ladcykel. Men omkring 1960 blev der råd til at købe en bil. Og så var det noget lettere, når der skulle hentes varer hos grossisten Michael Nielsen, der holdt til på Nørreport i samme gård, som også husede bryggeriet Thordal.

De første 10-15 år holdt parret ikke en eneste fridag - ud over søndagene. Og ferier turde de slet ikke tænke på. Men i pinsen, hvor der var to sammenhængende fridage, tog de som regel sammen med de fire børn, som voksede op i hjemmet, på korte ture til Skagen, Samsø eller Tyskland.

*Udstyr til lystbåde og sejlerøj
kom fra 1970'erne til at udgøre
en stadig størstedel af varelage-
ret. Foto: Privat*

Gennem årene har flere lærlinge fået deres uddannelse hos Thøgersen, men ellers var det Edith og Svend Thøgersen, der passede butikken. Da børnene var små, havde de tjenestepiger, som boede hos familien Thøgersen.

Langt de fleste af de skibe, som Svend Thøgersen levere varer og tjenesteydelser til, var faste kunder, der jævnligt kom til Skive. Men sommetider kom der et nyt skib til havnen, og så havde Thøgersen en aftale med sin nabokøbmand, Aage Midholm, der både var en konkurrent og en kollega.

»Vi aftalte, at når der kom et nyt skib, skiftedes vi til at kontakte dem den første gang, de anløb havnen. Og det var en ordning, vi begge var tilfredse med«, siger Thøgersen.

Ny tilbygning

Sidst i tresserne udvidede Svend Thøgersen med en ny tilbygning, som gav meget mere plads til sejlertøj og udstyr til lystbåde, som efterhånden kom til at udgøre en stadig større del af varelageret.

»Skibene blev op gennem tresserne og halvfjerdserne stadig større, løsningen blev mere og mere maskinel og skibene lå derfor kortere og kortere tid i havnen. Det var en udvikling, som stod på over forholdsvis mange år, men samtidig var der en stigning i velstanden, som betød, at folk fik mere fritid, og mange fik råd til at holde lystbåd,« siger Svend Thøgersen.

På et tidspunkt forhandlede han således også bådmotorer og surfbrætter.

Også salget af vin tog et stort opsving i halvfjerdserne.

»Da vi overtog butikken i 1952 tror jeg der i varelageret var to flasker madeira, en flaske portvin og to flasker vin fra Cort Traps Vinhandel i Nørregade,« husker Svend Thøgersen, der specialiserede sig i vine og havde et stort udvalg.

Med beliggenheden tæt på havnekajen har der været en

del oversvømmelser gennem årene. Værst var en oversvømmelse i halvtredserne, hvor lageret i kælderen blev oversvømmet. Og i den voldsomme novemberstorm i 1982 ankom dagens første kunde i robåd, erindrer den gamle købmand.

I de første år med butikken havde Thøgersen også kunder fra Krabbesholm Sanatorium - det nuværende Resenlund. Her var tuberkulosepatienter ofte indlagt i adskillige måneder. Og efter dem var det udviklingshæmmede, som overtog bygningerne.

»Det var nogle søde mennesker på Resenlund, som vi havde meget sjov med,« husker Svend Thøgersen.

Han var tæt på 70, da parret i 1994 besluttede at lukke efter 42 år. Året efter mistede Svend Thøgersen sin hustru.

»Vi forsøgte at sælge butikken, og vi havde da også flere henvendelser. Men det strandede på, at potentielle købere ikke ville arbejde så mange timer, som vi havde gjort,« siger Svend Thøgersen, der stadig bor i huset på hjørnet af Havnevej og Fjordvej.

Om forfatteren

Henning Just er journalist, født i Skive og har været ansat på Skive Folkeblad fra 1986 til 1998 og herefter på Viborg Stifts Folkeblad. I 1992 blev han af Dansk Journalistforbunds kreds for Midt- og Vestjylland tildelt hædersprisen »Den Gyldne Blok« for afdækning

af det, der reelt blev afviklingen af Skive Sygehus. I sin fritid står han bag Forlaget Just, ligesom han er redaktør af Skivebogen.

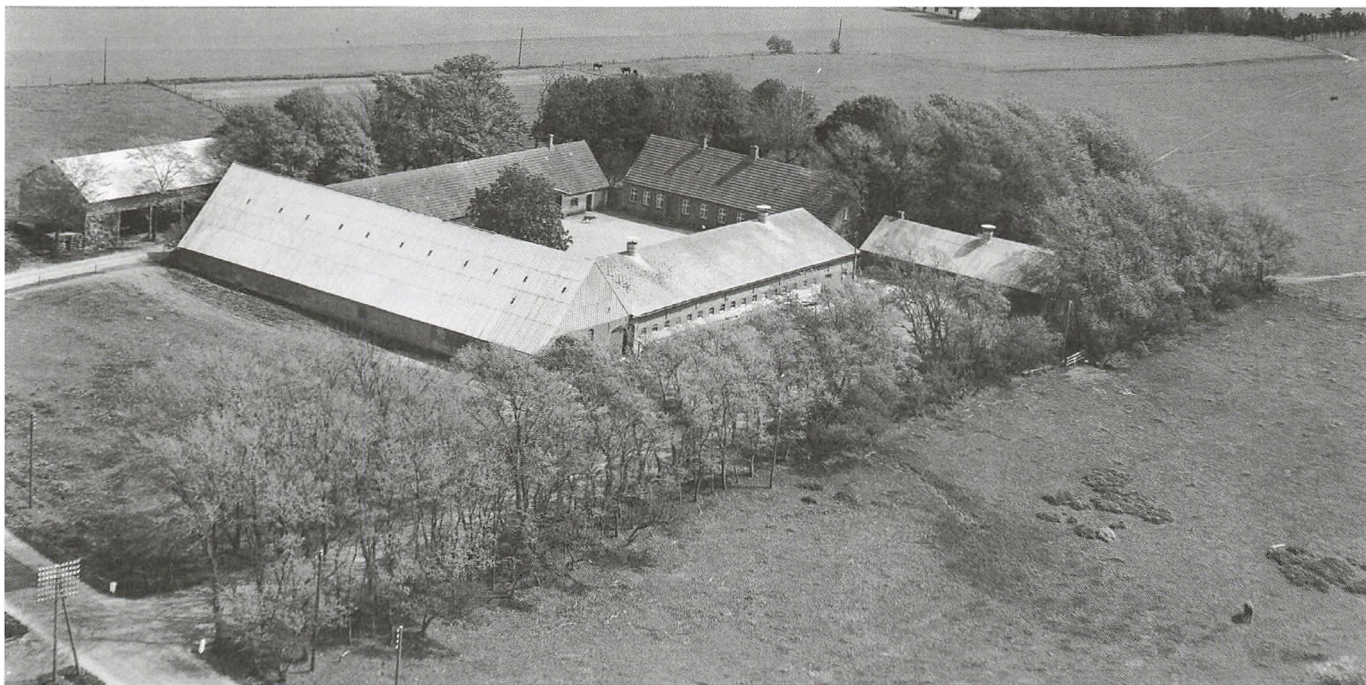
Storbonden i Hvidbjerg ansatte sin fodermester som butler

Af Bodil Emtkjær

Da Jens Møller på Hvidbjergs største gård, »Møllegaarden«, satte dyrene ud, var der ikke arbejde til hans mangeårige fodermester. Men han ansatte ham i stedet som butler. Og sådan en er det ikke alle, der kan få, fortalte ejeren af proprietærgården til artiklens forfatter. Jens Møller var en meget speciel herre, der levede et rigt og muntert liv som sjette generation på slægtsgården.

»Du brugte ikke dine øjne, da du kørte gennem Hvidbjerg, ellers havde du set en flok gæs gå til udstilling på en mark op mod Holstebrovej ved »Møllegaarden«.

Så kontant svarede et par medlemmer af kommunalbestyrelsen i Spøttrup, da jeg en dag forud for et byrådsmøde på rådhuset i Ramsing spurgte, om de kendte et sted, hvor man kunne købe en julegås, som ikke var lynopfodret, men havde fået lov at gå og snadre.

»Møllegaarden« som den så ud i 1955. Jens Møller overtog gården i 1946 og boede der til 1988, hvor sygdom tvang ham væk. Stuehuset er fra 1886. Det blev renoveret i 1954, da Jens Møller blev gift første gang. Foto: Privat

Det var en dag først i 1980'erne, samtalen fandt sted. De ænder, der blev solgt hos slagteren som rigtige landænder, havde været en skuffelse. Nu ville vi tilbage til den gode gås, som jeg kendte fra barndommen.

»Du skal være klar over, at det er en meget speciel herre, der bor på »Møllegaarden« og har gæssene. Han har en butler«, blev jeg belært om den dag på rådhuset.

Men jeg var fast besluttet på, at julemenuen skulle være gåsesteg. Nu var spørgsmålet, hvordan fik jeg skabt kontakt til denne noget specielle landmand i Hvidbjerg, som havde en butler?

Mange overvejelser gik gennem mit hoved.

Kunne jeg ringe? Risikerede jeg at henvende mig på et uheldigt tidspunkt? Skulle jeg tage chancen og bare køre ud til gården på Holstebrovej 435?

Alle betænkeligheder viste sig helt overflødige, da jeg fik kontakt og mødte Jens Møller på slægtsgården, »Møllegaarden«. Den største af alle gårde i Hvidbjerg. Den havde været i samme slægts eje siden 1736.

En proprietærgård var det, men titlen proprietær benyttede Jens Møller ikke, og hans påklædning - blå kedeldragt og træsko - gav heller ikke indtryk af, at han ønskede at sende signaler om at være storbonde. Han var en ældre herre. Uformel og meget venlig.

Jeg blev inviteret indenfor i et stort stuehus fra 1886. Det foregik ad bryggersdøren og ind i et meget rummeligt køkken, hvor der stod et stort bord midt i rummet med høje, gamle taburetter omkring. De mindede om barstole.

Butleren

Jens Møller var let at tale med, for han havde udstråling og et pragtfuldt lune. Vi havde ikke talt sammen ret længe, før han spurgte, om jeg ville se, hvordan han boede.

Om jeg ville? Selvfølgelig. Hellere end gerne.

Og så viste han mig gennem en række stuer med smukke, gamle møbler. Der var folkestuen, en opholdsstue, spi-

Julen nærmer sig. »Møllegaardens« gæs skal til slagteriet. Sammen med Svend Aage Lidegaard t.v. står Jens Møller klar til at læsse gæssene, som Henry Pedersen (butleren) havde opgaven med at fange i stalden og række ud gennem lugen. Svend Aage Lidegaard overtog »Møllegaarden« efter Jens Møller. Foto: Privat

sestuen, en veranda og storstuen. I én af stuerne hang et stort maleri af hans afdøde hustru, Nico. Det billede betød meget for ham.

Undervejs gennem stuerne bemærkede Jens Møller pludselig:

»Jeg har jo en butler!«

Der kom ikke en nærmere forklaring om, hvad butlerens funktion var. Og da jeg spurgte, hvordan han havde båret sig ad med at få en butler, sendte han mig et målende blik og svarede:

»Det er ikke noget, alle kan få«.

Hvordan det gik til, at gårdens fodermester gennem en årrække endte med at få titel af butler, da der ikke længere var kreaturer at passe, står hen i det uvisse. Desværre

kom jeg aldrig til at møde butleren. Han viste sig ikke, når jeg var på »Møllegaarden«.

Sygevin

Efter rundvisningen i det gamle stuehus var vi tilbage i køkkenet, og jeg var kommet op på én af de høje taburetter ved det store bord.

»Nu skal vi have et glas sygevin«, erklærede Jens Møller. Og så gik han i spisekammeret og frembragte en flaske portvin. Sygevin bød han gerne på. Der kom også sygevin på bordet, da jeg kort før jul igen var på »Møllegaarden«. Denne gang var det for at betale gåsen, som blev en dejlig erstatning for tidligere års mindre kødfulde ænder. På det tidspunkt havde jeg allerede fået gåsen leveret i Skive, men betalingen manglede.

Den nyslagtede gås, som Jens Møller havde hentet på et slagteri i Himmerland, havde han personligt bragt til Skive og afleveret på min arbejdsplads, Skive Folkeblad, som dengang lå i Slotsgade. Jens Møller var mødt op i bladhusets ekspedition, hvor han lagde den store gås på skranken foran kontordamerne med besked om, at den var til Bodil. Han ville ikke gå op til mit kontor i redaktionen på første sal, og han ville heller ikke have, at der blev ringet efter mig, så jeg kunne komme ned i ekspeditionen og betale.

»Hun skal komme ud til mig og betale«, lød meldingen til kontordamerne, og så hastede Jens Møller ud af bladhuset.

Da jeg dagen efter kom på »Møllegaarden« for at betale, blev der igen budt på sygevin. Og da Gåsefar - som Jens Møller kom til at hedde hjemme hos os - havde fået pengene, hastede han ud i spisekammeret. Da han kom tilbage, var det med en flaske rødvin, som blev stillet foran mig. Vinen skulle jeg have.

»Jamen, så er der da ingen fortjeneste på gåsen«, indvendte jeg.

Jens Møller voksede op i en søskendeflok på otte. Her er familien fotograferet, da ældste søn, Kristen Møller, blev student. Til venstre for Kristen står Magnus, der blev gårdejer i Thorum. Til højre den ældste i flokken, Bodil, der blev gift Lidegaard og husmor i »Bønding« i Hvidbjerg. Ved hendes side Mads Møller, der blev kontorchef i Salling Bank. I midten med fletninger Asta, der blev gift Simonsen og kom til at bo på »Højgaard« i Oddense, og forældrene Ingvard og Kathrine Møller med familiens yngste, Knud Erik, som blev dyrlæge. Forrest Jens og søsteren Karen Margrethe, der blev gift Thorgaard og blev landmandskone i Hvidbjerg. Foto: Privat

Jens Møller kiggede på mig med sine muntre øjne, blinkede og sagde med et lunt smil:

»Det er kundepleje«.

Jens Møller i haven ved »Møllegaarden« med sin første hustru, Nico. På det tidspunkt var hun alvorlig syg af den cancer, som tog hendes liv i 1969. De fik kun 15 år sammen. Foto: Privat

Det var nu ikke på grund af kundeplejen, at jeg fortsatte med at købe julegåsen på »Møllegaarden«, så længe Jens Møller havde gården. Hans gæs var en nydelse, og han var interessant at besøge.

Sjette generation

Jens Møller var sjette generation på »Møllegaarden«. Han overtog gården i 1946 efter sine forældre, Kathrine og Ingvar Jensen Møller. Forinden havde han i fem år været bestyrer for sin mor, efter hun var blevet enke i 1941.

Uddannelsen til landmand havde han taget på Ladelund Landbrugsskole og på forsøgsgården Godthåb ved Skanderborg

Jens Møller var født i 1914. Han var nummer fem i en søskendeflok på otte. Han havde fire brødre, men det lå tidligt i kortene, at det var ham, der skulle drive »Møllegaarden« videre.

To af brødrene havde valgt at studere. Den ældste, Kristen Møller, studerede teologi, men døde allerede som 22-årig. Den yngste, Knud Erik Møller, blev dyrlæge og

I 40 år var Jens Møller med i Odd Fellow Logen i Skive. Her ses han ved en festlighed i logen. Til højre for ham sidder hans bror, kontorchef Mads Møller, der også var Odd Fellow. Foto: Privat

kom til Mørkøv på Sjælland. En tredje bror, Mads Møller, valgte også landbruget fra og blev bankmand. Han gjorde karriere i Salling Bank i Skive og blev kontorchef. Kun broderen, Magnus Møller, der var fem år ældre end Jens Møller, var også landmand. Men han var allerede i 1934 blevet gift med Astrid Knudsen fra »Kvistgaard« i Thorum, og parret havde overtaget hendes fødehjem.

Så det blev Jens Møller, der fik ansvaret for at drive slægtsgården, da hans far døde i 1941. Hans mor blev boende på gården til sin død i 1948.

Jens Møller havde tre søstre. De blev alle gift med en landmand. Den ældste i den store søskendeflok var Bodil. Hun blev gift med Aage Lidegaard i »Bønding« og dermed husmor på en anden af Hvidbjergs store slægtsgårde. Søsteren Asta Møller giftede sig med Oluf Simonsen og kom til at bo i »Højgaard« i Oddense. Mens den yngste søster, Karen Margrethe Møller, også fik sit hjem på en gård i Hvidbjerg. Hun var gift med Aage Thorgaard.

Et stort portræt af Jens Møllers første hustru, Nico, malet af Nicolaj Mølgaard Andersen havde en central plads på »Møllegaarden«. Maleriet fik han med, da han kom på plejehjem. Der hang det over hans seng. Foto: Privat

Glad ungkarleliv

Jens Møller var 27 år, da han fik ansvaret for bedriften på »Møllegaarden« som bestyrer for sin mor. Dengang var der et stort folkehold til at drive de 156 tønder land og passe gårdens mange malkekøer, svin, heste, høns og duer. Stude var der også. Der var en fodermester, en forkarl og tre yngre karle. To tjenestepiger tog sig af det huslige.

Da Jens Møller fem år senere i 1946 overtog gården, kom der mere liv på »Møllegaarden«.

Han var til det muntre. Altid oplagt til sjov og han levede et festligt ungkarleliv. Mange pigers hjerte fik han til at banke. Jens Møller var glad for piger, og pigerne kunne ikke stå for hans charme og muntre væsen.

Efter moderens død i 1948 blev husførelsen styret af skiftende husbestyrerinder frem til 1954, hvor han som 40-årig blev gift med sit livs kærlighed, Nico Breinholdt.

Juleaften på »Møllegaarden«. Gåsen er spist. Man er nået til risalamanden. Jens Møller og butleren nyder maden. Kamma Lykke Møller har foreviget middagen, der blev spist i køkkenet. Foto: Privat

Hun var fraskilt slagtermesterdatter fra Holstebro, fortæller hans nevø, Kresten Lidegaard.

Nevøen mener, at parret mødte hinanden på Kærgårdsholm Kro, som dengang var et søgt spisested, hvis der skulle nydes en god frokost.

Da Nico Breinholdt flyttede ind, blev hele stuehuset renoveret under vejledning af en arkitekt. Der var stil over Nico Breinholdt. Hun passede godt til gården, mindes en gammel Hvidbjerg-bo. Nico og Jens Møller sørgede for, at »Møllegaarden« blev ramme om mange selskaber og familiesammenkomster. Noget der passede Jens Møller. Han var selskabsmenneske. Han var i sit es, når der var gæster, eller han kunne komme i byen.

På »Møllegaarden« fik gæster skønne traktementer, når de kom til middag. Jens Møller satte pris på nydelse, fest og farver, men der skulle også være stil over det. Når der var middagsselskab, kunne gæsterne ofte glæde sig over at få serveret sherry til suppen, fortæller Kresten Lidegaard.

I »Møllegaardens« store stuehus var der smukke stuer. I én af stuerne stod der en flot porcelænskakkelovn. Den blev ikke brugt, men til jul morede Jens Møller sig med at lægge slik ind i kakkelovnen, når der kom børn på besøg, så de skulle kravle ind i mørket og finde lækkerierne. Foto: Privat

Han mindes også, at onklen havde en svaghed for rejer og laks og gerne spiste et stykke højt belagt med rejer.

Enkemand

Det lykkelige liv med Nico sluttede alt for tidligt. Hun blev ramt af cancer og døde i 1969 på »Møllegaarden«. Jens Møller sørgede for, at hun blev plejet hjemme til det sidste.

I tre år var Jens Møller enkemand, men han mistede aldrig lysten til kvindeligt selskab. Han fandt sammen med Kamma Lykke, der var laborant på Varde Sygehus. Forbindelsen blev etableret gennem en kontaktannonce, fortæller Kresten Lidegaard.

I 1972 blev Jens Møller gift med Kamma Lykke fra Varde. De blev viet i Varde Kirke, og Jens Møller var naturligvis i tøjle og hvidt. Har bar gerne selskabstøjet, når lejlighed bød sig. Foto: Privat

Parret blev gift i 1972, og Kamma Lykke flyttede til Hvidbjerg. Hun kom til at arbejde på Skive Sygehus, men hun fandt sig ikke rigtig til rette med livet på landet. Efter nogle år flyttede hun tilbage til Varde og genoptog sit arbejde dér på hospitalet, men båndet mellem Jens Møller og hans anden hustru blev ikke brudt, før han døde.

De indrettede sig med et weekend-ægteskab, og der var dagligt kontakt over telefonen. De startede dagen med at tale sammen - også den dag i 1988, hvor Jens Møller var

blevet ramt af en blodprop. En smertelig dag, som stadig fylder meget hos Kresten Lidegaard og hans hustru, Ingrid.

Det var dem, Kamma Lykke slog alarm til, da hun under morgensamtalen med sin mand fornemmede, at noget var galt med Jens Møller. Ingrid Lidegaard fandt Jens Møller i køkkenet, ramt af en blodprop, men alligevel var Jens Møller så skarp i hjernen, at han forsøgte at afværge, der blev tilkaldt en læge.

Få dage senere skulle hans kørekort fornys, og kørekortet var Jens Møllers livsnerve. Kørekortet og sin gamle Fiat varebil kunne han ikke undvære. Han skulle på farten hver dag - helst flere gange - for at møde mennesker. Han kunne tale med alle, og alle kunne lide Jens Møller.

Men sygdommen ville det anderledes. Jens Møller blev handicappet og kom til at sidde i kørestol resten af sit liv.

Farvel til gården

Han måtte derfor flytte fra »Møllegaarden« og tage ophold på plejehjemmet i Balling. Han døde knap fem år senere.

Jens Møller efterlod ingen efterkommere til at overtage »Møllegaarden«. Hans to ægteskaber var barnløse. Gården blev solgt til Svend Aage Møller Lidegaard. Han er søn af nevøen, Kresten Lidegaard, og barnebarn af Jens Møllers ældste søster, Bodil Lidegaard. Inden Svend Aage Møller Lidegaard købte gården, havde han den i forpagtning i fire år.

Da var en del af gårdens jord blevet inddraget til byudvikling i Hvidbjerg. Det er på jord fra »Møllegaarden«, der er anlagt et erhvervsområde, hvor blandt andet PH Montage ligger. Boligområdet, Vikingebakken, er også udstykket fra »Møllegaarden«. I 2000 blev stuehus og avlsbygninger solgt fra. Der bor nu Jacob Rytter.

Svend Aage Møller Lidegaard driver i dag både sit barndomshjem, »Bønding«, hvor han er ottende generati-

En glad Jens Møller sammen med hustruen Kamma ved én af de talrige fester, han havde den glæde at deltage i. Ikke sjældent var han som her i kjole og hvidt. Foto: Privat

on, og »Møllegaardens« jorde samt »Grønvang« i Hem, der er hans mors fødehjem. Der er han tredje generation.

Morgenmand

Kresten Lidegaard har fra sin barndom mange minder om morbroderen. Det var rart at komme på besøg på »Møllegaarden«. Når Kresten og hans bror, Peter, var på ferie

Butleren, Henry Pedersen, i festtøj til en fødselsdagsfest i »Bønding«. Her i selskab med Ella og Peter Lidegaard. Foto: Privat

hos deres bedstemor, tog Jens Møller dem altid ud til duerne, og dem var der mange af. De to drenge fik så lov til at udvælge nogle duer, de kunne tage med hjem til »Bønding«.

Men hver gang blev deres fornøjelse med at have duer kort. Drengene valgte altid blandt de største, der også var de ældste, men der gik aldrig lang tid, inden duerne fløj fra »Bønding« tilbage til »Møllegaarden«.

Da Kresten og Ingrid Lidegaard kom til at bo i »Bønding«, fik de tit besøg af Jens Møller. Han dukkede som regel op tidligt på dagen, når der blev spist morgenmad. Han var morgenmand. Altid tidligt oppe. Men han kom ikke for at få morgenkaffe. Han ville bare hyggesnakke, og så kastede han sig ofte over husets ost med ostehøvl. Ikke for at spise af osten men for at rette den op. Han kunne ikke lide at se en udhulet ost.

Mens der var besætning på »Møllegaarden«, var han oppe ved fire-tiden og hjælpe med at malke. Bagefter var han i hønsehuset og samle æg.

Når der var valg til Folketinget eller kommunalråd, var Jens Møller altid blandt de første, der mødte op på skolen i Hvidbjerg for at stemme.

Da der ikke længere var stor besætning på gården, og folkeholdet var væk, bortset fra fodermesteren, der blev butler, blev livet et andet på »Møllegaarden«.

Butleren, hvis borgerlige navn var Henry Pedersen, tog sig af det tilbageblevne husdyrhold, som bestod af en flok gæs og lidt grise. Desuden passede han haven og slog græs. Men han brød sig ikke om havearbejde. Engang jeg var på besøg, sukkede Jens Møller over, at butleren ville have ham til at anskaffe en havetrakter, fordi han mente, det var for hårdt at gå bag en plæneklipper. Han var en ældre herre på alder med Jens Møller.

Gæssene derimod tog han sig gerne af og følte nok et vist ejerskab til. Han holdt sig heller ikke tilbage for at indgå salgsaftaler om gæssene. Og der var ikke altid styr

på, hvor mange gæs der blev lovet til kunderne. Et år viste det sig, at butleren og Jens Møller havde lovet flere gæs væk, end der var i flokken på »Møllegaarden«, så Jens Møller måtte ud og købe nogle for at alle kunder kunne få den lovede gås til jul.

Når dyrene skulle slagtes, blev de læsset på en trailer og kørt til slagteriet. Var der ikke plads på traileren til hele flokken, hændte det, at de sidste kom ind bag i varevognen, og så gik det mod slagteriet med Jens Møller bag rattet og butleren ved siden af.

Altid på farten

Hvad der ellers kunne forventes af en butlers hjælp i huset, var der ikke meget af på »Møllegaarden«. Fru Ellebæk sørgede for rengøringen, og Jens Møller overtog madlavning og indkøb.

Han var et kendt ansigt i Løvbjerg i Skive, for han kom der dagligt - tit både to og tre gange. Han var ikke ked af, hvis noget på en indkøbstur blev glemt. Tværtimod. Det var en god anledning til at køre endnu en tur til byen. Jens Møller ville ud og møde mennesker.

Han holdt meget af at spise fisk og tog ind imellem til Vorupør for at købe fisk. Efter sådan en tur kunne der godt blive serveret fisk flere dage i træk, og så lød det nogle gange fra butleren:

»Åh nej Jens, nu ikke fisk igen i dag«.

At det snarere var Jens Møller, der udfyldte rollen som butler, kom til udtryk i hverdagen efter aftensmaden. Så lavede han kaffe, som blev serveret på en bakke sammen med wienerbrød for Henry Pedersen på dennes værelse.

Jens Møller var en god kunde hos en brødkusk, som kørte rundt i Hvidbjerg og solgte daggammelt wienerbrød fra Himmerigsbageren på Norgaardsvej i Skive. Glæden ved wienerbrød delte butleren dog ikke. Det blev afsløret, da Jens Møller blev syg og måtte flytte fra gården.

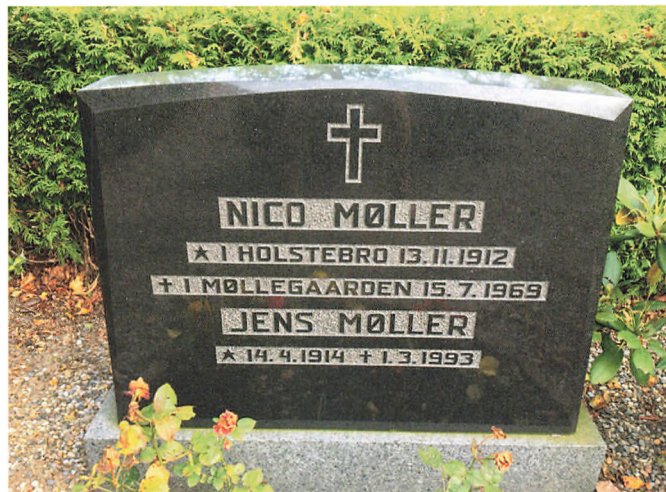
Butleren var mere til våde varer end søde sager. Til but-

*Jens Møller kom til at tilbringe sine sidste år på plejehjem i en kørestol. Handicappet gjorde den ellers så muntre mand trist.
Foto: Privat*

leren blev der lejet en lille lejlighed i Hvidbjerg, og da han skulle flytte fra »Møllegaarden«, viste det sig, at der lå gammelt wienerbrød i store mængder i hans klædeskab.

For Henry Pedersen sluttede livet få måneder efter, hans mangeårige arbejdsgiver blev syg og kom på plejehjem. Mellem ham og Jens Møller var der kommet et særligt bånd. De havde brug for hinanden. Henry Pedersen græd den dag, Jens Møller måtte forlade »Møllegaarden«.

Jens Møller ligger begravet i Møller slægtens familiegravsted på Hvidbjerg Kirkegård ved siden af sin første hustru Nico. Foto: Privat

På plejehjem

For Jens Møller blev de sidste leveår ikke muntre. Et liv bundet til en kørestol var svært for den udadvendte mand, der altid havde søgt andres selskab og fundet stor glæde ved at være sammen med mange mennesker og tage på flere daglige køreture og aflægge mange visitter. Han var også med i Odd Fellow Logen, og fællesskabet med brødrene i logen betød meget for ham.

Jens Møller blev glad, når han fik besøg på plejehjemmet, hvor han hyggede sig med at ryge. Han var storryger til det sidste. Der blev røget mange pakker Kings, men han var ikke glad for det rygeforklæde, plejepersonalet gav ham på af sikkerhedsmæssige årsager.

Min kontakt til Jens Møller blev afbrudt, da han flyttede fra »Møllegaarden«, men den blev genoptaget til gensidig glæde, da han havde boet en tid på plejehjemmet. En aften fik jeg en overraskende opringning fra en sygeplejerske på plejehjemmet. Hun fortalte, at Jens Møller talte meget om mig, og hun var sikker på, at han ville blive glad for et besøg.

Det blev til mange besøg, og jeg opnåede den ære at blive inviteret med til en festmiddag på plejehjemmet for beboere og deres pårørende. Jens Møller bad mig deltage, fordi han ikke havde børn at invitere med.

På plejehjemmet gjorde Jens Møller et uudsletteligt indtryk på flere af de nu tidligere medarbejdere. De husker ham som en stor personlighed. Og de mindes, hvordan han levede op, når hustruen Kamma kom på besøg og tog ham med på køretur i sin bil. Der blev installeret et specielt sæde, så han kunne hjælpes ind i bilen, og så tog de på små ture i Salling, som Jens Møller holdt så meget af. Ofte overnattede Kamma Lykke på plejehjemmet i et kælderværelse.

Et fald på plejehjemmet resulterede i, at Jens Møller fik brud på lårbenet og blev indlagt på Skive Sygehus. Her døde han den 1. marts 1993.

Han ligger begravet på kirkegården i Hvidbjerg ved siden af sin Nico.

Tak til Kresten og Ingrid Lidegaard for bidrag til indholdet i denne artikel og for lån af fotos, også tak til Kamma Lykke Møller og Niels Lykke Iversen for lån af fotos.

Om forfatteren

Bodil Emtkjær er uddannet journalist og har været ansat på Skive Folkeblad fra 1966 til 2013. Et af hendes stofområder var Spøttrup Kommune fra den blev dannet i 1970 til kommunalreformen i 2007. Efter 2013 har hun skrevet en række dybdeborende artikler i Skive Folkeblad om Sparbank Vest og udviklingsprojekter i Skive Kommune. For afsløringerne om fejlslagne kommunale udviklingsprojekter bragt i Skive Folkeblad hen over et halvt år, blev Bodil Emtkjær sammen med journalist Merete Just indstillet til Cavlingprisen. To gange - i 2000 og i 2013 - er hun af Dansk Journalistforbunds kreds 5 tildelt hædersprisen »Den Gyldne Blok« for sin journalistik.

Da borgerne i Roslev gjorde oprør mod at få et ældrecenter i byens anlæg

Af Per Mouritsen

Roslev Anlæg, der blev indviet i 1949 i forbindelse med Grundlovens 100 års-dag, var en folkegave, som borgerne samlede ind til. Derfor gjorde byen oprør, da politikerne i den daværende Sallingsund Kommune i 1975 ville bygge byens nye ældrecenter i anlægget. En folkeafstemning afslørede stor modstand mod planerne, som først blev droppet, da Viborg Amt og Planstyrelsen vendte tommelen nedad for projektet.

Tirsdag den 9. december 1975 udkom Skive Folkeblad med en artikel på forsiden med overskriften: »Er det en god ide?« Underoverskriften lød: »Borgerne spørges om placering af nyt ældrehjem i Roslev Anlæg.« Af artiklen fremgik det, at der ugen efter på kommunalbestyrelsesmødet ville blive fremlagt et forslag om at opføre et nyt ældrecenter i en del af Roslev Anlæg. Socialudvalget havde aftenen før indstillet sagen til kommunalbestyrelsen.

Socialudvalget havde bedt de fire folkevalgte medlemmer fra Roslev deltage i udvalgets møde, og her havde de tre af dem, gartner Folke Lavrsen, gårdejer Jens Peter Dalsgaard og skoleinspektør Arsenio Maxen, lovet at støtte indstillingen om, at det nye ældrehjem skulle opføres i anlægget.

Avisartiklen sluttede med, at formanden for socialudvalget, Laura Møller, Durup, udtalte: »Er der folk, som er af anden opfattelse end vi, vil vi gerne høre fra dem, inden det er for sent. Og kommunalbestyrelsen vil i sit mø-

de onsdag den 17. december tage stilling til hjemmets placering«.

Og så det nok være, der blev rav i den i Roslev. Under tegnede var dengang formand for Roslev Borger- Handels- og Håndværkerforening, og avisen var knapt nok på gaden, før telefonen glødede med opkald fra borgere, som i hvert fald syntes, det var en rigtig dårlig idé. Vi var dengang syv medlemmer i bestyrelsen, og vi blev meget hurtigt enige om, at vi måtte indkalde sognets beboere til et møde på Hotel Roslev.

Et af bestyrelsesmedlemmerne var postbud Jens Østergaard, som gik post i Roslev. Vi fik en aftale med ham, der hurtigt fik tilladelse fra postmesteren til, at man kunne uddele løbesedler til sognets beboere, så der blev indkaldt til et møde, som blev afholdt den 16. december - dagen før kommunalbestyrelsen skulle have socialudvalgets indstilling på dagsordenen.

Ophidset stemning

Hotellets store sal var fyldt til sidste plads med godt 100 af sognets beboere. Stemningen var en del ophidset i forsamlingen over, at man kunne komme i tanke om at bygge det nye hvilehjem i byens anlæg, der havde været en folkegave fra den daværende Roslev Kommunes beboere. Samtidig med, at man afleverede de indsamlede midler på godt 14.000 kroner, havde man vedlagt en liste, hvor den enkelte skatteborger i kommunen havde skrevet under på, at man på forhånd accepterede at udgifterne til

anlæggets vedligeholdelse blev afholdt over kommuneskatterne. Hovedparten af mødedeltagerne mente, at anlægget på en måde stadig tilhørte sognets befolkning, og at det var en teknisk 'tilfældighed', at kommunen havde skødet på anlægget.

På mødet viste det sig, at de fire medlemmer af kommunalbestyrelsen fra Roslev sogn for de to vedkommende var kommet på andre tanker, og nu var modstandere af at bebygge anlægget. Viceskoleinspektør Vagn Broe, der ikke havde deltaget i mødet med socialudvalget, viste sig på mødet også som modstander af planerne om byggeriet. Kommunalbestyrelsesmedlem Jens Peter Dalsgaard oplyste, at han ikke var så let at omvende, så foreløbig ville han tilhøre gruppen af dem, som syntes valget af anlægget til nyt hvilehjem var i orden. Det viste sig senere i forløbet, at samme Jens Peter Dalsgaard skiftede mening alligevel.

En folkegave fra beboerne

Siden 1920'erne havde det i mange år i Roslev været diskuteret, om ikke man kunne få anlagt et lystanlæg, som blandt andet kunne bruges ved byfester, idrætsstævner og udendørs gymnastikopvisninger - det var jo før idrætshallernes tid.

Pladsen i Grøndyb, hvor mange fester havde været afholdt, var på tale, men dels syntes man, at stedet lå for langt fra byen, og dels var terrænet meget kuperet - og det hele blev ved snakken.

Så i 1944 besluttede man i Roslev Borger- og Håndværkerforening at gøre noget ved sagen - og man var i løbet af efteråret ude og se på nogle muligheder. Man kiggede på et areal ved Gamstrupgård - sikkert det stykke, hvor byfesterne i dag afholdes - og man kiggede på en plads på modsatte side af vejen mellem Roslev Bryghus og mejeriet - det sted hvor bl.a. Nikkelborgvej i dag er - og man så på arealet nord for kolonihaverne - altså dér hvor Christiansgade og Fredensgade er i dag.

Man havde også kig på et areal, som tilhørte Jens Dalsgaard, hvis gård jo lå - og ligger - midt i byen (det nuværende Sallingsundvej 7) som nabo til det daværende apotek. Men her fik man at vide, at Jens Dalsgaard bestemt ikke ville sælge jord! - så holdningen med, at landmænds jord ikke er til køb er der ikke sket nogen ændring af i de 60 år, der er gået siden.

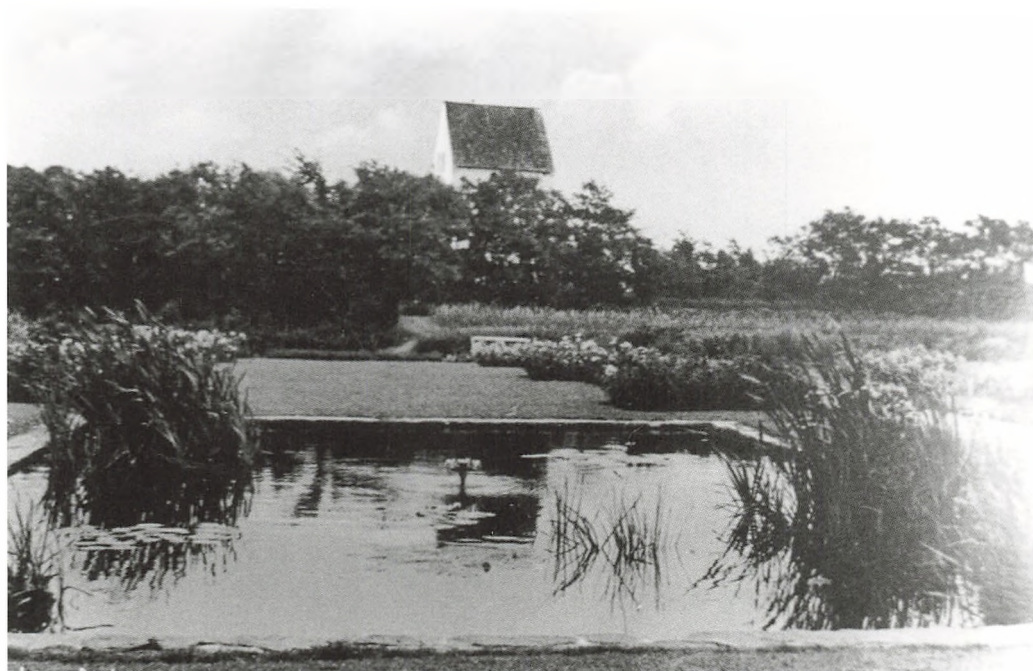
Tæt på kirken kiggede man på en landbrugsejendom, som på det tidspunkt var til salg - og som var på 14 tønder land. Ejendommen var til salg for 35.000 kroner, og lå tæt på byen. Denne ejendom tilhørte på dette tidspunkt Jens Kjærsgaard Lidegaard.

Da Roslev Idræts Klub samtidig var på udkig efter et sted til et mere tidssvarende stadion end det lille område, hvor minigolfbanen er i dag, indkaldte bestyrelsen for borger- og håndværkerforeningen idrætssklubbens bestyrelse til fællesmøde for at få de to ønsker til at gå op i en højere énhed.

Ejendom på hånden

Dette fællesmøde fandt sted den 27. oktober 1944 - og man besluttede at indkalde til borgermøde om sagen. Og man sov ikke på det grønne øre, for borgermødet blev afholdt den 2. november 1944, og man kunne oplyse, at man allerede havde fået Jens Kjærsgaard Lidegårds ejendom på hånden til 35.000 kroner.

Der var godt nok sket det, at Jens Kjærsgaard Lidegaard allerede havde solgt sin ejendom for de 35.000 kroner, men køberen Harald Jensen kunne ikke få skøde på ejendommen, da han ikke var landmand. Men så trådte slagtermester A. I Nielsen til som 'redningsmand' og kompanion - og så gik handlen på plads. Samme slagtermester var imidlertid nok fødselshjælper ved handlen, men han var også medlem af bestyrelsen i Roslev Borger- og Håndværkerforening, og han havde også den bagtanke, at samme Harald Jensen var nødt til at gensælge sin part af

Beboere i Roslev bidrog med næsten halvdelen af beløbet, da kommunen i 1945 købte jord til anlægget. Foto: Sallingsund Lokalarkiv

ejendommen - og så var ejendommen jo stadig til salg og dermed en mulighed for anlæggelse af både lystanlæg og sportsplads.

Borgermødet resulterede i, at der var meget stor opbakning til planerne om at få købt ejendommen, og de to foreninger (borger- og håndværkerforeningen og idrætsklubben) henvendte sig til Roslev Kommune for at få dem til at gå ind i projektet og købe ejendommen og så bruge det nødvendige areal til et nyt lystanlæg og en ny sportsplads.

Det overskydende areal kunne så af kommunen sælges som byggegrunde til byens udvikling. Efterfølgende fik gaden med disse byggegrunde navnet »Frederiksgade«. Samtidig blev det vedtaget, at der skulle igangsættes en indsamling af bidrag til støtte for projektet - altså købet af den omtalte landbrugsejendom, ligesom borgermødet opfordrede kommunen til efter købet og anlæggelsen af så-

vel lystanlæg som sportsplads at stå for drift og vedligeholdelse af pladserne.

I sognerådet

Kommunen havde sagen på sognerådsmødet den 13. november 1944 og diskutererede sagen i tre timer, hvorefter sagen blev henlagt, idet man tvivlede på, at byens borgere kunne indsamle et beløb af nævneværdig størrelse samtidig med, at sognerådet var usikker på driftsomkostningerne fremover.

Borger- og håndværkerforeningen og idrætsklubben havde imidlertid allerede startet indsamlingen af bidrag fra byens borgere, der samtidig med at skrive under på tilsagn om bidrag også skrev under på, at de var indforstået med, at såvel lystanlæggets vedligeholdelse som sportspladsens vedligeholdelse skulle betales af kommunen - via skatterne. Det kan indskydes, at det nedsatte

*Det nuværende ældrecenter blev bygget i en frugtplantage og har hovedindgang fra Æblevej.
Foto: Privat*

udvalg fra de to foreninger begyndte med selv at tegne sig for de første 2700 kroner.

Allerede den 10. januar 1945 havde Roslev Sogneråd igen sagen om lystanlæg og ny sportsplads på dagsordenen, idet udvalget under borger- og håndværkerforeningen og idrætsskubben havde fremsendt dokumentation for, at der nu var indsamlet godt 14.000 kroner med underskrift fra 130 skatteydere om, at man støttede idéen med, at det var sognerådet, der skulle stå for vedligeholdelsen af de to nye anlæg.

Sognerådet vedtog at tage imod det indsamlede beløb, at købe Jens Kjærsgaard Lidegaards ejendom for de 35.000 kroner og anlægge såvel et lystanlæg som en ny sportsplads - og at forestå den fremtidige vedligeholdelse.

Lystanlægget var således efter 20 års snak blevet til virkelighed - i hvert fald som en vedtaget plan.

To års planlægning

Herefter gik der to år med planlægning, udarbejdelse af tegninger og beskrivelser og så videre. Så i foråret 1947 kunne et projektforslag udarbejdet af byens anlægsgartner, Folke Lavrsen, realiseres med anlæggelse af veje og stier i det nye anlæg, udgravning af bassin og plantning af træer og anlæggelse af græsplæner.

Da det nye anlæg jo skulle gro til, jorden sætte sig og træerne have fat - kunne den officielle indvielse ikke ske før i 1949. Projektet til den nye sportsplads var til idrætssklubbens store utilfredshed sat i bero, mens anlæggelsen af lystanlægget stod på. Efter at anlæggelsen af det nye lystanlæg var færdigt og man ventede på den officielle indvielse, og at arbejdet med sportspladsen skulle gå i gang, fremsatte sognerådsmedlem Sigfred Sørensen på et møde i 1948 pludselig det forslag, at kommunen skulle sælge de tre en halv tønder land, der var tiltænkt den nye

Pastor Johannes Bang foretog afsløringen af mindestenen for Grundloven, da det nye anlæg blev indviet den 6. juni 1949.

Foto: Sallingsund Lokalarkiv

sportsplads og så forære de 10.000 kroner, som salget kunne indbringe, til at gøre noget ved den gamle sportsplads.

Det skabte stor opstandelse! Og så stod Sigfred Sørensens forslag til bøllebænk i sognerådet - og forslaget blev eftertrykkeligt jorderet med salut fra blandt andre Nicolaj Jensen og lærer P. A. Knudby. Men man mente stadig ikke at have penge til at gå i gang med etablering af den nye sportsplads. Med den slet skjulte dagsorden, at der fra regeringens side sikkert ville blive sat penge af til arbejder for at få nogle af de mange arbejdsløse, der stadig var efter krigen, i gang med ét eller andet.

I oktober måned 1948 kom der til sognerådet - som til alle andre sogneråd i hele Danmark - en opfordring fra regeringen og Statsministeriet til at festligholde Danmarks Riges Grundlovs 100 års jubilæum den 5. juni 1949.

Grundlovsfejring og indvielse

I Roslev nedsatte man et udvalg bestående af repræsentanter for de politiske partier, ungdomsforeningen, borger- og håndværkerforeningen, idrætsforeningen og missionssamfundet for at tage sig af denne opfordring. Man besluttede, at man ville holde en stor Grundlovsfest - og festen skulle være anden pinsedag den 6. juni, da den 5. juni dette år var pinsedag. Ved den lejlighed ville man afsløre en mindesten til markering af Grundloven - og så kunne man passende foretage den officielle indvielse af Roslevs nye lystanlæg samme dag.

Derfor blev denne dag en dobbeltfest.

Programmet var:

Kl. 8.00 om morgenen optog gennem byen fra Stationen med et 15 mand orkester i spidsen

Kl. 10.00 Festgudstjeneste

Kl. 13.30 Optog fra banelinien ved Roslev Bryghus til anlægget.

Indvielse af anlægget med tale af sognerådsformanden Arne Stengaard

Tale af pastor Sandbæk

Afsløring af mindesten foretages af pastor Bang

Tale af Indenrigsminister Bertel Dalggaard

Kl. 19.30 Festen fortsætter på hotellet med optræden af spejdere og skolebørn - derefter dans til klokken 22.30

Kl. 22.30 Fakkeltog gennem byen til skolemarken. Bål og bålale af pastor Bang

Festen fortsætter derefter med dans på Hotel Roslev til klokken 1.

Først i december 1949 vedtager Roslev Sogneråd at gå i gang med at anlægge den nye sportsplads, efter at man havde opnået tilskud fra offentlige midler til anlægsudgifterne.

Massiv borgermodstand

Alle i Roslev, som i 1975 kunne huske, at det i sin tid var befolkningen, der havde besluttet, at byen skulle have et anlæg, og at man selv havde sørget for, at planerne blev realiseret, var for en overvejende dels vedkommende stærkt modstandere af, at kommunen nu pludselig ville bebygge anlægget med et nyt hvilehjem.

Selv om stemningen på mødet den 16. december havde været meget negativ over for forslaget, besluttede kommunens enige socialudvalg at fastholde indstillingen til kommunalbestyrelsen om, at det nye plejehjem skulle bygges i anlægget. På mødet i kommunalbestyrelsen den 28. januar var der en meget lang debat, hvor gartner Folke Lavrsen var erklæret inhabil, da der op til mødet var stillet forslag om, at en alternativ placering kunne være i Folke Lavrsens frugtplantage, som i kommuneplanen var udpeget til institutionsbyggeri på et tidspunkt ude i fremtiden.

Under den lange debat stillede viceskoleinspektør Vagn Broe dels forslag om at vedtage at placere det nye hvilehjem ved Kærvej i Folke Lavrsens frugtplantage, og dels at en eventuel vedtagelse om at fastholde at byggeriet skulle være i anlægget, kom til afstemning blandt Roslev sogns beboere. Begge Vagn Broes forslag blev nedstemt, og afslutningen på den lange debat blev, at kommunalbestyrelsen fastholdt, at det nye hvilehjem skulle bygges i anlægget.

I mellemtiden havde der i aviserne været flere læserbrevsindlæg for og imod placeringen af det nye hvilehjem. På den tid var der to aviser i Skive: Skive Folkeblad og Skive Dagblad (det tidligere Skive Venstreblad). I Roslev

Borger-, Handels- og Håndværkerforening fastholdt man sin protest imod placeringen. Det viste sig for øvrigt efter beslutningen om at bebygge anlægget, at anlægget lå i landzone, hvorfor Sallingsund Kommune måtte søge en zonetilladelse hos Viborg Amt for at få lov til at bygge.

Borgerne spørges

Nu bestemte bestyrelsen i Roslev Borger-, Handels- og Håndværkerforening sig for, at nok havde kommunalbestyrelsen nedstemt viceskoleinspektør Vagn Broes forslag om at holde en beboerafstemning om hvilehjemmets placering, men foreningen ønskede en tilkendegivelse fra Roslev Sogns beboere om, hvad de sagde til Sallingsund Kommunalbestyrelses forslag til placeringen. Man ville ganske enkelt selv afholde en beboerafstemning!

Der gik i selvsving i avissskriveriet, da man offentliggjorde beslutningen herom. Skive Folkeblad ville vide, hvordan man ville sikre sig, at man havde overblik over hvem, der havde stemmeret til en sådan afstemning. Til det svarede jeg som formand for foreningen frejdigt, at valglisten i hele februar måned jo var fremlagt på kommunen, og vi i bestyrelsen ville ganske enkelt afskrive valglisten - og det skrev avisen så i artiklen.

Avisen havde gjort sig den ulejlighed at ringe til Indenrigsministeriet for at spørge om, hvad man sagde til, at en privat forening ville afholde en folkeafstemning. Svaret var, at som ministerium var man ligeglade med, hvem der 'legede med beboerafstemninger', da de jo ingen betydning havde for kommunalbestyrelsernes vedtagelser.

Skive Folkeblads opringning til Indenrigsministeriet gav dog det resultat, at kontorchef Vilhelm Brockmeyer ringede mig op på mit arbejde i banken, og gjorde mig opmærksom på, at hvis vi afskrev valglisten, begik vi en strafbar handling! Han ringede ovenikøbet til Skive Folkeblad med samme oplysning, hvorfor folkebladet ringede og spurgte mig: »Hvad gør I i bestyrelsen så?« Mit

Bestyrelsesmedlemmer i borgerforeningen skriver valglister. Fra venstre er det Gerda Østergaard, Jens Østergaard, P.C. Christensen, Inga Christensen og Per T. Mouritsen. Foto: Sallingsund Lokalkiv

svar var, at dels eksisterede der jo en fortegnelse over beboerne på de enkelte adresser i kommunens vejviser, og dels var vi i bestyrelsen så lokalkendte, at vi ville være i stand til at lave vores egne valglister.

Godt 900 kunne stemme

Hele bestyrelsen for foreningen samledes så en aften, hvor vi udarbejdede de nødvendige valglister, og Skive Folkeblads fotograf mødte op for at forevige begivenheden. Så fredag den 13. februar 1976 mellem klokken

Ældrecentret set fra Sallingsundvej. Foto: Privat

13.30 og klokken 21.00 blev der så holdt en beboerafstemning for Roslev Sogns beboere på Roslev Skole efter fuldstændig samme princip som ved et valg til kommunalbestyrelsen med stemmepokse, valgbestyrelse, tilfornede og valgurner. De udarbejdede valglister indeholdt navne på 902 personer, og under afstemningen mødte yderligere syv op, som kunne dokumentere deres bopæl og alder med sygesikringsbevis, så der var i alt 909 stemmeberettigede.

Skive Folkeblad sørgede for, at en journalist og fotograf kom til Roslev for at spørge nogle på gaden, om man ville stemme, og hvad man forventede at udfaldet blev. Enqueten blev bragt i avisen dagen før afstemningen og øgede befolkningens interesse.

Interessen fra pressen op til afstemningen og på selve afstemningsdagen var enorm, og begge lokale aviser mødte da også op på afstemningsdagen med fotograf og journalist - og ikke nok med det: Fra Morgenavisen Jyllands-Posten mødte man også op i Roslev med fotograf

og journalist for at fortælle om borgernes protester imod de kommunale myndigheder.

Afstemningen viste, da dagen var omme og resultatet talt op, at der var afgivet 448 stemmer, hvilket svarede til en stemmeprocent på 49,3. Heraf havde 124 stemt for at placere hvilehjemmet i anlægget og 317 havde stemt imod, mens der var tre blanke og fire ugyldige stemmer.

Dette resultat blev meddelt kommunalbestyrelsen, ligesom det blev sendt til Viborg Amt, der jo skulle give zonetilladelse.

Sallingsund Kommunalbestyrelse havde sagen på dagsordenen på sit møde den 25. februar - som efter en længere debat blankt afviste at tage hensyn til afstemningen. Afstemningen i kommunalbestyrelsen gav til resultat, at 10 af de 15 medlemmer afviste at tage sagen op igen, mens de fire medlemmer fra Roslev stemte og et medlem stemte blankt. Så beslutningen om at fastholde byggeriet i anlægget stod ved magt.

Amtet siger nej

På sit møde tirsdag den 4. maj havde Viborg Amts Udvalg for Teknik og Miljø sagen om at give en zonetilladelse på dagsordenen. På mødet besluttede udvalget at give afslag på kommunens ansøgning om at bebygge anlægget. Formanden for amtets udvalg for teknik og miljø, gårdejer Charles Klitgaard fra Frøstrup udtalte til Skive Folkeblad:

»Havde vi givet zonetilladelsen, havde sagen været afgjort og byggeriet kunne tage sin begyndelse efter kommunens nærmere ønske. Men vi mener ikke i udvalget, at det er rigtigt uden videre at trække beslutningen ned over hovedet på befolkningen, når vi har set, at der er så stor lokal modstand mod projektet, som tilfældet er.« Formanden fortsatte: »Vi mener også, at kommunen stadig har mulighed for at fremme sine planer, når vi henviser spørgsmålet til løsning gennem udarbejdelse af en partiel byplan.«

Afslaget på ansøgningen havde netop gjort, at den eneste mulighed for at bygge i anlægget var, at Sallingsund Kommune udarbejdede en partiel byplan. En sådan byplan ville borgerne have mulighed for at gøre indsigelser imod overfor Indenrigsministeriet, som skulle endelig godkende en partiel byplan, og amtet ville være ude af billedet på denne måde.

Socialudvalget besluttede derefter at indstille til kommunalbestyrelsen at fastholde, at der skulle bygges hvilehjem i Roslev Anlæg, så den 27. maj vedtog kommunalbestyrelsen med otte stemmer for ud af 14 mulige at udarbejde en partiel byplan for friarealerne syd for Roslev omfattende anlægget, og at der i dette område må opføres et hvilehjem.

Sommeren gik med at få udarbejdet den partielle byplan, og den 23. september 1976 var der indrykket annoncer i såvel dagbladene som i Annonce-Bladet om, at den partielle byplan var fremlagt til offentligt eftersyn og at

eventuelle indsigelser og ændringsforslag skulle indsendes til kommunalbestyrelsen senest den 4. november 1976.

Protesterne gentages

Så måtte bestyrelsen for Roslev Borger-, Handels- og Håndværkerforening igen på barrikaderne.

Den 27. oktober havde bestyrelsen indkaldt til borgermøde om den partielle byplan, som man havde bedt Sallingsund Kommunes embedsmænd om at forelægge for byens befolkning. Igen var den store sal på Hotel Roslev fyldt til sidste plads, hvor kommuneingeniør Knud Roer fremlagde tegninger og beskrivelse over det planlagte hvilehjemsbyggeri.

Efter denne fremlæggelse var der spørgsmål fra salen – og igen var stemningen og spørgsmålene som udgangspunkt negative, og ikke mange havde ordet for at anbefale byggeriet og planens godkendelse. Foreningens bestyrelse havde skrevet til Sallingsund Kommune og inviteret hele kommunalbestyrelsen til at deltage i det omtalte borgermøde, og det viste sig, at samtlige medlemmer mødte op for at overvære præsentationen og høre befolkningens synspunkter om den partielle byplan.

Selv om jeg på dette tidspunkt var flyttet til Hanstholm, var jeg af bestyrelsen for Borger-, Handels- og Håndværkerforeningen blevet bedt om at være mødeleder, hvilket jeg havde indvilget i.

Ud fra stemningen på mødet blev det efterfølgende i bestyrelsen vedtaget at fortsætte protesterne imod den partielle byplan over for Sallingsund Kommunalbestyrelse og samtidig sende kopi af protestskrivelsen til Viborg Amt, Fredningsplanudvalget under Viborg Amt og til Miljøministeriet. Disse breve blev afsendt den 2. november 1976.

Den 23. november vedtager socialudvalget i Sallingsund Kommune at fastholde indstillingen til kommunalbesty-

*Beboerne på hvilehjemmet, der blev opført i 1956, meddelte, at de ikke ønskede at flytte til et nyt ældrecenter. Det fik dog ingen betydning for beslutningen.
Foto: Sallingsund Lokalkalender*

relsen om, at uanset protesterne fra Roslev skulle der bygges hvilehjem i Roslev Anlæg. Igen ved kommunalbestyrelsesmødet den 26. januar bekræfter politikerne med 10 stemmer for og fem imod, at der skulle bygges hvilehjem i anlægget.

Den 28. januar 1977 kunne der i Skive Folkeblad læses, at Viborg Amts udvalg for Teknik og Miljø havde skrevet til Sallingsund Kommune og opfordret den til at finde en alternativ placering af det nye hvilehjem på baggrund af borgernes protester imod at bygge i anlægget. Viborg Amt havde sendt kopi af sit brev til Fredningsplanudvalget samt til Miljøministeriet.

Sagen trækker ud

Den 23. februar 1977 sender beboerne fra Roslev Hvilehjem et brev til Sallingsund kommunalbestyrelse, hvori man skriver, at man slet ikke ønsker at fraflytte det nuværende hvilehjem for at flytte til et nyt - uanset hvor i byen

det vil blive bygget. Brevet var underskrevet af 18 ud af hvilehjemmets i alt 20 beboere. Det viste sig imidlertid, at brevet ingen betydning fik, idet det var stilet til kommunalbestyrelsen, der ikke havde sagen på dagsordenen.

Borgmesteren orienterede kommunalbestyrelsen om brevet på mødet, men udtalte til aviserne, at sagen var ude af kommunens hænder, og at afgørelsen nu lå hos højere myndigheder. I midten af marts 1977 kunne man i Skive Folkeblad læse, at der fra Planstyrelsen under Indenrigsministeriet var ønske om yderligere begrundelser for at få godkendt den partielle byplan for bebyggelse af en del af anlægget i Roslev med et nyt hvilehjem. Så godkendelsen herfra trak i langdrag.

På kommunalbestyrelsesmødet i begyndelsen af april godkender politikerne ordlyden til et brev til Planstyrelsen som svar på de yderligere oplysninger, man havde bedt om, og samtidig vedtages det at fjerne cirka 800.000 kroner fra de reservede to millioner til hvilehjemsbyg-

Anlægget er fortsat en oase i Roslev uden bebyggelse takket være borgernes protestaktion i halvfjerdserne. Foto: Privat

geriet i Roslev. Man mener i kommunalbestyrelsen, at på grund af de stadige protester imod at bebygge en del af anlægget, er det tvivlsomt, at byggeriet kan komme i gang i 1977.

Den 17. maj 1977 har Skive Folkeblad en artikel med overskriften »Afgørelse om hvilehjem i Roslev bliver udskudt«. Avisen havde haft ringet til Planstyrelsen for at forhøre, om der snart lå et svar på den partielle byplan, som kommunen havde fremsendt til godkendelse.

Tirsdag den 7. juni 1977 havde Viborg Amts udvalg for Teknik og Miljø igen sagen på dagsordenen. Her besluttes det at sende en skriftlig henvendelse til Planstyrelsen for at gøre opmærksom på, at der er flere alternative muligheder for at placere et hvilehjem andet steds end lige netop i anlægget. Amtet peger specifikt på tre alternative placeringer i Roslev. Brevet fra amtet slutter med, at Viborg

Amt fraråder Planstyrelsen at give den ønskede godkendelse af Sallingsund Kommunes forslag til partiel byplan for anlægget.

Nej fra Planstyrelsen

Torsdag den 20. oktober 1977 kunne man på forsiden af Skive Folkeblad læse: »Planstyrelsen siger nej til hvilehjem i anlæg i Roslev.« Planstyrelsen og Viborg Amt har under sagens behandling lagt stor vægt på de synspunkter, der er fremkommet i protesten imod byggeriet fra borgerforeningen i Roslev. I meddelelsen fra Planstyrelsen hedder det således:

»I indsigelsen fra Roslev Borger- og Håndværkerforening fremkommer så vægtige argumenter for friholdelse af anlægget for byggeri, at disse synspunkter sammenholdt med Viborg Amtsråds synspunkter om ikke at be-

skære friarealer, må føre til, at kommunalbestyrelsen overvejer alternativ placering, for eksempel området ved Kærvej, der ifølge kommunalbestyrelsens, borgerforeningens og amtsrådets opfattelser er et egnet alternativ til placeringen i lystanlægget. På baggrund heraf er det Planstyrelsens opfattelse, at en godkendelse af byplanforslaget ikke er hensigtsmæssigt.»

I slutningen af brevet anfører Planstyrelsen, at kommunen ifølge reglerne kan klage over afgørelsen. I så fald skal klagen indsendes til Miljøministeriet.

Dette skete dog ikke, idet Sallingsund Kommunes Socialudvalg på sit møde den 24. oktober 1977 indstillede til kommunalbestyrelsen ikke at klage over Planstyrelsens afslag på at godkende den partielle byplan.

Efter at ejerne af det private hvilehjem derefter havde forsøgt at formå kommunalbestyrelsen til at købe hvilehjemmet i Roslev, hvilket man havde afslået, besluttede man i februar 1978 at bygge nyt hvilehjem i Folke Lavsens frugtplantage, så det nye hvilehjem kom til at ligge på sin nuværende placering på adressen Æblevej 2. Indvielsen af det nye hvilehjem, som nu blev betegnet som et ældrecenter, blev foretaget i slutningen af november 1978.

Det nye ældrecenter lå der nu som bevis for, at tre års kamp havde givet det ønskede resultat set fra Roslev-borgernes synspunkt.

Kilder:

Sallingsund Lokal Arkiv - scrapbog med udklip om hele forløbet.

Overlærer P. A. Knudbys udklip af artikler han havde refereret til Skive Folkeblad om Roslev Anlæg.

Sognerådsprotokol fra Roslev Kommune.

Om forfatteren

Per Toft Mouritsen er født i Rybjerg i 1944. Blev bankuddannet i Salling Bank, Skive, og arbejdede i bankvæsenet indtil 1989, hvor han startede egen ejendomsmæglervirksomhed i Roslev. Gik på efterløn i 2007. Er formand for Sallingsund Lokalhistoriske Forening, i bestyrelsen for Historisk Samfund for

Skive og Omegn, tilknyttet Aakjærselskabet, blandt andet som guide på »Jenle«, og er medlem af Odd Fellow Ordenen i Skive.

Dagligdagen i en af byens mange købmandsbutikker

Af Niels Graverholt

Før supermarkedernes tid for alvor begyndte i tresserne og halvfjerdserne, var handlen med dagligvarer fordelt på mange små og store købmandsbutikker, der ydede en helt anden kundeservice end den, som vi kender til i dag. De fleste kunder var stamkunder, som kunne blive skrevet i den såkaldte kontrabog og betale en gang om ugen eller en gang om måneden. En af byens købmænd var Rudolf Graverholt i Adelgade 14, Skive.

Min far, Rudolf Johannes Graverholt, blev født i et fattigt hjem i Hjørringgade 39 i Hirtshals den 4. oktober 1919. Hans far havde mange forskellige jobs, blandt andet sten-fisker og købmand, og hjemmet var ligesom resten af byen særdeles kristent.

Han var nummer to af fem søskende, og kom som seks-årig i arbejde som hjorddreng hos en landmand. Senere kom han i lære hos en købmand i Horne, fem kilometer væk og gik på handelsskole i Hjørring.

Nogen tid efter, at han var blevet uddannet, fik han arbejde i Tangs købmandsbutik i Jernbanegade i Roslev. Den flytning svarede vel nogenlunde til, at jeg i dag var flyttet til Australien...

I Salling var man kun kristne til husbehov, og far lærte hurtigt at spille kort - whist, mausel og ligeud - og blev en dygtig kortspiller til trods for, at han næppe havde set et spil kort, før han forlod Hirtshals.

Han arbejdede i kornafdelingen hos købmand Tang og cyklede i sommerhalvåret rundt i Salling og solgte frø til

landmændene, blandt andet på Rybjergvej 90, hvor min bedstemor, som var enke, boede. Hun var ret skrap til kortspil og har nok betragtet fars kortspilsevner som et absolut plus for en svigersøn.

Da han og min mor var blevet gift i 1946, flyttede de til Brørup, hvor far blev ansat på margarinefabrikken Alfa, og jeg blev født kort efter. Men efter et års tid blev far headhuntet. Min mor var nemlig begyndt at arbejde som sygeplejerske på Skive Sygehus, hvor hun blandt andet passede en patient, som hed Erling Rasmussen, der var alvorligt syg. Da han hørte, at min mor var gift med en kommis med gode papirer, så han en mulighed for, at min far kunne drive forretningen videre efter hans død. Far kom op og talte med ham og blev ansat på stedet, og kort efter døde Rasmussen.

Gården bag købmandsbutikken - i dag kaldes den Hartmanns Gård.
Foto: Privat

Gården i Adelgade 14

Butikken lå i Adelgade 14 og kom til at hedde Erling Rasmussenz Eftf. Den blev organiseret som et aktieselskab, hvor enkefru Rasmussen, som boede ovenpå butikken med sine to sønner, havde den største andel, guldsmed Hartmann, som ejede hele gården, havde også en stor andel, og far 1000 kroner.

Det havde tidligere været en temmelig stor købmandsgård, og i den nordlige side af gården havde der formentlig været kornlager ovenpå, for der var en dør med en udhængerstolpe til at hejse kornsække op og ned. I stueetagen var der et stort lokale, som blev brugt til at opmagasinere konserver samt en gammel garage, der blev brugt som flaskelager.

Nederst i den nordlige side af gården havde Hartmann urmagerværksted. Længere oppe var der et bødkerværksted, hvor en gammel mand fremstillede dritler til eksport af smør til England. Længere oppe holdt droschevogndemand Sørensen til. Han havde et værksted, hvor han havde sine to droschevogne stående. De var kæmpestore, og bagi kunne man slå klapsæder op, så der i alt var plads til syv-otte personer. En sjælden gang bestilte far Sørensen til at køre os ud til min mormor i Rybjerg. Det har nok ikke været helt billigt, for det skete kun et par gange. Sørensen havde en kæmpestor kasket og et stort overskæg, og jeg var vistnok lidt bange for ham, han var i hvert fald temmelig bøs. Han var enkemand og boede i Hvitfeldts-gade.

Længere oppe i gården var der en indhegnet græsplæne på højre hånd, hvor fru Rasmussen opholdt sig med de børn, hun passede, når vejret var til det.

Til venstre for porten boede en sølvsmed, som vist hed Topdahl. Jeg kan svagt huske, at jeg havde en lillebitte motorcykel med sidevogn, som var lavet af metal. Styret knækkede af, men Topdahl satte et nyt styr på - af ægte sølv!

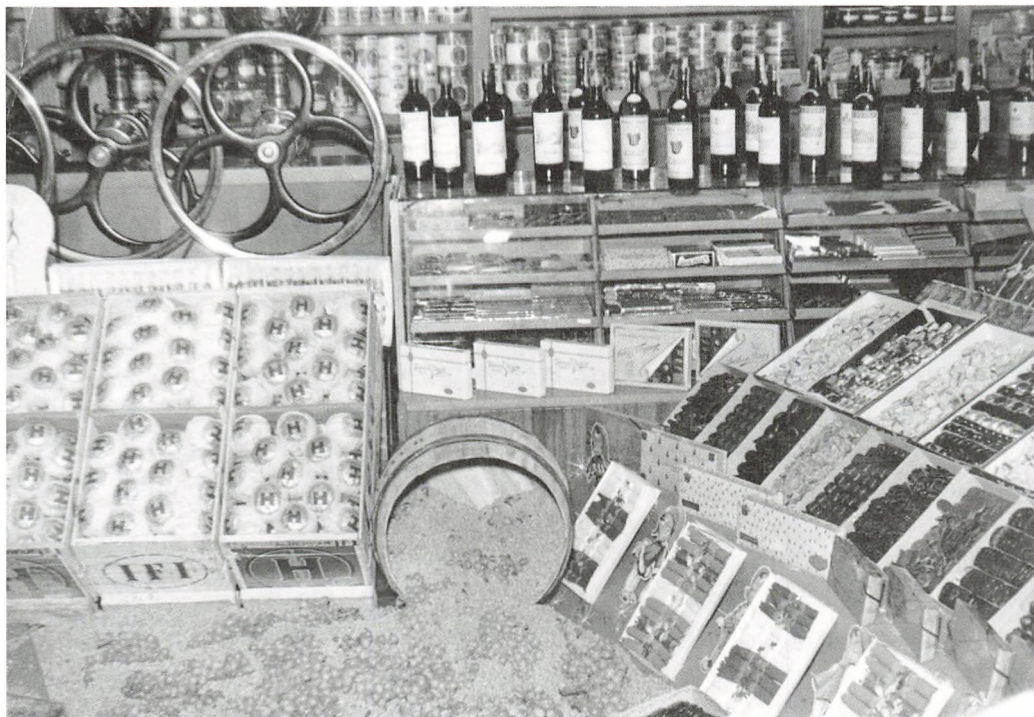
Øverst i gården var der en græsplæne, hvor fru Rasmussen opholdt sig med de børn hun passede. Foto: Privat

Butikken

Far havde et meget udsøgt udvalg af varer. Han havde naturligvis alle de ting, som hørte til i en købmandsbutik, men derudover havde han en afdeling med masser af dyre vin- og spiritusmærker, som man ellers skulle helt til Viborg eller længere væk for at se magen til. selv om købmand Dahl på Østerbro var en skrap konkurrent. Her var det kun de fine kunder, der kom op, selv om der naturligvis var adgang for alle - også for fru tjener Stevn, som dog næppe kunne drømme om at vove sig derop.

Far havde rigtig meget forstand på vin og spiritus og talte altid meget lang tid med de handelsrejsende, som jævnligt kom på besøg, om deres varer. Han fik også anbefalelsesskrivelser fra nogle af leverandørerne, og med dem tog han et par gange sammen med min onkel på »studierejse« til Frankrig, hvor de besøgte champagnefabrikker og andre fine vinvirksomheder. Så vidt vi kunne fornemme, var det vist også nogle temmelig fugtige ture.

Desuden havde han en afdeling med et meget stort og varieret udvalg i the, chokolade og engelske kiks. Mine tænder løber stadig i vand, når jeg tænker på de Ginger

Juleudstilling med appelsiner, vindruer, dadler, chokolade med videre. Foto: Privat

Bisquits, som vi havde til jul. Det er ikke siden lykkedes mig at finde nogen præcis magen til, de var meget stærke og hårde og sikkert beregnet til at dyppe i theen.

Der var også et stort tobaksskab på omkring én gang 0,75 meter med glastruer, som indeholdt fine cigarer og cerutter og var forsynet med en fugtighedsmåler for at sikre den korrekte opbevaring.

Og så var der kaffen fra Vesta Kafferisteri, som vist skulle være helt fantastisk - i hvert fald sendte far kaffe til børnene af nogle af de fine kunder, som var flyttet til USA. De »almindelige« kunder fik også leveret kaffestatning - Rich's eller Danmarks - til at forstrække de dyre kaffebønner, og jeg misundte deres børn, for pakkerne indeholdt nogle glansmærker med flotte billeder, som jeg jo ikke fik, for vi drak kun ren kaffe derhjemme.

Det var jo hele kaffebønner, vi hentede hos Vesta, og

som man kan se på et af billederne, havde vi en kaffemølle med tre store svinghjul, én for hver af kværnene, som blev forsynet fra en stor tragt, som man hældte bønnerne ned i fra oven. Og fra kværnene løb kaffen så ned i en meget stor skuffe, hvorfra vi skovlede den op i papirposer, som der var flere forskellige størrelser af, alt efter hvor meget kunden skulle have. Kaffemøllen var naturligvis altid pudset skinnende blank.

Bagbutikken

Bagerst var der en bagbutik, hvor jeg skulle opholde mig, når jeg var nede og hjælpe til som bydreng - de fine kunder skulle skam kun se medarbejdere med hvide kitler på! Her var der også hylder med masser af varer. Under halvdelen af butikken var der en kælder, hvor der lå vin og spiritus, og hvor der var et stort lager af konserver og øl

Under butikken var der en lavloftet kælder. Til venstre fyret, som varmede butikken op. Foto: Privat

og sodavand. Der var brosten dernede, og der var næppe mere end halvanden meter til loftet, så det må have været enormt hårdt for far at gå derned og hente varer og om vinteren fyre op i koksfyret. Jeg var jo ikke så høj, så jeg kunne bedre klare at gå i den lavloftede kælder.

Over vinduerne var der en stofmarkise, og den beredte far mange bekymringer på sommerdage, hvor der kom småbyger. Når der kom sådan en, måtte han uden for åbningstiden nemlig op på cyklen og ned og rulle den op - den kunne ikke tåle regn. Og når byen var overstået, skulle han ned og rulle den ud igen - indtil den næste byge meldte sig. Nogle gange kunne han ligge på sofaen og sove og hvæse i søvne: »Åh, den forbandede markise«. I øvrigt forstod jeg aldrig, hvorfor fru Rasmussen, som jo boede ovenpå, ikke engang imellem kunne tage sig af »den forbandede markise«.

Far var uendelig glemsom, og min bror og jeg brugte halvdelen af vores barndom på at hjælpe med at lede efter hans briller eller nøgler. Jeg kan huske engang, hvor vi alle tre var i gang med at lede - far sad i sofaen med himmelvendte øjne og havde helt opgivet ævred. Pludselig kom min bror ind i stuen med en frankeret kuvert og

spurgte far, hvorfor han ikke havde sendt den. Far sagde ikke et ord, men kiggede kun på min mor, som gik ned og startede bilen og kørte på posthuset for at sende kuverten og hente brillerne!

Men sådan oplevede kunderne ikke far. Når han stod bag disken, var han altid meget korrekt og beleven - og så kunne han komme ud til mig i bagbutikken og bande og svovle over et eller andet, som gik ham på. Men det var aldrig mig, han skældte ud på. Jeg tror, han var uendelig stolt af min - og senere min lillebrors - indsats som bydreng, og det gav mig et helt specielt forhold til far.

Butikkens telefonnummer var 49, og hjemme stod en ekstratelefon, som det var gratis at ringe op til. Den 10. januar 1952 sank skibet Flying Enterprise, som blev verdensberømt, fordi den danske kaptajn Carlsen nægtede at forlade det synkende skib, som i 14 dage lå med stærk slagside i en voldsom storm i Nordatlanten. Jeg var kun godt fire år gammel, men jeg lyttede hver middag til radioavisens situationsrapport om skibet og ringede stolt ned i butikken og videregav den til far.

Kunderne

Butikkens specielle vareudvalg betød naturligvis, at den tiltrak byens fine borgere - honoratiores, som de dengang blev kaldt - og der i midten af halvtredserne begyndte de at flytte ud i omegnen af byen - især op på Skovbakken, hvor der boede mange tandlæger, læger og advokater, mens de jævne mennesker blev boende inde i byen.

Efter skolen var jeg tit bydreng og jeg husker, at jeg jævnligt kørte op på Skovbakken på vores Longjohn med en kasse øl - og dengang var der 50 flasker i en kasse! - en kasse sodavand, en stor fyldt varekurv og en mindre kurv. Det var hårdt. Det var helt udelukket at trække cyklen op ad bakken, men den var så lavgearet, at jeg lige præcis kunne cykle den. Jeg har nok ikke været mere end 10 år, da jeg begyndte at køre turen derop.

*Den eksotiske kvinde, der er repræsentant for et kaffefirma, skænker op for købmanden.
Foto: Privat*

Nogle af stederne deroppe skulle jeg gå ned ad en trappe bag huset og åbne en stor luge og sætte varerne derind - og senere kom så pigen i huset og åbnede en luge på indersiden og tog varerne ud.

Jeg brød mig absolut ikke om at komme op på Skovbakken. Jeg tror, at jeg allerede dengang begyndte at blive socialist, eller også var det af pekuniære grunde, at jeg ikke brød mig om kunderne deroppe, for jeg mindes ikke at have fået én eneste femøre i drikkepenge af dem deroppe.

Jeg husker engang, hvor jeg havde slæbt et kæmpelæs op til en af byens tandlæger, og da jeg kom tilbage til butikken, sagde far, at de lige havde ringet og sagt, at de havde glemt at bestille et pund kaffe, så jeg skulle derop

igen. Denne gang ganske vist på den lille varecykel, men hvor var jeg rasende.

Nede i midtbyen derimod fik jeg næsten altid drikkepenge. Jeg husker især en dame, fru Stevn som boede på Havnevej. Hendes mand var tjener på Hotel Jylland, som lå skråt overfor butikken i Adelgade, og han drak temmelig meget, som vist alle tjenere gjorde dengang. Han kom tit ind ad bagdøren og spurgte forsigtigt far, om han kunne få to bajere på kredit til at tage de værste tømmermænd, inden han skulle møde på arbejde, og så fik han lov at sidde i bagbutikken og drikke dem. Så selv om familiens økonomi helt sikkert var elendig, så fik jeg altid lidt drikkepenge af fru. Hun var en virkelig sød dame.

En af de lidt velhavende i midtbyen, en advokat, fik som

*Ladcyklen og den trehjulede scooter blev afløst på et tidspunkt af en varebil.
Foto: Privat*

regel kun flasker, og de skulle altid sættes ind under køkkenvasken. Og mens jeg sad ned og gjorde det, sad han på hug bag ved mig og »kom til« at berøre mine lår. Jeg kan huske, at jeg syntes, det var ækelt.

Når jeg kørte ud med varer, medbragte jeg altid en

»kontrabog«. Det var en cirka 20 gange 15 centimeter bog med linierede sider, hvorpå alle varerne var omhyggelig skrevet ned med fyldepen, og så vidt jeg husker, betalte man det skyldige beløb hver den første i måneden. Hvis man da havde pengene. Min far lod for eksempel konen, der var gift med tjeneren, af og til få lidt ekstra kredit.

De senere år havde far en trehjulet scooter med lukket kabine og en stor lagerkasse bagpå. Den gjorde det til en fornøjelse at køre op på Skovbakken.

Far var en snob

Min mor sagde altid, at far var en snob, og det var han på en måde også, for det var han nødt til at være. Når de fine fruer var på besøg, skulle jeg stå klar til at åbne døren for dem, selv om de havde hænderne frie, for jeg skulle jo køre deres varer hjem til dem, når de var gået. Men jeg kan huske, at jeg bestemt ikke bukkede for dem - jeg vær-digede dem faktisk ikke et blik.

Men de forventede jo at få en speciel og udsøgt behand-

Butikken havde en velassorteret vinafdeling. Foto: Privat

Et kig ind i butikkens juleudstilling. Foto: Privat

ling - ellers ville de utvivlsomt have fundet et andet sted at handle - så her var far ganske rigtigt en snob.

Jeg kan huske, at min mormor plejede at sige, at far »var ve å spring øvver æ disk«, når de rigtig fine var på besøg, og jeg ikke lige var der til at åbne døren for dem.

Men de »almindelige« kunder havde han den omgangstone med, som de nu forventede. De fik kredit og kunne få lov at drikke et par bajere i bagbutikken, og jeg er overbevist om, at min far havde mere respekt for dem end for de fine.

Så jo - far var vel en snob, men han var også særdeles social.

Blandt andet brugte han altid Fløjtekajs drenge som bydrenge.

Fløjtekaj var vinduespudser og fik sig vistnok hver dag en eller flere tår over tørsten. Han boede ude i Brårup i

det, som vist blev kaldt lyntoget - et langt toetagers beboelseshus med lejligheder, som lå på østsiden af Brårupvej, så vidt jeg husker tæt ved Glattrupvej, og her havde han en større børneflokk. Deres økonomi var næppe noget at prale af, og velsagtens derfor brugte far altid hans drenge som bybude.

En af dem hed Arvid, og ham var jeg særlig gode venner med, for når der var travlt, arbejdede vi begge to. Vi havde en bestemt, kort melodi, som vi fløjtede, og så kunne vi høre, hvor den anden var. Hvis en af os eksempelvis kørte i Adelgade kunne han høre den anden cykle rundt oppe i Asylgade. Dengang var der jo ikke megen bilstøj. Det var vi meget stolte af.

Jeg skrev, at jeg vist var socialist, og det viste sig en gang i en tegnetime på skolen. Vi havde en vikar, som var meget stolt af at være søn af biskop Christian Baun i Vi-

borg - det var ham, der i 1956 nægtede at ordinere Helga Jensen som kvindelig hjælpepræst i Skive-Resen sogne og demonstrativt udeblev fra ordinationshøjtideligheden. Engang stod han og skulle lige bruge en nedsættende betegnelse og sagde »som en af Fløjtekajs sønner«. Jeg var normalt en særdeles pæn og velopdragen dreng - en forkælet mors dreng vil jeg nærmest sige - men der eksploderede jeg og sagde til ham i en meget bestemt tone, at han absolut ikke skulle kritisere Fløjtekajs børn, som var mindst ligeså gode som ham. Så vidt jeg husker, sagde hr. Baun ikke et ord.

Julen

Hele julemåneden så vi stort set ikke far derhjemme. Han kom hjem efter midnat og var taget ned i butikken igen, inden vi andre stod op om morgenen. Der var forrygende travlt hele december måned, og jeg skyndte mig derned, når jeg fik fri fra skole for at hjælpe til, dels som bydreng og dels med oprydning, opsætning og andet forefaldende arbejde.

Op til jul handlede far med varer, som ikke kunne fås resten af året. Det var for eksempel appelsiner, kandis-sukker, dadler og figner, forskellige slags kiks med videre. Kandis havde ikke noget med musikorkestret at gøre, men var gulbrunt sukker, som var farvet med karamel og forarbejdet til store krystaller, som var næsten umulige at bide i stykker. Man placerede et lille stykke forrest i munden og søbede kaffen igennem det. Det var en virkelig delikatesse.

På de fire adventssøndage blev der lavet udstilling i de to vinduer og på hele gulvet foran diskene - med vin, nødder, figner, dadler, chokolader, appelsiner, og det tog mange timer, for det skulle jo sættes kunstfærdigt op. Jeg tvivler ærlig talt på, at det blev set af mere end 25 personer, men det var nu en gang en tradition, som skulle holdes ved lige, selv om det havde været bedre, at far var gået

Butikken udefra kort tid før Graverholt afhændede den. Foto: Privat

hjem og havde taget sig nogle timers velfortjent søvn. Det tror jeg, at de fleste af byens andre købmænd gjorde.

Én gang om året skulle hele varelageret gøres op, og det holdt jeg meget af. Ligesom far og min lillebror var jeg rigtig god til hovedregning, og det havde jeg virkelig brug for her. Det foregik på den måde, at far, en kommis og min lillebror kravlede rundt på hylderne, mens jeg stod i midten af butikken med en strimmelregnemaskine. Så råbte de for eksempel »13 dåser á 4,85« og så have jeg nogle sekunder til at regne ud, hvor meget 13 gange 4,85 var og skrive det ind på regnemaskinen - inden den næste melding indløb. En af vores kommiser kom nogle gange hen og stillede sig bag ved mig for at se, hvordan jeg gjorde - han troede, der var noget overnaturligt - men han kunne ikke se andet, end at jeg var god til hovedregning. Det var sjovt.

Konkurrenter

I august 1964 åbnede Skives første egentlige supermarked - Løvbjerg - på Posthustorvet. Jeg ved faktisk ikke,

*Rudolf Graverholt
solgte butikken til
sin kommis i slutnin-
gen af halvfjerdser-
ne. Foto: Privat*

om far var bekymret for konkurrencen derfra, for deres priser ville jo sikkert være lavere end vores. Men en dag gik jeg derind med notesblok og kuglepen og skrev priser ned på 15-20 varer, som far også førte. Derpå gik jeg hjem og sammenlignede med fars priser, og han blev vist både lettet og lidt stolt af sin søn - for hans priser var fuldt ud konkurrencedygtige. Der lå også en forretning på Holstebrovej, som vist hed »Økonomilageret«, og de kunne konkurrere med fars priser, men bestemt ikke på kvaliteten.

Leverandører

Der var forskellige engros-firmaer, hvor man kunne købe ind, men far ville ikke være medlem af sådan en kæde. Han ville være selvstændig - og i øvrigt var det ikke velldt at nævne Brugsen hjemme. Dog købte han en smule ind hos HOKI. Det kom man til ved over for Søndre Skole i Asylgade at køre ned i en gård langs med Skive Tømmerhandel. Længere nede i gården, helt nede ved Vester-

gade, lå Vesta Kafferisteri, hvor vi købte al vores kaffe. Der holdt jeg virkelig meget af at komme. Den dejlige duft af kaffe fyldte næsten hele gården foran. Fantastisk kaffe!

Vi købte naturligvis øl og vand hos Thordal. Jeg husker svagt, da bryggeriet lå yderst i Nørregade, hvorfra det i 1954 flyttede ud til Resen og blev til Hancock.

Vi handlede også hos Cort Traps Vinhandel, som lå på hjørnet af Nørregade og Nordbanevej med en gevaldig stejl trappe og vist mest forhandlede hedvine.

Cirka hver tredje måned mødtes mine forældre på skift hjemme hos købmand Houmøller (som havde forretning på hjørnet af Nørregade og Sallinggade), købmand Karner Nielsen i Ringparken og købmand Plejdrup (far til filminstruktøren Per Fly), hvis forretning lå på Brårupvej over for Egerisvej. Så fik de kaffe og smørrebrød, hvorpå mændene satte sig ind i spisestuen og spillede whist, mens kvinderne sad i dagligstuen og spillede 500. Men derudover havde de pudsigt nok ikke noget fagligt med hinanden at gøre, og når vi stod og manglede noget akut i forretningen, var det næsten altid købmand Dalgaard i Brogaarden, der blev skikket bud til.

Ham købte min mor altid vin, chokolade og kaffe hos, efter at far var død, og en gang hvor jeg var med, viste han mig stolt sin vinforretning. Den lignede meget fars, hvilket ikke var så mærkeligt, for han havde overtaget hylde-systemet fra fars butik sammen med de meget karakteristiske prismærker, som sad på forkanten af hylderne. Dem var han meget stolt af, og han havde i det hele taget meget stor respekt for fars evner som kvalitetskøbmand.

Salg af butikken

En gang i tresserne havde far købt fru Rasmussen og Hartmann ud, og i slutningen af halvfjerdserne solgte han forretningen til sin kommis, Jensen, som sammen med sin hustru drev forretningen videre. Så vidt jeg husker,

*Oprindeligt hed butikken Erling Rasmussens efterfølger.
Foto: Privat*

drev Jensen den ikke som egentlig købmandsbutik, men primært som vinforretning, men slet ikke med den samme kvalitet som far havde haft, og han havde slet ikke det samme kendskab til vin, som far havde.

Salget af butikken skyldtes ikke, at forretningen ikke gik godt, men han kunne ikke få folk, som ville acceptere arbejdstiden, og en kommiseløn var sikkert heller ikke noget at prale af.

Jeg tror ikke, far fik meget med sig fra forretningen, og

jeg tror i øvrigt, at vi mest levede af min mors løn. Hun var hjemmesygeplejerske.

Far havde meget lidt selvværd og mente slet ikke, at han havde drevet det til noget i livet, men nogle år efter at han havde solgt forretningen, spurgte jeg ham en dag: »Hvilken forretning tror du, man vil huske? Din, Karners, Plejdrups eller Houmøllers?«

Han svarede ikke, men det var tydeligt, at sådan havde han aldrig tænkt på det før. Han havde kun tænkt på, at de tjente flere penge end ham, men det gav ham tydeligvis en tilfredsstillelse at tænke på det på den måde.

Far fik arbejde som regnskabsfører og ekspedient i en hård hvidevareforretning på Marius Jensens Vej, og det forlængede utvivlsomt hans liv med en del år, at han kom derned og fik normale arbejdsvilkår og tid til at passe sin kolonihave, som han gjorde til en mønsterhave.

Han døde den 18. juli 2002, hvor lægerne på Skive Sygehus overså, at han havde tarmslyng.

Om forfatteren

Niels Tang Graverholt. Født 1947. Skive Søndre Skole (Asylgade) 1954-63, student fra Struer Statsgymnasium 1966. Falleret medicinstuderende fra Aarhus Universitet 1970. Derefter uddannet socialrådgiver og arbejdede som sådan i en årrække. Arbejdede derefter i 25 år som seminarielærer på Århus Socialpædagogiske Seminarium, som senere hed Peter Sabroe Seminariet. Efterløn p.g.a. depression 2009.

graverholt@mail.dk

Barn i Skive i efterkrigsårene

Af Eva Dragheim

Eva Dragheim fortæller erindringer om at være barn i byen i de første år efter besættelsen. Der var mangel på stort set alt - således blev tøj genbrugt og syet om ad flere omgange. Og i skolen herskede streng disciplin med øretæver som et anerkendt middel til børneopdragelse.

Mine forældre, tandlægerne Ruth og Ib Dragheim, havde klinik på Torvet i Skive. Det var et centralt sted for festligheder efter befrielsen den 4. maj 1945. Var der noget, der skulle fejres eller mindes, foregik det altid på Torvet, og vi befandt os i lejligheden på første sal på første parket.

Familien bestod ud over vores forældre af min storesøster Bitten og min lillebror Anders.

Efterkrigstid

Begge vores forældre havde været aktive i modstandsbevægelsen. For mange betød freden, at de fra at være en del af et livsfarligt hemmeligt arbejde, måtte tilbage til en mere om ikke kedelig, så i hvert fald ensformig hverdag. Mange var rastløse, således en af de venner far og mor havde fået gennem det illegale arbejde. Han var læge og ville til Østen, til Siam - det nuværende Thailand. Far var fristet, men mor har fortalt, at hun under ingen omstæn-

*Torvet var ramme om mange arrangementer og sammenkomster i befrielsesdagene.
Foto: Privat*

Mor, Bitten, Anders og Eva med det store brændeskur i baggrunden. Foto: Privat

Lillebror Anders mellem storesøstre Bitten og Eva. Foto: Privat

digheder ville til Østen, hvor hun som hvid kvinde var udelukket fra at arbejde.

Mor fastholdt, at de skulle blive i Skive, hvor de fem år forinden havde startet egen praksis. Mor syntes, der var nok af udfordringer med egen praksis og tre børn under skolealderen. Det var en stor husholdning med husbestyrerinde og barnepige, og når der skulle vaskes, kom der vaskekone og stryge/lappekone.

Alt var rationeret, så tøj blev genbrugt og syet om. Jeg kan huske en skidragt syet af gamle velourgardiner. Lagner blev ægvendt, det vil sige skåret over på midten og syet sammen, så det slidte midterstykke kom ud til siderne. Sokker blev stoppet eller fik strikkes ny hæl og tå. Bitten og jeg arvede tøj og sko fra kusiner, og jeg overtog storesøster Bittens aflagte tøj.

Det var et stort problem at få brændsel, og jeg har forstået på mor, at det krævede gode forbindelser. Mon ikke der også var lidt tuskhandel? Et fint gebis for et læs gode tørv? Jeg kan huske al den snak om gode tørv - og lugten af løbesod. I baggården var der et stort skur så højt som et to etagers hus, og her var der tørv. Senere var brændslet koks, men så vidt jeg husker, kom de direkte i fyrkælde-

ren. Der blev dermed bedre plads i tørveskuret, og far byggede en hule helt oppe under taget. Adgangen skete ad en rebstige, som kunne hales op og forhindre andre i at komme i hulen.

Af og til kunne Bitten og jeg løbe ærinder for klinikken. Det kunne være at rende ned på rutebilstationen, der dengang lå midt i byen i Torvegade, hvor der nu er parkeringsplads. Vi skulle aflevere en lille blå kasse til en bestemt rutebil. Kassen indeholdt et gebis, formentlig en overmund, der havde tabt en tand, ejerens navn stod på kassen. Sådan kunne man få ordnet tænder uden selv at komme til tandlæge!

Lillebror Anders' dåb

Under krigen havde mor og far lovet, at når krigen var forbi, skulle vi have en lillebror. Hvordan de kunne love det, forstår jeg ikke den dag i dag. Min fætter fik fem piger, inden han fik den ønskede dreng. Var pigerne så bare fejlskud?

Nå, det var en stor ting med den lillebror, som skulle hedde Anders efter Anders Lassen - en af heltene fra krigen. Dåbskjolen var syet af en hvid faldskærm. Dåben

*Bitten og Eva i bad i haven hjulpet af den unge pige, Esther.
Foto: Privat*

skulle fejres med den største fest, jeg havde oplevet. Bitten og jeg fik helt nye balkjoler. Det havde vi aldrig haft før, så det år kunne vi komme til afdansningsbal i danseskolen.

Vi måtte være oppe så længe, vi ville. Jeg husker bedst den fine kjole, og at hele boligen var fuld af folk, mange jeg ikke kendte. Bitten og jeg sov i et gæsteværelse, der var indrettet på loftet, sikkert fordi vores børneværelse var en del af festlokalerne. Lang tid efter fandt jeg i en skuffe i gæsteværelset noget pynt fra overflødighedshornet. Det var nok noget, jeg havde hugget.

Løkken og Benne

Hver sommer lejede vi et af fru Larsens huse i Løkken. Der var tre, og det lyseblå lå øverst på toppen af klitten. Det lejede vi det år, Anders var et år. Han var tyk og hav-

de helt hvidt hår. Mor, Anders, Bitten, Benne, vores husbestyrerinde og jeg tog til Løkken lidt før sæsonen begyndte, for så var der god plads, og mor mente, at rundstykkerne hos bageren var større end i højsæsonen.

Jeg tror, det var den eneste gang, vi havde hushjælp med på ferie - måske fordi Anders var lille og måske fordi det var Benne. Det jeg husker bedst var, at Anders sad i en tung trækvogn, som vi måtte slæbe af med gennem sandet, når vi skulle til stranden.

Benne hed egentlig frøken Bendtsen og var et utrolig roligt og varmt menneske. Hun blev senere husmoderafløser, som var et helt nyt job, der opstod i begyndelsen af 40'erne. Jeg kan huske, at hun fik en uddannelse som husmoderafløser. Det syntes jeg var mærkeligt, for hun havde jo været vores husmoderafløser i mange år.

Pussi, den mindste af lærer Møllers drenge, der boede i

Søndre Skole 2. klasse cirka 1949.

Øverste række: Peter Rugholm, Orla Lysdal, Hans Hansen, Jørgen Iversen, Bent Albæk, Kaj Over Andersen, Poul Erik ?, Preben Mølle Chr., ?, ?, Mads Dyhrberg, Søren Mortensen. Nederste række: Inger Borup Jensen, Eva Dragheim, Vibeke Wegner Thomsen, Eva Brøgger, Irene Sørensen, Grethe Bækmann, Kirsten Agger, Ingerlise Wedfeldt Jensen, Else Bjerre, Anne Grethe ?. Lærer: Glud Møller. Foto: Privat

nabogården, kom ofte og kørte tur i haven med Anders i barnevogn. Jeg tror, at mor mistænkte ham for at få Anders til at græde, så han kunne få lov at køre med ham. Da vi kom hjem fra Løkken kunne Pussi ikke helt kende Anders, for solen havde givet Anders hvidt hår og brune kinder, »han har da fåt en ny hue (hoved)« mente han.

Bitten i skole

Min storesøster Bitten er 14 måneder ældre end mig, så hun startede i skole et år før mig. Det var et stort savn for mig, for vi var vant til at være sammen alle døgnets timer. Heldigvis for mig forstod Bittens klasselærer mit savn, så jeg fik lov at deltage i gymnastiktimer, der bestod af bold-

spil i skolegården. Det var en stor trøst for mig. Bitten fik hurtigt lært at læse og slugte bøger. Det begyndte at påvirke vores lege, vi legede Skipper Klement og andre heltefigurer med idéer fra Ingemanns historiske romaner.

Engang havde vi besøg af vores kusiner fra Ålestrup, og de havde glædet sig til igen at lege Skipper Klement, men det kunne vi knap huske. Nu legede vi i stedet Bræen - efter Johannes V. Jensen.

Vi havde en fælles god ven, Birthe Noer, som boede i nabogården. De havde det første køleskab, jeg havde set, en frigidaire, kaldte de det. Hjemme havde vi »et rigtigt« køleskab, som var et stort klodset isoleret skab med et rum i midten til en blok is, som kom fra mejeriet. Isblok-

ken købte man hos mælkemanden, der meget tidligt om morgenen kørte rundt i byen med varer i hestevogn. Man satte en tom mælkeflaske udenfor døren med en seddel med bestillingerne, og så stod varerne parat, når folk stod op.

Birthe må have været lidt ældre end os, for hun lærte engelsk. Det var vi meget imponeret over.

»Ork«, forklarede Birthe, »det er let nok: en mus hedder en mouse, et hus et house - og sådan er det bare hele vejen.«

Familien Noer havde et sommerhus ved Vile i Nordsalling. Det var et gammelt bindingsværkshus med stråtag, hvor hverken vand eller el var indlagt. Der var pumpe i gården, das og petroleumslamper, det var spændende. Om natten sov vi alle i brede køjer i samme rum: Birthes forældre, storebror Kaj og kæreste og vi tre piger. Bag huset var der en kæmpehøj, der var gravet halvt ud. Den indgik i mange fantasifulde lege: den var et sørøverskib, en hule, hvor vi gemte os og meget andet. Både Bitten og Birthe havde en livlig fantasi, som fik legene til at blomstre.

I skole 1. april

Endelig skulle jeg også i skole. Dengang startede skoleåret den 1. april. Jeg har fødselsdag den 1. april, så da jeg kom i skole, stod der flag på den forreste pult - et skolemøbel med bänk og et bord med skrå plade i ét. Jeg satte mig på en af de bagerste pulte, men lærer Møller kaldte mig op til flaget: »Det er din plads, du har jo fødselsdag.« Jeg ville hellere sidde længere bagude, men det kunne jeg jo ikke sige. Lærer Møller var min klasselærer. Det betød, at vi havde ham i mange timer. Han var et venligt roligt menneske og en god lærer.

Han lærte os at læse ved et lyd-ord system, bi-ba-bu, sådan lyder B og sådan formes læberne, sætter vi »I« efter, står der BI. Jeg havde nemt ved alle fagene, og lærer Møller satte mig derfor til at hjælpe de andre. Det brød

jeg mig ikke om og bad om at »gå i gården« - det betød på wc, som lå i skolegården.

Jeg ville hellere kigge på rundbold i gården end være hjælper lærer. Sommetider legede vi stilleleg i de sidste minutter af timen, hvilket betød, at den, der sad mest stille, måtte gå. Hvis lærer Møller skulle få os til at koncentrere os, fik vi lovet »Stærkodder-historier« når opgaven var løst.

Vi elskede Stærkodder-historier, så det var meget motiverende. Jeg har senere fundet ud af, at det var nordiske gude- og heltesagn. Jeg har ikke fundet ud af, hvilken udgave det var, men historierne fangede alle børn, om Kraka og Regnar Lodbrog og Regnars død med de berømte ord: »grynte ville grisene, om de kendte galtens død.«

Engang fortalte lærer Møller om de forfærdelige tilstandeovre i København, hvor mødre gik på arbejde og børnene blev »nøglebørn«. De havde en nøgle i en snor om halsen og skulle selv låse sig ind, når de kom fra skole. Vi var kun to børn i klassen ud af 23, der havde udearbejdende mødre. Den ene var en pige, hvis mor var alene og gjorde rent på hotellet, den anden var mig, hvis mor var tandlæge. Jeg havde aldrig følt mig som nøglebarn, klinikken lå jo midt i boligen, så for at komme til børneværelset skulle man løbe gennem klinikgangen. Der var altid mange mennesker, specielt søde klinikassistenter, som gerne læste »Knold og Tot«, »Jens Lyn« og »Brenda Star« for os.

Der er en episode fra skoletiden, jeg aldrig glemmer. En pige, der var så tyk, at hendes korte gummistøvler strammede om benene, havde for første gang inviteret pigerne fra klassen til fødselsdag. Hun var fra Sønderbyen, som var den tids fattigkvarter, og ikke rigtig med i noget i klassen. Jeg kan ikke huske, hvad vi fik serveret, men kun at de »fine piger«, døtre af lægen, manufakturhandleren med videre, rynkede på næsen, og da en af familien gav

Pigegruppen Snik-snak på Bornholm med skolen: Inger, Hanne, Lene, Kathe, Eva, forrest: Irene og Eva. Foto: Privat

sig til at spille på harmonika, blev der fniset. Det var flovt, syntes jeg, at de var så uopdragne, og det stakkels fødselsdagsbarn inviterede aldrig siden.

Der var meget vold i skolen dengang. Lærerne måtte slå eleverne, og ofte var der slåskamp i frikvartererne. Jeg tror lærer Møller var den eneste lærer, jeg ikke blev slået af. Jeg vidste godt, at piger skulle græde og blive bange, men jeg kiggede lærerne trodsigt i øjnene, når jeg skulle skældes ud - og bang, så kunne man være sikker på en på kassen. Selv skoleinspektøren fik jeg på den måde til at slå mig, selv om han efter eget udsagn aldrig slog piger, men gav dem eftersidning. Min trods stammede nok hjemmefra med en meget autoritær far, som også slog.

Nogle lærere var voldsommere end de andre: »General Vissen Arm«, som havde en lam arm, holdt styr på tropperne. Når klokken ringede, skulle vi stå på rækker, inden vi fik lov at gå ind - lige meget om det regnede eller sneede. Hvis der blev uro i rækkerne, en skubbede måske, så

Søster Bitten skrev et skuespil om en familie uden fur og uden penge, som til slut fik en arv fra en ukendt onkel i Amerika. Her er skuespillerne: bagerst: Birthe, Bitten og Birgit, forrest Strit, Inger og Eva. Foto: Privat

kaldte generalen den ulykkelige frem, satte vissen armen i svingninger og knaldede en gevaldig lussing, som kunne kalde tårer frem i selv de mest hårdføre. Min tegnelærer, som vi kaldte »dødsbokseren«, slog som en vild. En gang han slog mig, lod jeg mig falde omkuld, og da han bøjed sig over mig, sagde jeg: »nå der blev De nok bange«, og så sparkede han mig.

I grundskolen - 1.-5. klasse - kunne jeg tæve alle drenge undtagen Kaj Ove, der var fra børnehjemmet. Det var ikke en god taktik med henblik på at få kærester, så jeg havde ingen. Da jeg kom i melleskolen, blev jeg grundig mobbet af en gruppe piger med min sidekammerat som anfører. Det var hårdt, og jeg var meget ulykkelig og udenfor. Heldigvis gik det over, og jeg kom med i en pigegruppe, som vi kaldte snik-snak. Vi mødtes og lyttede til hørespil og strikkede og snakkede og grinede.

Fra familien Dragheims lejlighed på første sal var der udsigt ud over Torvet. Billedet er fra 5. maj 1945. Foto: Privat.

Resenvej uden nummer

I 1951 flyttede familien til Resenvej uden nummer. Det var så langt uden for byen, at der ikke var hverken fortove eller gadelys. Bitten og jeg blev ved med at gå på Søndre Skole i Asylgade, fordi Nordre Skole, hvis skoledistrikt Resenvej hørte til, ikke havde mellemskole - og Bitten og jeg skulle jo ikke ud af skolen efter 7. klasse.

Vi kom derfor til at bo i et område, hvor børnene gik i en anden skole. Vi skulle som tilflyttere fra midtbyen ikke tro, at vi var noget, så vi blev tævet. Nabobørnene kunne sagtens hive os af cyklerne og tæve os og nå i skole i

rette tid, medens vi, der skulle ind til Søndre Skole, kom for sent.

Vi lå i evig krig, indtil genboens dreng blev forelsket i Bitten. En aften, vi var på vej til spejder på cykel, stod en gruppe drenge for enden af vores sidevej. Vi tænkte, at nu skulle vi igen have tæsk. Men nej, en af drengene overrakte Bitten et brev, det var en opfordring til at blive kæreste med Ove. Bitten tog ikke mod tilbuddet, men på en eller anden måde endte det med, at der dannedes en Resenvej-bande mod en Lærkevej-bande, og så var vi ikke længere ofre - men krigere.

Vi inviterede klassekammerater ud til vores nye område af byen, hvor vi gik på opdagelse. Vi skulle finde ud af, hvor bækken kom fra, vi fandt og navngav Bakkesøerne, en mergelgrav på den anden side jernbanen - dengang var der Sallingbanen, som forløb cirka hvor Nørre Boulevard fra Havnevej nu er.

Det blev et yndet udflugtsmål, for der var en lille plet skov på den anden side af jernbanen, og i søerne var der haletudser og meget andet spændende. En dag kom en pige og sagde, at her måtte vi ikke være for det var hendes fars mark.

»Pyt«, sagde Bitten: »søernes vand er regn, der er faldet ned fra himlen, så søerne kan ingen eje«. Det kunne hun ikke give igen på.

Trods tævene har jeg haft en herlig barndom i Skive.

Om forfatteren:

Født 1. april 1941 i Skive. Forældre: Tandlægerne Ruth og Ib Dragheim.

Uddannet tandlæge i 1966, videreuddannet som specialtandlæge og Master of Public Health.

Har været politisk aktiv i SF siden 1966 lokalt og i centrale udvalg som eksempelvis partiets hovedbestyrelse.

Har tre børn og fem børnebørn. Bor i dag på Helgenæs og er gift med Ole Elmoose.

Vinkel har været beboet siden yngre stenalder for 4600 år siden

Af Terkel Brannet

En såkaldt kammergrav, hvor et træhus oprindeligt gav adgang til graven efter begravelsen, udgør det ældste af fundet i en enkeltgravshøj på Vinkelpletvej. Mens der er fundet i tusindvis af enkeltgravshøje i Midt- og Vestjylland, er kammergrave, der kan dateres til yngre stenalder, meget sjældne. I Salling og Fjends er der kun fundet spor af en håndfuld af disse grave.

I efteråret 2018 foretog Museum Salling Arkæologi en forundersøgelse af et 63.340 kvadratmeter stort areal ved Vinkel øst for Skive. Årsagen var, at der på området skulle anlægges et større biogasanlæg. Ved forundersøgelsen blev, foruden enkelte gruber og stolpehuller, registreret de udpløjede rester af en gravhøj. Højens nedslidning skyl-

des primært pløjning. Men det formodes desuden, at højen på et tidspunkt har været genstand for en mere målrettet planering.

Det antages, at det er sket i nyere tid - nok i forbindelse med en delvis byggemodning af området, som fandt sted i den sidste halvdel af 1980'erne, hvor bl.a. en nord-/sydgående asfaltvej blev anlagt på arealet (fig. 1 og 2). I sommeren 2018 blev gruber og stolpehuller undersøgt, mens undersøgelsen af højtomten stod på i efteråret og vinteren 2018/19.

Selvom højen viste sig at være særdeles nedslidt, lykkedes det alligevel at påvise, at der var tale om en enkeltgravshøj, og at den oprindeligt har indeholdt et træbygget kammer med tilhørende gang. Højens datering lyder på 2600-

Fig. 1: Det forundersøgte areal anno 1987. Højtomten markeret med pil. Foto: Geodatastyrelsen

Fig. 2: Det forundersøgte areal anno 1991. Højtomten markeret med pil. Bemærk den nyanlagte asfaltvej umiddelbart vest for højtomten. Foto: Geodatastyrelsen

2500 før Kristi, hvilket vil sige, at den er opført i starten af sidste halvdel af den yngre stenalder. Foruden rester af kammeret indeholdt højtømtten resterne af en bulkiste fra yngre stenalder, samt tre urner fra slutningen af yngre bronzealder - hvilket betyder, at de er omkring 2600 år gamle. Nedenstående er en fremlæggelse af de foreløbige resultater af undersøgelsen.

Enkeltgravshøje

Enkeltgravshøje er et udpræget midt- og vestjysk fænomen (Hübner 2005). De kendes i tusindtal, men i dag er langt de fleste fjernet i forbindelse med landbrugsarbejde. Enkeltgravshøje er udefra set en relativ homogen højtype med en ret ensartet konstruktion. Ved anlæggelsen af en enkeltgravshøj graves en cirka halv meter dyb grav, hvori kisten nedsættes. Efterfølgende opføres en lav høj over graven. Den gennemsnitlige enkeltgravshøj er således cirka 10 meter i diameter og har en højde på cirka 0,75-1 meter. I de efterfølgende perioder kunne begravelsesprocessen blive gentaget, således at der anlægges nye grave i den allerede eksisterende høj (Hansen 1993).

Kammergraven på Vinkelpletvej

Men sådan var forholdene ikke på Vinkelpletvej. Her var tale om en enkeltgravshøj med træbygget kammer. Det vil sige, at der i stedet for en grav opførtes et kammer formet som et lille hus på stedet. På østsiden af kammeret var påsat en mindre træbygget gang - hvor igennem det var muligt at få adgang til kammeret efter begravelsen, eller begravelserne. Denne type af enkeltgravshøje er forholdsvis sjældne, og i Salling og Fjends kendes foreløbigt kun til fire andre.

Overordnet siger teorien om den yngre stenalders træbyggede kammergrave, at efter at kammeret er anlagt, står det i en periode som et lille hus. Efterfølgende nedbrydes kammeret, og en høj opføres på stedet. Hvor lang

Fig. 3: Oversigtstegning over kammeret. Kammeret og andre begravelser markeret med grønt.

tid der er gået fra kammeret opføres og til det nedrives og dækkes af en tørveopbygget høj, vides ikke. Men som det vil fremgå af nedenstående, så er der enkelte brugsspor der tyder på, at kammeret på Vinkelpletvej i en periode har stået udekket - nærmest som et lille hus omkranset af en cirkulær grøft (fig. 3).

Grundet nedslidning var kammergulvet, og dermed også de begravelser som har ligget på dette, ikke bevaret. På den centrale plads i anlægget var kun bevaret rester af den oprindelige overflade, hvorpå kammergulvet har været anlagt. Kun langs grøftens indvendige kant kunne en smule af kammergulvet iagttages. Dette skyldes, at dele af kammergulvet er sunket ned i grøfterne og dermed lå lavere og ikke så udsat for markarbejder. På denne lille rest af gulvlaget fandtes enkelte ravperler samt en lille smule porøst tandemalje. Ravperlerne regnes for at være gravgaver, mens tandemaljen er de sidste rester af en gravlagt person.

Cirkelrund grøft

Anlæggelsen af en enkeltgravshøj af denne type, foregår ved, at der graves en cirkulær grøft hvori lodretstående

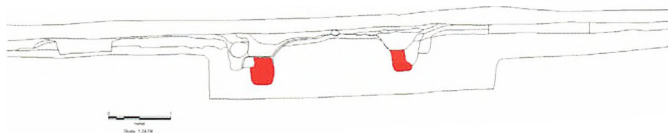

Fig. 4: Tværnit gennem højtomten. Grøftforløbet ses som to nedgravninger. De nederste opfyldningslag er markeret med rødt. Foto: Museum Salling Arkæologi

planker placeres. Plankerne kommer derved til at danne selve vægkonstruktionen i kammeret. Mod øst graves yderligere to fra kammeret vinkelret gående grøfter, som danner siderne i indgangen. Efter væggene er rejst, afsvrides kammeret og grøfterne fyldes halvt op. Dette sikrer, at væggene er velfunderet i grøfterne (fig. 4).

Hvor lang tid grøfterne står uopfyldte hen, er som sagt usikkert, men det må modsvare kammerets brugstid, for stratigrafien afslører, at de først fyldes helt op, da kammeret nedrives og højen opføres. På overgangen mellem kammer og gang, kunne iagttages en nedgravning på tværs af gangforløbet (fig. 5). Nedgravningen var let afrundet og cirka 35 centimeter dyb og fyldte hele gangens bredde. Nedgravningen havde let skrå sider, og var fyldt med gråsort ensartet sandet muld. Dette fyld ses i næsten hele nedgravningen men brydes mod bunden i den østlige side af små næsten lodrette gule sandede striber (fig. 6).

Det antages, at disse små striber er udtryk for aktivitet i området mellem kammer og gang. Hvis eksempelvis en trælåge har spærret for adgangen til kammeret, kan denne - når den blev fjernet - have efterladt et mellemrum i den gråsorte fyld, som er blevet opfyldt med gult sand fra gulvet i gangen. Om de små gule striber hver især skal tages som udtryk for en åbning af kammeret og derved angive antallet af gange, kammeret er blevet åbnet, eller om de er

Fig. 5: Nedgravningen mellem kammer og gang. Som det kan ses øverst til højre, er der ikke bevaret nogle rester af gulvet i gangen. Foto: Museum Salling Arkæologi

Fig. 6: Detailfoto af den nederste del af nedgravningen mellem kammer og gang. Her ses de lyse sandede striber i den højre side af den mørke fyld. Foto: Museum Salling Arkæologi

opstået ved en »vrikken frem og tilbage« i forbindelse med fjernelse og genindsættelse af lågeanordningen, er

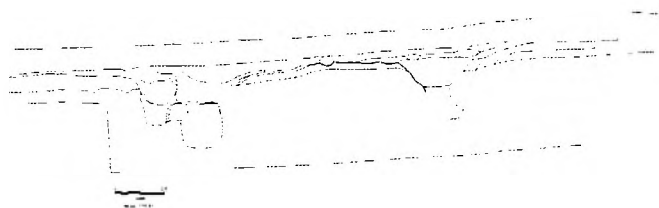

Fig. 7: Snittegning hvoraf det fremgår, at det sydlige grøftforløb har to faser. Skitse: Museum Salling Arkæologi

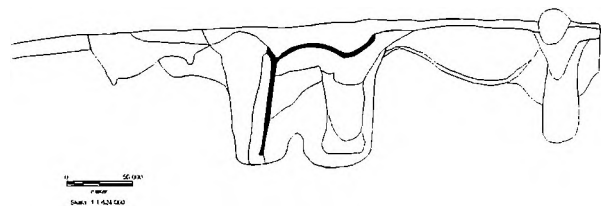

Fig. 8: Snittet tværs gennem højen afsløre, at de to grøfter ikke kan have været samtidige da det tydeligt ses hvordan kammerkonstruktionen (her fremhævet med sort) overlejrer det ene grøftforløb. Skitse: Museum Salling Arkæologi

Fig. 9: Oversigtsfoto af fig. 8. Foto: Museum Salling Arkæologi

ikke muligt at afgøre. Faktum er, at der har været aktivitet på overgangen mellem kammer og gang.

Konstruktive ændringer

Der kunne også iagttages brugsspor på kammerets og gangens sydside. På et tidspunkt i kammerets brugstid er der foretaget konstruktive ændringer her. Det er sket ved, at den sydlige væg fjernes og erstattes af en ny lidt syd for den oprindelige (fig. 7-9). At de to væggrøfter ikke er samtidige, men må have afløst hinanden, kan ses i stratigrafien, fordi resterne af kammeret i den sydlige grøft overlejrer den nordlige grøft.

Ved undersøgelsen af kammerets sydside fremkom et af udgravningens absolut flotteste fund. Det drejer sig om to lerkar og otte ravperler (fig. 10). Det ene lerkar, X27, kan ikke dateres nærmere end til midten af enkeltgravstid. Lerkarret er cirka 15 centimeter højt. Det andet lerkar, X26, er mere typisk for perioden. Det er skålformet og har tre bevarede vorteformede fødder. Oprindeligt har der været fire. Karret kan typologisk dateres til midten af en-

Fig. 10: Lerkarrene i den sydlige kammergrøft under udgravning. Foto: Museum Salling Arkæologi

Fig 11: Snit gennem bulkisten A59 set fra øst. Bemærk det mørke fyld i bunden som tolkes som resten af selve kisten. Over dette ses et lysebrunt lag der tolkes som gravfyld der er nedsunken i forbindelse med at bulkisten er rådnet og kollapsede. Foto: Museum Salling Arkæologi.

keltgravskultur og er dermed inden for den generelle dateringsramme for de træbyggede kamre. Lerkarrene regnes for at være gravgaver, som er ryddet ud af kammeret i forbindelse med ombygningen, hvor de blev nedsat i den oprindelige grøft, inden denne ved ombygningen blev opfyldt.

Urner og kister

Ved udgravningens start blev pløjelaget over højtøtten aførmet med maskine (fig. 3). Det afslørede en ret ujævn undergrundsflade med flere større og mindre fordybninger. Flere af disse fordybninger tegnede sig som mere eller mindre cirkulære fyldskifter i fladen. De blev undersøgt for at afgøre, om der var tale om nedgravninger i form af stolpehuller eller gruber, eller sekundære begravelser som urner eller brandgrave. Undersøgelserne resulterede i fund af urne, og da der allerede ved forundersøgelsen blev registreret to urner, kom det samlede antal urner nu op på tre. Desuden fandtes resterne af en mindre bulkiste som lå i højtøtten sydlige udkant (fig. 11). En bulki-

ste er en kiste lavet af en flækket og udhulet træstamme. Begravelsen sker ved, at der graves et hul i kanten af højtøtten, hvori kisten placeres. Herefter placeres den døde i kisten, låget lægges på og kisten tildækkes.

Undersøgelsen af bulkistebegravelsen afslørede de fine bortmuldede rester af en mindre øst/vest-orienteret bulkiste, som indeholdt to små ravperler. Ravperlerne lå i den vestlige del af graven, og regnes for at være gravgaver. Bulkister nedsat i kanten af gravhøje er ikke et ukendt fænomen. Oftest er der tale om ret små kister, og de indeholder gerne rester af døde børn. Et af det bedste eksempler kendes fra Strandet og ligger således kun otte kilometer nordøst for Vinkelpletvej. Her blev ved en arkæologisk undersøgelse i slutningen af 1990'erne udgravet ikke mindre end 21 børnegrave. Samtlige begravelser bestod af små kister placeret langs yderkanten af en overpløjet gravhøj. Her var kisterne dog ikke af træ, men af nævestore sten. Stenene var placeret langs ydersiden af en nedgravning - således de dannede siderne i kisten. Begravelser af denne type dateres ofte til yngre stenalder.

Ingen skeletrester

I kisten ved højtøtten på Vinkelpletvej blev der ikke fundet skeletrester. Men størrelsen og placeringen taget i betragtning er det ikke umuligt, at der også her er tale om resterne af en barnegrav.

Efter bulkistebegravelsen har fundet sted, falder der ro over højtøtten i omkring 1000 år, før der atter er aktivitet på stedet. Det sker, i slutningen af den yngre bronzealder, omkring 600 år før Kristi, da der nedsættes urner i højtøtten østlige side.

En fællesnævner for urnerne fra Vinkelpletvej var, at de var nedsat på samme måde. Først blev der gravet et hul, som urnen blev placeret i, og efterfølgende blev urnen låst fast i hullet ved hjælp af nævestore sten, som var placeret mellem urnen og nedgravningens kanten. Derpå blev hullet

Fig. 12: Urnen A206 under udgravning. Bemærk stenene som fastlåser urnen i den rigtige position og den næsten sorte muldholdige fyld som afgrænser nedgravningen. Foto: Museum Salling Arkæologi

fyldt op med muldholdigt sandet fyld. Dette fremgår tydeligst ved urnen på figur 12.

Undersøgelsen viste, at urnerne var meget forskelligt bevaret. Den første urne var den dårligst bevarede (fig. 13). Det anslås, at henved halvdelen af urnen mangler, og

Fig. 13: Urnen A205 under udgravning. Bemærk hvorledes toppen er ødelagt af moderne pløjning. Foto: Museum Salling Arkæologi

at det skyldes pløjning, da der i pløjelaget omkring urnen kunne iagttages skår og små fragmenter af brændt ben, som formodes at stamme fra urnen. Den anden urne var bedre bevaret, og det beregnes, at omkring to tredjedele var tilbage (fig. 14). Der blev kun fundet en lille smule brændt ben omkring urnen, og det antages derfor, at det meste af indholdet er bevaret i urnen. Den sidste af urnerne viste sig at være så godt som fuldt ud bevaret. Øverst var randen næsten komplet - om end den var lettere skadet af pløjning. Fylden omkring urnen indeholdt ingen brændte ben eller skår, og det er derfor tænkeligt, at også indholdet i urnen er fuldt bevaret (fig. 12).

Som en del af efterbearbejdningen, blev urnerne skannet. Scanningerne viste, at selv om urnerne ikke var intakte, var der stadig mange brændte ben bevaret i urnerne. Desuden kunne der ses på scanningsbillederne, at den ene urne indeholdt en ragekniv og en nål, begge af bronze (fig. 15 og 16).

Fig. 14: Urnen A208 under udgravning. Foto: Museum Salling Arkæologi

Mange nye analysemetoder

Når en arkæologisk undersøgelse slutter i marken, så begynder efterbehandlingen af de genstande og data, som blev samlet ind. I de seneste år er samarbejdet mellem arkæologi og naturvidenskab kraftigt intensiveret. Det betyder, at en lang række af naturvidenskabelige analysemetoder nu er til rådighed for arkæologien, og i den forbindelse skal de tre urner underkastes en osteologisk analyse. Det vil sige, at knoglerne undersøges for spor af sygdomme, ligesom køn og alder kan bestemmes. Resultaterne vil derved kunne kaste lys over både de afdøde og også det samfund, som de var en del af.

Også resterne af tandemaljen skal undersøges nærmere, nemlig gennem en strontiumanalyse. Resultaterne af en strontiumanalyse giver informationer om, hvor personen har opholdt sig i forskellige perioder i sit liv, og kan dermed fortælle os noget om, om personen har levet hele sit liv i Vinkel, eller har foretaget længere rejser.

Selve højen giver også mulighed for naturvidenskabelige

Fig. 15: I urnen kunne anes en fin ragekniv. Foto: Museum Salling Arkæologi

lige undersøgelser. Under udgravningen blev der udtaget prøver af jordlagene, med henblik på nærmere datering af anlægget. Håbet er, at prøverne indeholder brændt organisk materiale, som kan kulstof-14 dateres. Herudover blev der udtaget pollenprøver, som kan afsløre, hvilken type vegetation der var på stedet, både før og efter kammeret blev rejst og højen opført. Viser prøverne et indholdsmæssigt skifte i pollentyperne, kan det betyde, at der har været et skifte i den omliggende landbrugsdrift. Eksempelvis kan en stigning i pollen fra planten lancetformet vejrbred antyde, at der har været en stigning af kvæghold på stedet.

Som nævnt er enkeltgravshøje en meget homogen højtype, og enkeltgravshøje med træbyggede kamre anses som en sjældenhed inden for arkæologien. Mens langt hovedparten af enkeltgravshøjene indeholder almindelige begravelser, er der ikke helt klarhed over, hvilken rolle gravene med træbyggede kamre spillede i den yngre stenalder, og hvorfor stenalderfolket i nogle tilfæl-

Fig. 16: På et nærbillede af ragekniven, kan det ses, at den har følgeskab af en nål eller syl. Ragekniven måler ca. 6,5 cm. Foto: Museum Salling Arkæologi

Om forfatteren:

Terkel Svane Hansen Brannet er cand. mag. i forhistorisk arkæologi fra Aarhus Universitet. Opvokset i Salling og ansat som arkæolog og museumsinspektør ved Museum Salling Arkæologi.

de valgte denne begravelsesform, som gav mulighed for adgang efter begravelsen.

Anvendt og supplerende litteratur:

Hansen, M. & H. Rostholm 1993: *Grave fra enkeltgravstid og senneolitikum*. In: *Da klinge i muld*, p. 116-121.

Hansen, M. 1994: *Træbyggede gravkister fra Enkeltgravskulturen og Senneolitikum*. In: *Kuml 1993-1994* p. 87-143.

Hübner, E. 2005: *Jungneolithische Gräber auf der Jütischen Halbinsel*. Nordiske Fortidsminder.

Jensen, J. 2001: *Danmarks Oldtid. Stenalder 13000- 2000 f.v.t.* Gylvendal.

Nielsen, B. H. 1998: *Gravkamre af træ fra enkeltgravstid*. In: *Årsskrift Holstebro Museum*.

Nielsen, B. H. 2016: *Et træbygget gravkammer fra enkeltgravstid i Grydehøj, Vestervig, Thy*. In: *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*.

Anne Bendixdatter blev brændt på Tinghøj i 1736

Af Bjarne Nørgaard

Utugt var også efter reformationen en meget alvorlig forseelse, hvis den foregik uden for ægteskabet. For Anne Bendixdatter fra Smollerup kostede det livet, og hendes lig blev i 1736 brændt på Tinghøjen nord for Smollerup. Højen eksisterer fortsat i området ved Stoholm Fritids- og Kulturcenter og lagde i sin tid navn til det flygtningecenter, som nu er vandrerhjem.

En gennemgang og tydning af registreringer i de gamle kirkebøger kan ofte være en lidt ensformig affære, men en gang i mellem, når præsten har tilføjet nogle ekstra bemærkninger til de ellers ofte sparsomme oplysninger, kan en sådan læsning godt give anledning til nogen forundring og til en nærmere undersøgelse.

Nogle sådanne uddybende oplysninger findes tilføjet om Anne Bendixdatters død i Smollerup i 1736. Hun døde den 15. maj og blev henlagt i hyrdehuset indtil den 6. september, hvor hun blev båret op på Tinghøj og brændt, angiveligt fordi hun døde efter at have født et »uægte« drengbarn, som i øvrigt også døde, kun fem uger gammelt.

En noget barsk behandling af et sådant tilfælde i forhold til nutidens retsregler og moral, og man kan godt undre sig over den tids retshåndhævelse over for barnefødsler uden for et ægteskab.

Begrebet »uægte børn« var dengang betegnelsen for børn født uden for ægteskab, og i de ældste kirkebøger finder man også særskilte afsnit til registrering af dåbs-

Tinghøj i Stoholm, 2012.
Foto: Privat

handlinger for sådanne børn. Hvornår benævnelsen er opstået, er lidt uvist, men i Danske Lov fra 1643 finder man udtrykket i lovteksten.

Når man har talt om rettigheder, har børn født uden for ægteskab formentlig altid spillet en særlig vanskelig rolle, og om deres rettigheder i arveforhold, og hvordan man har haft regler på dette område, kan man læse i de gamle »Landskabslove«.

Regler i Jyske Lov

I Jyske Lov fra 1241, som menes at være nedskrevet med de regler, som dengang var sædvaneretslige i Jylland, ser man, at de første mange bestemmelser i loven omhandler fordelingen af formuer og arv, og hvem der skal arve efter hvilke regler.

At kirken, der dengang var katolsk, også havde sat sit præg på lovens indhold, ser man blandt andet ved, at der indledningsvis bestemmes, at »Et barn skal tage arv, hvis det bliver døbt, og ellers ikke«. Om »ægteskab« er anført, at hvis man ville have sig en kone, skulle man anmode om hende hos hendes fader eller hendes søn, hvis han er fuld-voksen, eller hendes broder.

Fandtes der ingen af disse, skulle han modtage hende af den nærmeste slægtning, men det skulle alt være med hendes samtykke og vilje. Hvis hun gav sig selv til ægte uden deres samtykke, ville de have rådighed over hendes ejendom, så længe hun levede. Ellers ser man ikke mange af kirkens budskaber, som man senere ser i Danske Lov.

Om børn, der var født af ugifte forældre, ses flere bestemmelser. Et »slegfredbarn« (uægte barn) skulle faderen føre til tinget og lyse på tinge, at det var hans barn. Faderen kunne så tilskøde barnet, hvad han ville give det, og barnet måtte beholde det og ikke mere. Hvis faderen lyste barnet »i kuld« uden at tilskøde det noget, så ville det efterfølgende have krav på halvt lod i forhold til et ægtebarn. Havde en mand »slegfredbørn«, og han senere

ægtede moderen, så blev børnene alle ægtebørn, selv om de var født før ægteskabet.

Regler om utroskab

»Slegfred« har formentlig været et almindeligt kendt begreb, idet der også i loven var medtaget en bestemmelse om, at hvis nogen havde »en slegfred« i gårde hos sig i tre vintre og åbenlyst gik til sengs med hende, og hun rådede over lås og lukke og åbenlyst spiste og drak med ham, så skulle hun være hans ægtehustru og rette husfrue. En bestemmelse, som nok ikke har været givet af den katolske kirke, men som viser, at kirken på dette tidspunkt endnu ikke var kommet tæt på alle jyder.

Giftede en mand sig med en »horkone« og fik børn med hende, da skulle børnene, hvad enten det blev bekendtgjort for den hellige kirke eller ej, altid være ægtebørn. »Horebørn« tog ikke arv efter deres fader, selv om han tinglyste og tilskødede dem alt det, han kunne, medmindre han gav dem det i hænde, før han døde.

Utroskab eksisterede også dengang, og derom var der indføjet, at hvis en mand blev såret i horeseng med en anden mands kone, og han slap bort levende, men døde af sårene, så skulle han ligge på sine egne gerninger, og bonden skulle være sagesløs.

Der findes således ikke i Jyske Lov bestemmelser om eller forbud mod et samliv uden ægteskab. Reglerne på området synes mere rettet mod hvem, der i samlivet havde krav på formuerne, når de skulle fordeles, men også mod, at man skulle holde sig fra andres kvinder.

Anderledes kom det til at se ud i Danske Lov fra 1683.

Regler i Danske Lov

Kirken var efter reformationen i 1536 blevet en integreret del af samfundet, og med Danske Lov fik danskerne en række uddybende bestemmelser, der var dybt forankret i

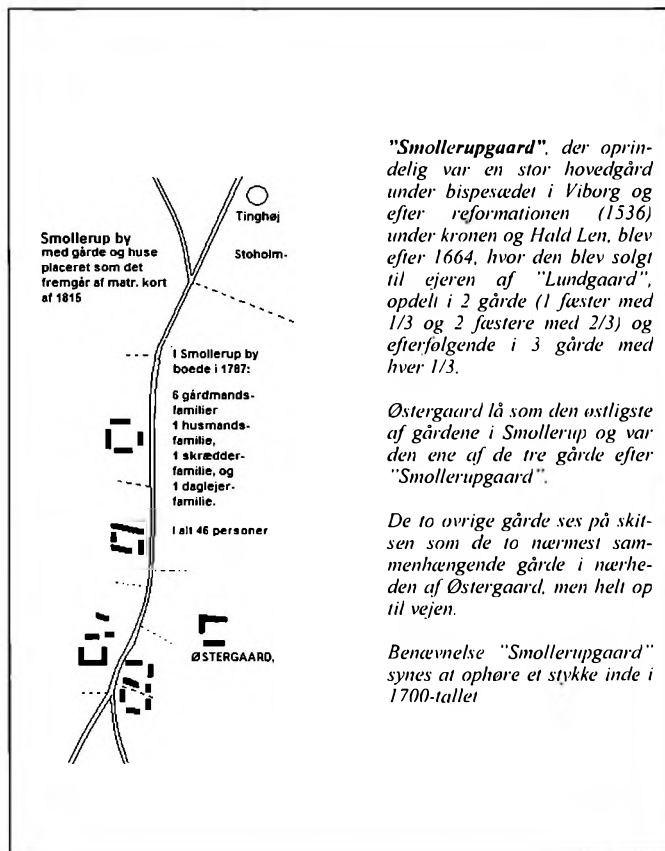
Bibelens moralske lære. Præsternes virke i lokalsamfundene var indgående beskrevet, og der var nu også indført et afsnit om blandt andet ægteskabet. Præsterne skulle »alvorligen forbyde de trolovede Personer at søge Seng sammen, før end de i Kirken i Egteskab retteligen blive samlede«

Ligeledes skulle alle børn døbes inden otte dage, og »Hore- og Slegfred-Børn« skulle altid døbes efter ægtefolks børn. At det var en alvorlig sag, at »søge seng sammen« inden ægteskabet, kan også læses ud af bestemmelsen om løssagtighed, hvoraf det fremgår, at den som »beligger« en kvinde skal bøde til sit herskab »fire og tyve Lod Sølv«, og kvinden »tolv Lod Sølv«, og begge stod til skrifte i kirken. Hvis de ikke havde midler til bøderne, kunne de straffes efter deres formue og med fængsel. Hvis de indgik ægteskab, skulle han kun betale »half femte Lod Sølv«, og hun »half saa meget«, og samtidig blev de fri for skriftemålet.

Strafbart samleje

Bevæger vi os nu lidt frem i tiden til Smollerup i 1735/36, hvor Christen Østergaard og Anne Bendixdatter havde »søgt seng sammen« uden at have været gift med hinanden, må vi antage, at de begge har været vidende om, at det var strafbart. Der var på dette tidspunkt gået cirka 50 år efter Danske Lovs ikrafttræden, og præsterne har uden tvivl søndag efter søndag prædikeret moral og anden lærdom i kirkerne.

Hvorledes det så ud i Smollerup by i 1736 vides ikke, men forholdene har formentlig ikke været meget anderledes end beskrevet i den nærmeste eftertid. I Smollerup sogn boede i 1787 i alt 166 personer fordelt på 35 husstande, og heraf boede der i Smollerup by 46 personer fordelt på ni husstande. I byen var der ikke i 1787 som mange andre steder ansat en hyrde, og man må tro, at der heller ikke har været det i 1737, ud fra den betragtning at

"Smollerupgaard", der oprindeligt var en stor hovedgård under bispesædet i Viborg og efter reformationen (1536) under kronen og Hald Len, blev efter 1664, hvor den blev solgt til ejeren af "Lundgaard", opdelt i 2 gårde (1 fæster med 1/3 og 2 fæstere med 2/3) og efterfølgende i 3 gårde med hver 1/3.

Østergaard lå som den østligste af gårdene i Smollerup og var den ene af de tre gårde efter "Smollerupgaard".

De to øvrige gårde ses på skitsen som de to nærmest sammenhængende gårde i nærheden af Østergaard, men helt op til vejen.

Benævnelse "Smollerupgaard" synes at ophøre et stykke inde i 1700-tallet

Annes lig var henlagt i »hyrdehuset« fra den 15. maj til den 6. september.

Om Smollerup by nævner en beskrivelse fra 1777, at der på marken ligger tre høje i en triangel, kaldet »Tinghøje«, hvor der »fordum er holdet Ting under aaben Himmel«. På byens hede, Smollerup Hede, ligger to store »Be-gravelseshøje, kaldet Roders- og Grimershøj«, hvori to høvdinge Roder og Grimer ligger begravet. Kirken ligger uden for byen. Præsten boede også dengang i Daugbjerg.

Kirkebøgerne for sognet findes tilgængelige fra 1701, og ved en gennemgang af disse, kan man finde flere optegnelser om Christen Østergaard, men ikke om Anne Bendixdatter.

Natmanden må have ført liget af Anne Bendixdatter op på Tinghøjen ad denne vej, som havde et tilsvarende forløb i 1700-tallet gennem Smollerup. Foto: Æ Fjandbo Arkiv

Fire af otte børn døde

Christen kom til Smollerup fra Sparkær og blev trolovet den 12. aug. 1717 med pigen Johanne Jacobsdatter, der var fra Smollerup, og som tilsyneladende var datter af den ene af fæsterne på »Smollerupgaard«. De blev gift den 1. november samme år. Han var på dette tidspunkt 29 år og hun var 22 år. Han har efterfølgende overtaget fæstet på gården Østergaard, og benævnes herefter Christen Østergaard, selv om hans oprindelige navn var Christen Nielsen. De første år benævnes han dog ligeledes som værende fra »Smollerupgaard«.

Det følgende år fødte Johanne sønnen Niels, og de efterfølgende år fødte hun endnu syv børn, hvoraf tre døde som små. Det sidste barn var dødfødt og blev begravet den 9. maj 1731, og Johanne døde kort tid efter og blev begravet den 20. maj samme år, 36 år gammel. Christen Østergaard blev således enkemand i maj måned 1731, hvor han selv var 43 år, og af hans otte børn levede de fire, en søn, det ældste barn Niels på 13 år, og tre døtre Anne, Johanne og Maren på henholdsvis 11, otte og tre år.

Tirsdag den 15. maj 1736 døde Anne Bendixdatter i Smollerup. Hun må på en eller anden måde have været

tilknyttet familien på Østergaard, men oplysninger om hende selv eller om hendes hjemsted findes ikke anført i kirkebøgerne.

Udlagt barnefader

Et drengebarn, hun havde født, ses under »Uægte børn« hjemmedøbt den 16. maj, og fremstillet i kirken den 21. maj, som »Christen Christenssøn«. En samtidig påtegning lyder på, at Christen Østergaard og hans søn er udlagt til barnefader af »Anne Bendixdatter, som tilforn er dømt til brand«. I »Dødebogen« ses efterfølgende at »Christen«, Christen Østergaard og Anne Bendixdatter uægte søn, døde fem uger gammel og blev begravet den 24. juni.

På samme side findes påtegningen om Anne Bendixdatter, og den fortæller, at hun var kvinden, der havde »utugtig omgængelse« med Christen Østergaard og søn, at hun døde den 15. maj og blev fordømt til bål og brand, og at dette var eksekveret den 6. september norden for Smollerup Sogn. I den anden af kirkebøgerne ses en lidt anderledes påtegning: »15. maj døde Anne Bendixdatter i Smollerup og blev liggende i hyrdehuset til 6. september da hun blev udført af natmanden og brændt ved Tinghøjen nord for Smollerup«.

En sådan efter datidens opfattelse meget syndig forseelse skulle normalt forfølges ad flere kanaler, nemlig ad den gejstlige gennem kirkens hierarki og ad den verdslige gennem de implicerede personers »herskab«. For Christen Østergaard og sønnen Niels Christensen fandt sagen sin afgørelse i retten, hvor Christen måtte bøde med hele sit »Boeslod« (sin nettoformue) og sønnen Niels med 12 rigsdaler.

Skriftemål i Smollerup Kirke

Som de sidste påtegninger om sagen ses i kirkebogen under Åbenbare skriftemål: 1736, »den 9. december, Chri-

Mens utugten kostede Anne Bendixdatter livet, kunne de to mandlige aktører nøjes med at skrifte her i Smøllerup Kirke. Foto: Privat

sten, Christen Østergaard af Smøllerup udlagt til barnefader af Anne Bendixdatter«, 1737, »den 19. maj«, en påtegning om Niels Christensen Østergaard, som er vanskelig at tyde, og hans medvirken i gerningen kendes ikke. Disse påtegninger skal formentlig forstås således, at både Christen Østergaard og sønnen Niels Christensen Østergaard på dette tidspunkt har skriftet i kirken.

To liv var afsluttet, Annes og hendes søn Christens.

Anne blev brændt på bålet og Christen blev begravet på Smøllerup kirkegård. For dem var intet tilbage. De to øvrige, nemlig Christen og sønnen Niels kunne betale sig fra det, og efter at have skriftet i kirken, var de tilbage i menigheden og i samfundet igen.

Christen Østergaard forblev på gården i Smøllerup, hvor han døde den 14. december 1767, 79 år gammel. Hvad der senere blev af sønnen Niels er ikke undersøgt.

Ubesvarede spørgsmål

Tilbage er spørgsmålet om Anne Bendixdatter. Hvem var hun? Hvor kom hun fra, og i hvilken anledning opholdt hun sig i Smollerup? Svarene har ikke kunnet findes. Hun ses ikke registreret i pastoratets kirkebøger - Daugbjerg, Mønsted og Smollerup og ej heller i nabosognet Feldingbjergs kirkebøger.

Hun kunne efter datidens regler ikke begraves på kirkegården, fordi hun ikke havde skriftet i kirken, men hvor var hendes pårørende, og hvad har de måske kunnet gøre, også overfor barnet? Har hun været husholder på Østergaard, eller har hun blot været på ophold? Har hun måske været hyrdepigen? Hun blev jo efterladt i hyrdehuset, og måske er det derfor, at Smollerup ikke senere havde en hyrde!

Flere spørgsmål lader sig ikke umiddelbart besvare.

Enevældens retsregler uden hensyntagen til den sociale praksis, som blandt andet præsterne i de enkelte sogne var sat til at overvåge, er forlængst ophørt, men set tilbage med baggrund i nutiden, synes der at have været udvist en betydelig umenneskelig behandling. Røgen fra Tinghøj har forlængst lagt sig, og de pårørendes savn er for længst forsvundet.

Kun Tinghøj står der endnu - som et fredet minde i Stoholms sydlige udkant.

Om forfatteren

Jeg bor i Stoholm og har været ansat ved Skive Politi, hvorfra jeg blev pensioneret som vicepolitikommissær i 2007.

Jeg har beskæftiget mig med slægts- og egnhistorie gennem snart 50 år og har skrevet en del lokalhistoriske artikler, blandt andet gennem Fjends Egnshistoriske Forening. Jeg har netop afsluttet den sidste af mine syv slægtsbøger med aneoplysninger fra Midtjylland og langt op og ned i Europa. Bøgerne er udgivet til familien.

Tre lokale mistede livet ved M/S Hans Hedtofts forlis

Af Merete Just

Mange ældre kan i dag meget præcist sige, hvad de foretog sig fredag den 30. januar 1959, da de om aftenen hørte, at et spektakulært, nyt skib var meldt savnet i det farefulde farvand mellem Grønland og Danmark. Skibet var M/S Hans Hedtoft, det var blevet karakteriseret som »synkefrit«. 40 besætningsmedlemmer og 55 passagerer, heraf seks børn, omkom i det gådefulde forlis.

Fire-årige Peter Thybo Berthelsen er glad, for det er en spændende dag i Grønland sidst i januar 1959.

Snart kommer det store, nye og flotte skib, som alle taler om, og tager ham og hans far med fra havnen i Julianehåb.

De skal til Danmark. For første gang i sit korte liv skal han se noget ganske andet end den grønlandske hjemstavn. Han skal for første gang betræde den egn, hans far kommer fra:

En by, der hedder Balling i et hjørne af landet, der hedder Salling. Måske får han endda de fremmedartede stednavne til at rime?

I Balling skal Peter for første gang hilse på sine bedste forældre - Maren og Peder Kristian Berthelsen.

Han glæder sig som det lille barn, han er.

Peters far, 47-årige Anders Thybo Berthelsen, har ikke været i sit hjemland længe. Som civilingeniør har han gennem mange år været leder af telegraf- og radiostatio-

nen i Prins Christians Sund nær Kap Farvel på sydspidsen af Grønland.

Stationen, der blandt medarbejderne omtales som »Prinsen«, ligger ved indsejlingen i øst, og den blev grundlagt af amerikanerne under anden verdenskrig. Vejrstationen skal blandt andet sørge for, at skibsfarten har pålidelige data om vejret ved Kap Farvel.

Det er nødvendigt, for farvandet omkring Kap Farvel har et lunefuldt ry blandt søens folk.

Peter er som en lille prins på stationen i Grønland. Overalt løber han og leger som »hele stationens kæledæge«. Peter bor sammen med sin far i et hus i nærheden af »Prinsen« - et hus, de nu skal flytte fra.

Far og søn lægger Grønland bag sig, da de klokken 21.15 torsdag den 29. januar med lidt forsinkelse sejler ud af Julianehåb med det skinnende nye grønlandsskib.

Skibet hedder M/S Hans Hedtoft.

Gik sine egne veje

I Vestsalling blev der talt meget om landmandssønnen, der vistnok skulle sejle hjem med det helt nye og moderne skib. Men det er ikke det, der mest optager de lokale. Det er den næsten fire år gamle hemmelighed, som Anders Thybo Berthelsen netop har røbet for sin familie.

Altid har sønnen, der aldrig kom på de aftalte tidspunkter, været årsag til ventetid. Hans mor, Maren Berthelsen, tiggede ham altid om at komme på besøg, og han kom da

M/S Hans Hedtoft bliver bygget på Frederikshavn Værft og Flydedok i 1958, og prisen er omkring 14 millioner kroner. Her ligger det inden jomfrurejsen i januar 1959 fortøjet i Københavns Havn.

også hjem, mens han var i Grønland. Men kort tid efter rejste han videre til Sydfrankrig.

Anders Thybo Berthelsen har ord for at være »utilpasset« og »rastløs«. Han går sine egne veje i naturen, men har samtidig ry for at være en stor begavelse - og for at have en endnu større passion for fotografering og elektronik.

Anders Thybo Berthelsen er glad for at fotografere - og i barndomshjemmet viser forældrene gerne de små billeder fra Grønland frem for familie, venner og naboer.

I modsætning til de fleste andre unge mænd på hjemmegnen står det hurtigt klart, at landbruget ikke er noget for Anders Thybo Berthelsen. Han kom ud og tjene som

13-årig, og selv om han var et naturmenneske, var det ikke derfra, hans vej gennem livet skulle gå.

En ny præst i Balling, pastor Aage Jespersen, fik øje på hans boglige evner og tog sig meget af ham, og sørgede for, at han kom på Kolding Højere Almenskole.

Der var intet gymnasium med tilhørende kostskole i miles omkreds, så fordi Anders Thybo Berthelsen havde en moster i nærheden af Kolding, kom skolegangen til at foregå så langt fra Vestsalling. Skiftet fra landsbyskolen til en stor, gammel latinskole skole gjorde indtryk. De andre elever kaldte ham »Gamle«, fordi han var nogle år ældre end dem.

At Anders Thybo Berthelsen fik dette kælenavn, kan

man ikke læse i det nuværende Kolding Gymnasiums arkiver. Men en gammel årbog fra skolen, der blev grundlagt helt tilbage i 1542, bekræfter derimod, at han faktisk var langt fra at være den yngste i sin klasse: I den alder, mange andre blev student i, blev han som 19-årig i 1931 optaget på skolen.

Men stadig vil Anders Thybo Berthelsen helst være under åben himmel. Han er ingen »frossenpind« - og han elsker at være udendørs.

Når han skulle hjem, cyklede han. Anders Thybo Berthelsen benyttede aldrig tog eller bus. Han cyklede altid. Uanset vejr og vind.

Anders Thybo Berthelsen blev student på den matematisk-naturvidenskabelige linje på Kolding Højere Almen-skole i 1934. I 1940, i den første sommer, mens tyskerne havde besat Danmark, blev han cand.polyt.

Sit første job som ingeniør får Anders Thybo Berthelsen hos statsbanerne, DSB, hvor han bliver såkaldt ekstralingeniør i radiotjenesten. Den stilling bestrider han frem til 1943, hvor han bliver ansat ved Københavns Belysningsvæsen. Her er han ansat i endnu tre år.

Til Grønland

I 1946 bliver Anders Thybo Berthelsen ansat i Grønlandsdepartementet, og i 1947 rejser han til det store land for at blive der nogle få år. Han får tjenestebolig i et af de huse ved havnen, der er stillet til rådighed som bolig for de ansatte på telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund.

Men Grønland fascinerer Anders Thybo Berthelsen, selv om beskrivelsen af verdens største ø i 1947 synes at være beretningen om et kaos.

Amerikanerne oprettede under anden verdenskrig ikke kun vejrstationen Bluie East One i Prins Christians Sund. De etablerede flere baser i Grønland, så der var et sikkert sted at tanke op på rejsen mellem USA og slagmarkerne i

Europa. I dag stammer adskillige af lufthavnene i Grønland fra den tid.

Siden 1721 har Grønland været en del af Danmark. I 1979 fik Grønland hjemmestyre - og senest i 2009 fik landet selvstyret.

Men under tyskernes besættelse af Danmark har tilstandene været mere eller mindre lovløse.

Som statsminister i de tidlige 1950'ere var Hans Hedtoft den, der trak Grønland ud af glemslen. Han førte Danmark ind i NATO, fik oprettet Nordisk Råd og sikrede øen en vigtig rolle i den kolde krig.

Hedtoft forsøgte ingen lejlighed til at understrege Grønland som en del af Danmark, selv om amerikanerne oprettede Thulebasen, der indebar en sorgfuld tvangsflytning af Thule-eskimoerne.

I de første efterkrigsår sender Grønlandsdepartementet mange gode folk til landet. En af dem er ingeniøren fra Balling.

I 1949 står Anders Thybo Berthelsen i spidsen for det tekniske ved oprettelsen af en vejrstation i Kap Tobin i Østgrønland. Det er ensomheden, stilheden og kontrasten mellem sommerens lys og vinterens mørke, der binder ham til Grønland.

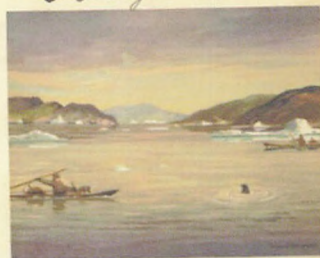
Lange vinteraftener bruger han på at studere kunst og litteratur, hvis han da ikke står i et mørkt kammer og langsomt vugger sine billeder frem i en beholder med fremkaldervæske.

Anders Thybo Berthelsen tager gerne et glas med medarbejderne på Kap Tobin og senere telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund, hvis der er fest - ellers ikke.

Vellidt og kompetent

Han får ry for at være en vellidt og kompetent leder, og der falder sjældent ufordelagtige ord om Thybo, som medarbejderne kalder ham. Han er også rolig, og ingen

Tak for god rejse.
 E. Svalby og Jensen.
 B. Brachmann
 Michael Boix Laurén.
 (Slade)
 C.H. Simonsen
 Aage Kluge
 Ellen Linder Nielsen
 Søren 6 år
 Mary Bøge
 E.M.
 Emma Heamann
 Axel Linder
 Tak for god rejse og passager
 lige som fin indvielse i jeres
 Høiherre af Provinsen af ord.
 Tak for god rejse
 Erik Lise (Orlo) Mielis (an) Gæstholm 19-50
 4 mai Gæstholm 19-50
 4 Mjeldst til Kaptajn og M. L. L. L.
 Signe Rørdam
 Chr. Rørdam
 Marie Rørdam
 Marianne Rørdam
 Rina Rørdam

Thybo Barthelmy.
Oswald Abner.
Bryg Rusten
~~Louise Hillman~~
374 Kai T. Ammission.
Hilge Alstis
~~Hilge Jensen~~
Klaus Lyberth
Anna Egde
Karl Ege.
Anna Maria Leonard.
Anne Synildsen
Vilhelmschwarzenbroden
Hans
Stone " " 4. l. ad
" ? Asv

Onders Frank &
Gusta Bergan.
Berda Lehmann.
Harley Sam Syngat
Synildsen & Syngat
m. m. m. A HANAK
for Japan her Tak.
1861
Henry & Walter Olsen
Trine Charlotte Pedersen
7 hundred m.
Bertha Jorgensen
Zeger Holman.
Wille Holman 19 m.
Abotid Dyre
Elin Rasmussen

Af gæstebogen for »Umanak« fremgår det, at Anders Thybo Berthelsen var med på skibets femte udrejse i 1950, men ingen af hans medarbejdere erindrer at have hørt ham tale negativt om sejladserne. Gæstebogen befinder sig i dag på Det Grønlandske Nationalmuseum og Arkiv

I 1955 knytter Anders Thybo Berthelsen sig af flere grunde til »Prinsen«. Den altoverskyggende grund er, at stationslederen har fået sin egen, lille prins.

Barnets fødselsdag fremgår ganske vist af de grønland-
ske kirkebøger, men de er omfattet af Arkivlovens 80-års
regel. Derfor kan de endnu ikke ses, og det står heller ik-
ke klart, om Anders Thybo Berthelsen rent faktisk indgår
ægteskab med barnets mor.

ders Thybo Berthelsens liv. Ingen af medarbejderne på »Prinsen« mindes at have hørt ham omtale den grønlandske kvinde.

Sønnen når at blive næsten fire år, før hans bedsteforældre i Balling får at vide, at han findes. Ikke alene kommer sønnen efter otte år hjem for at blive.

Anders Thybo Berthelsen vil også medbringe det nye, uventede barnebarn, der dels af sin far, dels af medarbejderne på »Prinsen« har lært at tale dansk.

På »Prinsen« er de vilde med Peter. Midt i et øde og fjernt område bor de 18 mand, to hunde - og så den lille dreng, der »lyser op som en stjerne i det frostklare vintermørke«, som én af medarbejderne siger over 50 år senere.

Mange danskere i Grønland kunne let blive ramt af mismod og længsel efter hjemlandet om vinteren. Der er mørkt det meste af dagen i Grønland, hvorimod kombinationen af solens stråler og nyfalden sne i Danmark giver mere godgørende lys på den mørke årstid.

Selv om Anders Thybo Berthelsen ikke selv rammes af hjemvé, forstår han, at mørke vintre er årsagen til, at der ofte kommer nye medarbejdere til telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund.

Anders Thybo Berthelsen er blandt sine medarbejdere kendt for at være ualmindelig hårdfør. Når andre i to-cifrede minusgrader iførte sig »arktisk påklædning«, gik han i skjorteærmer. Aldrig så man ham i overtøj. Altid gik Anders Thybo Berthelsen på bare fødder i gummsko.

Ny telegrafist på stationen

I 1957 kommer en ny, 21-årig telegrafist. Han hedder Ole Baadsgaard - og han længes væk efter at have stået i lære på Skive Kafferisteri. Telegrafisten har fået sit efternavn fra slægtsgården på Lundø, men der skal gå over 50 år, før han finder ud af, at chefen også er fra Skive-egnen.

Ole Baadsgaard falder let til på »Prinsen«, og også han bliver begejstret for såvel sin nye chef som »stationens glade maskot«, som Peter også kaldes.

To år senere er også Peters farmor, Maren Berthelsen, glad for nyheden om det grønlandske barnebarn - og historien om den uventede lykke går som en løbeild gennem Balling i de første dage af 1959.

Det er således ikke i særlig høj grad M/S Hans Hedtoft, der optager sind og samtaler i Vestsalling.

Skibet var ellers meget omtalt. Det blev opkaldt efter den tidligere socialdemokratiske statsminister, som under et møde i Nordisk Råd i 1955 døde på sit hotelværelse i Stockholm. Statsministerens død fik partifællen, den senere grønlandsminister, Johannes Kjærbøl, til at græde.

Det fantastiske skib, han senere får søsat - berømmet som værende »synkefrit« - skulle ikke alene hylde det afdøde statsoverhoved. Det skal også krone Kjærbøls politiske livsværk.

Skibet skulle også gøre det af med kritiske røster. I årene forud var der heftige debatter om det forsvarlige i at sejle med passagerer i en stormfuld vinter i buldrende mørke i Nordatlanten mellem Danmark og Grønland.

Især er farvandet syd for Kap Farvel berygtet.

Ole Baadsgaard, den nye telegrafist på »Prinsen«, rejser til Grønland med »Umanak« - et skib, der i medierne er udsat for hård kritik på grund af sin runde bund, der skal gøre det let for skibet at pløje sig gennem isen i Polarhavet.

For passagererne er sejlturen det rene helvede - og Ole Baadsgaard er søsyg fra start til slut. Da han omsider når til telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund sværger han, at han først rejser tilbage til Danmark, når det er muligt at flyve.

Det er netop stormfulde eksempler som Ole Baadsgaards sejlads med »Umanak«, der i de første måneder af

Da Ole Baadsgaard den skæbnesvangre fredag 30. januar 1959 vil gå op og hjælpe sin kollega, telegrafist Nikolaj Hansen, går han i sne til armhulerne. Snemasserne hvirvler og stormer om ørerne på ham. Som man kan se på billedet, ligger Telegraf- og Radiostationen i Prins Christians Sund oppe på fjeldet, så det er en streng tur derop. Foto: Det Grønlandske Nationalmuseum og Arkiv

1957 gør kaptajnerne på grønlandsskibene betænkelige ved at skulle sejle med passagerer.

Af gæstebogen for »Umanak« kan man se, at Anders Thybo Berthelsen selv prøvede turen en enkelt gang. Efter tre år i Grønland rejser han i 1950 til Danmark på ferie. Ingen erindrer, at den hårdføre mand talte negativt om

»Umanak«. Gæstebogen befinder sig i dag på Det Grønlandske Nationalmuseum og Arkiv.

Det synkefrie skib

Også på telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund blev der i efteråret 1958 og de første dage af 1959

talt meget om M/S Hans Hedtoft, der skal gøre rejsen gennem Polarhavet til en sikker oplevelse. På »Prinsen« følges skibstrafikken, og stedet fungerer som vejstation. Stationen er første linje i bindeleddet mellem et skib i havsnød og redningsstationen, så de ved, at flere sejladser har været farefulde.

Skibet blev bygget fra august til december i 1958 på Frederikshavns Værft og Flydedok, og i pressen gentages det gang på gang, at M/S Hans Hedtoft er et »synkefrit« skib. Prisen er 14 millioner kroner. Svarende til over 200 millioner kroner i dag. Da skibet anløber Julianehåb i Grønland, er en erfaren herre spændt på at se M/S Hans Hedtoft.

Willy Nielsen har været telegrafbestyrer i Frederikshåb, Thule, Godhavn og - siden 1957 - i Julianehåb. Han bemærker, at radaren på M/S Hans Hedtoft svarer til den, der var på »Umanak«. Men stærkt foruroliget konstaterer Willy Nielsen en fejl ved radaren, som han foreslår repareret. Forslaget bliver afvist, og han får at vide, at den blot ikke er »varm«.

Der er også kun den ene radar. Også det gør Willy Nielsen betænkelig. Det har kostet 14 millioner kroner at bygge det skib, der skulle øge sikkerheden for besætning og passagerer på vintersejladserne til og fra Grønland. Og så havde man sparet 50.000 kroner - svarende til godt 200.000 kroner i dag - på en ekstra radar til M/S Hans Hedtoft...

Da Anders Thybo Berthelsen har sat sin afløser ind i arbejdet på telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund, står det klart, at han og sønnen skal med det fantastiske skib på sidste etape af jomfrurejsen.

M/S Hans Hedtoft var siden afrejsen fra Københavns Havn kun nået til Skagens Gren, da de på »Prinsen« tidligere i januar 1959 første gang er i kontakt med det nye skib. Nu er det med rekordfart tilbage i Julianehåb, hvor nye passagerer kan gå ombord.

Skibet skal tilbage til Danmark, og far og søn gør klar

Maren Berthelsen udlåner til Skive Folkeblad sit foto af det lille barnebarn, som hun aldrig nåede at møde - Peter. Billedet bliver vist i talrige aviser og ugeblade, fordi han er ét af i alt seks børn, der mister livet ved forliset for M/S Hans Hedtoft. På Telegraf- og Radiostationen i Prins Christians Sund var Peter kendt som »stationens glade maskot« - og han er aldrig blevet glemt. Foto: Privat

til at gå ombord på M/S Hans Hedtoft torsdag den 29. januar 1959 om aftenen.

Defekt radar duer ikke i snestorm

Midlertidigt går også telegrafbestyrer Willy Nielsen ombord på M/S Hans Hedtoft, da skibet for anden gang anløber havnen i Julianehåb. Han spørger besætningen, om radaren, som der kun var én af, er blevet repareret. Det er den ikke.

Willy Nielsen håber derfor, at der ikke bliver snestorm, for så vil en defekt radar ikke være meget bevendt i forsøget på at undgå skær og isbjerger på sejladsen. Hans uro stiger, men hans forsøg på at advare affærdiges på ny. M/S Hans Hedtoft er et »synkefrit« skib.

Medarbejderne på »Prinsen« tager vemodigt afsked med den nu tidligere stationsleder - og især med Peter, som var det eneste barn, de så i dagligdagen. Han havde været en daglig glæde for dem alle. Men de forstår også Anders Thybo Berthelsens ønske om, at drengen skal vokse op i Danmark.

De var meget optagede af, at Anders Thybo Berthelsen ville præsentere familien for overraskelsen Peter - og ingen af medarbejderne tvivlede et sekund på, at de også ville blive begejstrede for ham.

Fredag den 30. januar 1959 har Ole Baadsgaard fri, og han går i værkstedet og hygger sig med at bygge en radio til sig selv. Udenfor er det et frygteligt vejr - og sneen hvirvler rundt under massiv fygning. Først på eftermiddagen ringer telefonen.

Ole Baadsgaards ven og kollega, Nikolaj Hansen, ringer fra stationen, der ligger oppe på fjeldet. »Det ser ud til, at der er noget galt med Hedtoft«, siger Nikolaj Hansen.

I messen beder Ole Baadsgaard om den nye stationsleders tilladelse til, at han går op på stationen på sin fridag. Han får lov, men inden ringer Nikolaj Hansen igen og beder ham tage »Blå Bånd« med derop.

Ønsket om pulversuppe, der kan opløses i vand, i stedet for et besøg i messen, foruroliger Ole Baadsgaard.

Vejret betyder, at han må vandre gennem snedriver så høje, at de når ham helt op til armhulerne, da han går fra hjemmet på havnen og op til »Prinsen« på fjeldet.

Turen tager godt et kvarter - og de to kolleger skal senere blive glade for, at Ole Baadsgaard frem af lommen tager »Blå Bånd«-suppen. De kommer ikke derfra mere den dag.

Nødsignaler fra skibet

Først er de signaler, de modtager fra M/S Hans Hedtoft, næsten ulæselige. Telegrafisterne opfanger kun brudstykker af det, de hører fra skibet, men snart står det klart, at der er tale om nødsignaler. De første er allerede kommet klokken 13.50.

Telegrafisterne sender adskillige SOS videre til andre skibe i området. Imens forsøger de at være professionelle og prøver ihærdigt at undgå at tænke på chefen, de lige har taget afsked med, og hans søn, som de så ofte har leget med.

Positionerne og et stadigt mere indtrængende ønske om assistance til det funklende nye, danske skib går frem og tilbage. På et tidspunkt går man over til at morse, og det fortsætter gennem hele den lange eftermiddag.

På »Prinsen« er stemningen optimistisk. Signalet er stærkt, så M/S Hans Hedtoft kan ikke være langt væk. Telegrafisterne taler om, at så klarer den nu tidligere stationsleder - og hans højtelskede søn - sig nok. De minder hinanden om, hvor hårdfør, Thybo er.

Telegrafisterne kan på deres radarer se, at hjælpen - fra den tyske trawler »Johannes Krüss« - synes nær. De gentagne pejlinger, som bliver foretaget mellem de to skibe og radiofyret i Prins Christian Sund, viste, at M/S Hans Hedtoft måtte ligge omkring 25 sømil sydligere end den position, som skibet først havde opgivet.

Familien Underbjerg fra Trandum - Niels, der var lærer på skolen, hans kone Anne Marie, som blev kaldt Marie, samt børnene Poul, Villy og Esther. Villy - det mellemste barn, er nummer to fra venstre. Privatfoto

Årsagen til forliset er aldrig éntydigt opklaret, men alt tyder på, at M/S Hans Hedtoft rammer et isbjerg, så vandmasserne trænger ind. På et tidspunkt ligger skibet så lavt, at dækket ligger under vandlinjen, og så er der ikke mange chancer for at redde det.

På M/S Hans Hedtoft er dieselmotorerne stoppet, og alle passagerer er samlet i salonen. Skibet bliver kastet rundt i kæmpebølgerne, imens sneen flyger om masterne, og isen slår mod skroget.

Skibet kæntrer og synker i dybet. Alt tyder på, at besætning og passagerer fra salonen er søgt op på øverste dæk i en optimistisk, men fortvivlende og håbløs venten på »Johannes Krüss«, der også kun er få sømil fra Kap Farvel.

Kaptajnen på den tyske trawler vælger at sejle efter Hans Hedtofts pejlede position, der blev opfattet som den mest korrekte. Klokkeren 17.06 beder han M/S Hans Hedtoft sende nødraketter op. Trawleren burde være tæt på det synkende skib nu.

Men de ser ingen raketter. Sigtbarheden er dårlig. M/S Hans Hedtoft sender endnu en raket op, men forgæves.

Den sidste melding

Telegrafist Hans Boisen opfanger på Julianehåb Radio den ulykkelige melding, der skal blive det sidste livstegn fra M/S Hans Hedtoft.

Telegrafisten på M/S Hans Hedtoft, den 58-årige, er-

farne Carl Dejligbjerg, havde lydt fattet og rolig hele vejen på vej mod døden.

Hans sidste ord til kollegerne i Grønland, som afhensyn til besætningen på »Johannes Krüss« gentages på tysk, glemmer de aldrig:

»Vi synker langsomt...«

Ole Baadsgaard kalder M/S Hans Hedtoft op på telegrafi for at få telegrafisten på skibet til at udsende nye pejlemærker. Han hører lige, at han svarer med et par tegn, som er sædvane, når man bliver kaldt op.

Ti sekunder senere hører Ole Baadsgaard, at de automatiske pejlestreger bliver sat til. Det er det sidste en telegrafist gør, før han forlader sin plads, fordi et skib går ned.

Der blev sendt nogle få streger, og så blev der stille. Klokkeren 17:41 kommer sidste melding fra Hans Hedtoft.

På »Prinsen« er Anders Thybo Bertelsens tidligere medarbejdere overbeviste om, at far og søn vil overleve. Han var en stærk mand, der ikke havde problemer med det iskolde klima.

I ønsket om at bevare mod og håb den aften siger medarbejderne til hinanden den ene gang efter den anden, at »hvis nogen overlever, er det fandeme Thybo«.

De kan let forestille sig, at den hårdføre mand ville komme gående tilbage til »Prinsen« i sine gummisko hen over isen. Og eftersom han var så utrolig glad for sin søn, så ville han da komme med Peter under armen, er de enige om.

Sorgen lægger sig tungt over Anders Thybo Bertelsens mangeårige arbejdsplads i Grønland - og ingen tør tænke en tanke om, hvordan det har været at stirre ud i den kulsorte og iskolde polaraften i den nådesløse venten på hjælpen, der aldrig nåede frem.

Tanken om, at lille Peter næppe bliver ældre end sine fire år, gør stemningen endnu mere mat og sorgfuld.

Alle er berørte men håber.

Også i Balling spreder nyheden om, at M/S Hans Hedtoft er savnet, sig som ringe i vandet den sidste fredag aften i januar 1959.

Maren og Peder Kristian Berthelsen, Anders Thybo Berthelsens forældre, klynger sig til håbet om et mirakel, mens de kigger på sønnens billeder fra Grønland. De er vant til at vente på sønnen, men aldrig har håbet om at gense ham været større.

Det sidste navn er et chok

Også i Trandum er nyheden om det savnede skib med 40 besætningsmedlemmer og 55 passagerer årsag til stor fortvivelse. Anders Thybo Berthelsen er nemlig ikke den eneste, der efterlader en familie på Skive-egnen.

En familie, der sidder tilbage med den grufulde nyhed, at sønnens hjemrejse slutter ved Kap Farvel.

Kun en ældre bror, Poul Underbjerg, vidste den sidste fredag aften i januar 1959, at 23-årige Villy Bernhard Underbjerg var blandt passagererne på det nyeste Grønlandsskib, der nu blev meldt savnet.

Brødrenes forældre, lærer Niels Underbjerg og hans hustru, Marie, hører sønnens navn som en af de savnede, da de i hjemmet i Trandum fredag den 30. januar 1959 om aftenen sætter sig til rette for at høre radioavis.

Som det sidste af navnene på de ombordværende på det funklende nye skib bliver det navn, de valgte til deres barn nummer to, læst op.

De får et ubegribeligt chok. De har ingen anelse om, at deres søn er ombord på netop det skib.

Heller ikke selv om Villy Underbjerg i sit sidste brev hjem, skrevet i Julianehåb i Grønland den 27. november 1958, havde meddelt:

- Jeg rejser hjem med det første skib i 1959 ...

Det første skib, Villy Underbjerg kunne få plads på, blev altså M/S Hans Hedtoft.

Da han i 1958 rejste til Grønland, var Villy Underbjerg fløjet derop. Men da han skulle hjem skrev han til sin bror, at han gerne ville prøve at sejle med M/S Hans Hedtoft.

At sejle var også nødvendigt, da hans forældre, Marie og Niels Underbjerg, som unge oplevede et sandt eventyr.

Marie, der var døbt Anne Marie Andersen, mødte sin senere mand på Ryslinge Højskole på Fyn, hvor hun selv stammede fra. Niels Larsen Underbjerg kom fra Tørring Sogn nær Lemvig.

Familienavnet stammer fra et husmandssted foran høje bakker - eller »bjerge«, som man kaldte dem. Efter den beliggenhed fik stedet og slægten navnet »Underbjerg«.

I 1920'erne var de endnu forlovede, og den økonomiske krise er ved at begynde at kradse overalt i verden, da parret emigrerede i 1928 til Canada.

Det forlovede par var blandt de første af i alt 47.295 danskere, der frem til 1970 tog til Canada ad søvejen.

Den lange rejse med oceandamper over Atlanten startede i Liverpool i England. Turen gik til Pier 21 i Halifax - Canadas svar på USA's Ellis Island i New York.

På molen skulle immigrationspapirerne stemples, og som for tusindvis af andre i de år blev provinsen Nova Scotia på østkysten det første udgangspunkt for et nyt livskapitel i Canada.

Niels Underbjerg blev skovarbejder i Nova Scotia, mens hans forlovede fik plads i et herskabshjem.

Hun kunne ikke meget engelsk, men det lærte børnene i huset hende.

Parret er meget troende. De indlogerer sig hver på sin afdeling - han på mændenes, hun på kvindernes - på Det Danske Ungdomshjem i Halifax. Først nogle år senere bliver de gift.

Tilbage til Danmark

Efter godt seks år i Canada vender parret i 1935 hjem til

Villy Bernhard Underbjerg er 22 år, da han i 1958 rejser til Grønland som et led i det geofysiske år 1957-1958. Danmarks Meteorologiske Institut mister ikke alene en vellidt og dygtig assistent ved forliset af M/S Hans Hedtoft. Også hans observationer af nordlys, der endnu i dag betegnes som »helt enestående«, går tabt. Privatfoto

Danmark. Nu som en familie på fire. Den tæller også den fire-årige Poul og Villy, der endnu har sin første fødselsdag til gode. Villy Underbjerg bliver født i Canada den 18. april 1935.

Niels Underbjerg vil hjem og arbejde med sit oprindelige fag - som lærer.

Trandum Skole bliver hans sidste arbejdsplads af adskillige, og under tyskernes besættelse af Danmark driver

familien en privat skole med præliminærkursus i Haverslev i Himmerland.

Her fuldendes familien med en pige, Esther, der i 1938 bliver født et knapt så »eksotisk« sted som brødrene, der blev født i Nova Scotia. Esther kommer til verden på Terndrup Sygehus - og det driller brødrene hende med.

Esther er som barn meget sammen med Villy. I hindbærrene leger de skib - og Esther må nøjes med at være matros, mens Villy giver den som kaptajn. Ellers er han lidt af enspænder.

Barndommen får en brat ende den dag, da Villy Underbjerg bliver syg af tuberkulose og kommer på sanatorium i Hobro, og her bliver Villy Underbjerg indlagt i et helt år.

På grund af smittefaren kan Villy Underbjergs familie kun besøge ham ved at kigge på ham og gøre fagter gennem et vindue på sanatoriet.

Da han kommer hjem, kan han slet ikke kende sin familie, og Marie Underbjerg er helt knust. Desuden bliver et nyt karaktertræk føjet til hans personlighed. Fra den tid kunne Villy Underbjerg blive meget hidsig.

Men han var også dygtig. Han gik meget for sig selv, og Villy Underbjerg blev en rigtig »læsehest«. Han bliver også medlem af »Ping Klubben« og KFUM, ligesom han som sirlig frimærkesamler også er medlem af Ungdommens Frimærkeklub. I sin røde lommebog skriver han med flot håndskrift tre navne på sin bedste kammerater.

Marie og Niels Underbjerg sætter alt ind på at give deres børn den bedste uddannelse. Eftersom Niels Underbjerg kender rektoren på Rungsted Statsskole, bliver såvel Poul som Villy kostelever og senere studenter fra skolen.

Den yngste af de to drenge fra Trandum var kendt som et stilfærdigt gemyt, og i det hele taget var han meget rolig og tilbageholdende. Han fik ry for at være meget troende, og Villy Underbjerg har en fast plads nær rektor i spisesalen.

Efter studentereksamen begyndte Villy Underbjerg at

læse på Polyteknisk Lærestalt for at blive ingeniør. Han kommer til at bo i Gentofte.

Da Meteorologisk Institut søger medarbejdere til de videnskabelige stationer i Grønland, får han en enestående lejlighed til at tage en pause, der forekommer særdeles relevant for hans studie:

Som et led i det geofysiske år 1957-1958 kan Villy Underbjerg i Julianehåb i Grønland komme til dels at arbejde, dels at lære mere om sine store interesser: Jordmagnetisme og nordlys.

Da han siger farvel til sin bror og søster, taler de om at ses til sankthans i 1959 i Trandum.

Hjemrejse med Hedtoft

Men sådan bliver det ikke. Villy Underbjerg flyver ikke hjem igen. Han tager imod endnu en mulighed - en chance, der virker tiltalende. Han er blandt de 55 passagerer, der får køjeplads på et meget omtalt skib:

»Jeg rejser hjem med Hedtoft«, skriver han til sin bror Poul.

Hans bror, der læser til lærer, modtager brevet omtrent samtidig med, at Villy Underbjerg går om bord i Julianehåb på den sidste del af skibets jomfrurejse.

Men Poul Underbjerg når aldrig at fortælle sine forældre nyheden. Han kommer først i tanker om det, da den altfortærende sorg har lagt sig tungt over lærerhjemmet i Trandum.

Villy Underbjergs søster Esther er 20 år og sygepleje-elev på Holstebro Sygehus, da hun om aftenen tænder for radioavisen for at sikre sig, at klokken ikke er så mange, at hun kommer for sent på aftenvagten.

I radioen fortæller de, at M/S Hans Hedtoft er meldt savnet ved Kap Farvel syd for Grønland. Hun er på det tidspunkt ikke klar over, at hendes bror er ombord. Men hun mærker en fornemmelse af, at noget, der kommer hende ved, er helt galt - endnu uden at ane hvorfor.

Da han leder efter vraggods finder en ældre islandsk bonde, Magnus Hafliðason fra landsbyen Grindavík syd for Keflavík, en redningskrans med navnet Hans Hedtoft København. Fundet, som Hafliðason gør den 7. oktober 1959, skal vise sig at blive eneste vidnesbyrd om M/S Hans Hedtoft. Redningskransen hænger i dag i dag i kirken i Julianehåb. Foto: Det Grønlandske Nationalmuseum og Arkiv

Hendes sjette sans er rigtig. Det er galt - og det kommer hende ved. Hun ved det ikke, da hun tænder radioen. Men hendes tre år ældre bror, Villy Underbjerg, er ombord på det savnede skib på vej hjem fra Grønland.

I et af sine sidste breve har han takket for fremsendte

gaver som appelsiner og æbler og givet udtryk for glæde over snart at skulle hjem. Hans søster ryster fornemmelsen af sig og møder som planlagt på sin vagt. Men uroen får hun ikke bugt med, så hun beder et par veninder lytte til de senere radioaviser.

Lidt senere bliver hun opsøgt af veninderne, der kommer hen til hende på sygehuset og siger, at de nævnte Villy Underbjerg, da listen med navnene på de savnede bliver læst op i radioen. I en taxa kører Esther Underbjerg hjem til Trandum.

Chok og fortvivlelse

Da hun meget sent om aftenen fredag den 30. januar 1959 ankommer, er forældrene præget af chok og fortvivlelse. Hendes mor græder utrøsteligt, og Esther Underbjergs far er desperat. Han bliver ved med at sige, at han vil op til Villy. At han vil hjælpe ham. At han ikke skal være alene.

Det er Villy Underbjerg heller ikke. Foruden besætningen er der 54 andre, der glæder sig til at komme hjem, på M/S Hans Hedtoft.

I Balling er moderen til én af de andre passagerer, Maren Berthelsen, ved at indstille sig på, at hun denne gang venter forgæves på den søn, hun har ventet på. Hun erkender, at hun næppe kommer til at møde det barnebarn, Peter, der var så stor en overraskelse. Maren Berthelsen har kun billederne fra Grønland, herunder et enkelt et af det barnebarn, hun næppe kommer til at møde.

»Det er nu de eneste minder, vi har tilbage. Vi har levet i håbet, men tør nu næsten ikke håbe mere«, siger Maren Berthelsen til Skive Folkeblad på den første aften i februar 1959.

Anders Thybo Berthelsens mor udlåner flere af sønnens billeder til Folkebladet. Journalisten må love, at hun får billedet af Peter, som hun næsten ikke kan undvære, tilbage hurtigst muligt. Men han låner også et andet.

Det er fra Kap Farvel. På billedet ligger det hav, der om vinteren kan være frådende, sort og frygtindgydende, ellers blankt og stabilt som et stuegulv. Det er taget om sommeren.

Den hidtil største eftersøgningsoperation i grønlandske

farvande er for længst sat i værk. Den får betegnelsen »Operation Isbjerg«, og den bliver ledet af Grønlands Kommando. Efter en uges forgæves eftersøgning indstilles den. Kun i de første timer efter sidste livstegn fra skibet lever håbet.

Søndag aften den 1. februar 1959 siger Niels Underbjerg til Skive Folkeblad:

»Vort håb er bristet«.

Da to uniformerede betjente senere kommer til Trandum, er deres budskab til Marie og Niels Underbjerg dét, der forlængst har sendt dem ind i deres livs sorg: At deres søn mistede livet, da M/S Hans Hedtoft - måske på grund af en defekt radar - kolliderede med et isbjerg.

Redningskrans fundet

Skibet synes at være forsvundet, og først otte måneder efter forliset findes det eneste vidnesbyrd om M/S Hans Hedtoft. En ældre islandsk bonde, Magnus Haflidason fra landsbyen Grindavik syd for Keflavik, finder en redningskrans med navnet Hans Hedtoft København. Den hænger i dag i kirken i Julianehåb.

Også over 16.000 kilo materiale fra Grønlands arkiver ligger på havets bund efter forliset. Uerstattelige, historiske protokoller, bøger og arkivalier skulle have været overført til Rigsarkivet. I 1782 blev Grønland inddelt i to inspektorater, og det er særligt arkivmateriale fra det sydlige inspektorat, der blev losset om bord på M/S Hans Hedtoft i 13 cargaisonkasser.

Det var godt nok blevet nævnt, at det ville være »en katastrofe«, hvis dokumentationen i de 13 cargaisonkasser går tabt, men det affærdiges hurtigt. Hvordan skulle det kunne ske, når M/S Hans Hedtoft er omtalt som »synkefrit«?

En tredjedel af Grønlands Landsarkiv går tabt for tid og evighed.

Flere end 1200 deltager i den gribende mindegudstjeneste i Holmens Kirke for de omkomne fra M/S Hans Hedtoft, og den var præget af den dybe sorg og den oprigtige medfølelse. To skibsførere fra Den Kongelige Grønlandske Handel stod æresvagt, i mindet om de 95, som aldrig vendte hjem fra Grønland. Her ankommer kong Frederik IX, som sammen med dronning Ingrid, tydeligt bevæget deltog i mindegudstjenesten. Først 46 år senere får de omkomne en mindeplade, og ved den lejlighed er det dronning Margrethe, der lige så berørt deltager.

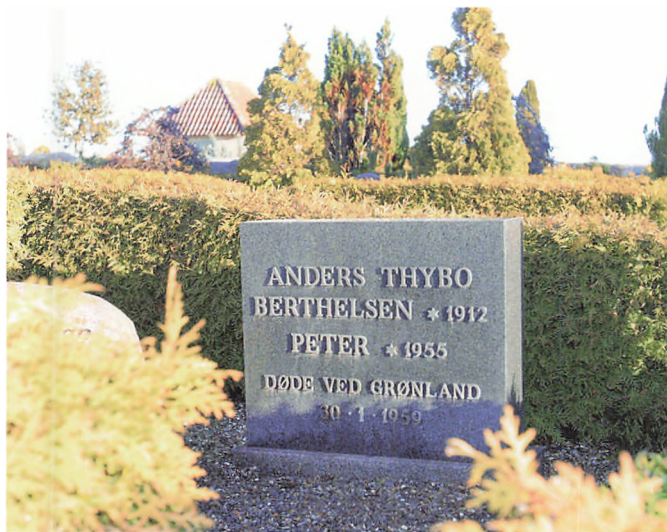
Eftertiden diskuterer også, om kaptajn Poul L. Rasmussen fra centralt hold blev presset til at sejle hurtigere end forsvarligt, fordi det nye skib skulle få kritiske røster til at forstumme.

I Trandum samler medfølelsen sig om familien. Flage-ne går på halv på det meste af Skive-egnen - og der bliver erklæret landesorg.

Aldrig tidligere har så mange mennesker mistet livet ombord på et dansk skib.

Et dansk Titanic

Sammenligningen med »Titanic«, der også blev omtalt som »synkefrit«, og i 1912 på sin jomfrurejse stødte på et isbjerg, ligger lige for.

Familien Berthelsen rejser i foråret 1959 en mindesten for sønnen, Anders Thybo Berthelsen, og hans søn, Peter, på kirkegården i Balling. Foto: Casper Jacobsen

Den tyske trawler »Johannes Krüss« forsøgte at komme M/S Hans Hedtoft til undsætning. Men siden telegrafisten på radio- og telegrafstationen i Prins Christians Sund, Ole Baadsgaard, fredag den 30. januar 1959 modtog et sidste livstegn om aftenen, har alle håbet forgæves.

Måske fordi de positioner, det lykkedes at afgive fra M/S Hans Hedtoft, var forkerte på grund af den radar, der muligvis ikke fungerede?

Onsdag den 18. februar 1959 rejser familien Underbjerg med toget til København. Også Maren Berthelsen fra Balling, der ved forliset mistede sin søn, Anders Thybo Berthelsen, og barnebarnet Peter, som hun aldrig nåede at møde, tager til hovedstaden med toget.

Til mindegudstjenesten for de omkomne i Holmens Kirke sidder kongeparret med Kong Frederik i admiralsuniform i kirkens højre side. Regeringen er der også.

Overalt kan savn og tragedie læses i ansigterne på de efterladte. Mange ser udmattede ud efter talrige søvnløse

nætter, og de medtagne kroppe er spærret inde i ubekvemt og fint søndagstøj.

Gudstjenesten transmitteres i radioen - og også i de endnu forholdsvis få hjem, hvor man har fjernsyn, følges den gribende, kirkelige handling. På Grønland følger de rystede, tidligere kolleger til Anders Thybo Berthelsen og Villy Underbjerg med.

Mange af de fremmødte efterladte fortæller i årene efter, at det først er dér i Holmens Kirke, det går op for dem. At de har mistet.

Til sidst synger forsamlingen salmen, som de fleste af de efterladte har lært som vers, da de gik i skole - »Til himlene rækker din miskundhed, Gud«. Billederne af den ufattelige og gruopvækkende virkelighed ved Kap Farvel trænger sig på, da alle stemmer i:

*som himlenes favn er din kærlighed, Gud
som havenes dyb dine domme.*

Manglen på et gravsted

Marie og Niels Underbjerg, der hele livet var stærke i troen, fik ingen mulighed for at begrave deres søn. Mindegudstjenesten er alt, hvad de får i forsøget på at sige farvel til sønnen. Senere bliver manglen på et gravsted svær at bære.

I sommeren 1959 rejser familien Berthelsen den mindesten med navnene på sønnen og sønnesønnen, der gennem mange år har kunnet ses på kirkegården i Balling.

Inden er placeringen af det politiske ansvar for M/S Hans Hedtofts forlis jævnlige et emne i nyhedsstrømmen.

I februar 1959 er tabet af en elsket bror, mand, kone, mor eller far ikke det eneste, der giver søvnløse nætter i mange familier. Det er også fortvivlende økonomiske og sociale forhold som konsekvens af forliset - og det kan al den medfølelse, der ellers samlede sig om familierne, umuligt råde bod på.

Farvandet ved Kap Farvel i det sydlige Grønland er berygtet om vinteren. Om sommeren ligger det derimod blank som et stuegulv. Foto: Privat

Fastelavnsmandag den 9. februar 1959 kommer to søstre, 11-årige Kaja og seks-årige Margit Madsen, Samsøgade 11, Skive, ind på Skive Folkeblads redaktion i Torvegade i Skive. De udklædte søstre får journalisterne til at ærgre sig over, at deadline var overskredet, så der ikke blev mulighed for at bringe et aktuelt billede af pigerne.

Ud på et bord hælder pigerne indholdet ud af deres raslebøsser fra den traditionsrige dag. En lille artikel får overskriften »en smuk gestus«. I alt 9,85 kroner vælger

pigerne at give til de familier, der sad tilbage med tunge savn efter forliset for M/S Hans Hedtoft.

Dermed tog de imod en opfordring fra blandt andre statsminister H.C. Hansen, da spinkle håb blev afløst af knugende sorg. En uge efter forliset kunne en stort opsat annonce med overskriften »Til det danske folk« læses i alle landets større aviser, at det var »... besluttet at iværksætte en landsomfattende indsamling, hvis første formål skal være at skaffe midler til støtte for de omkomnes efterladte...«

Ole Baadsgaard holdt i 2011 foredrag på Fjandbohus i Iglsø. Han var blandt de sidste, der havde kontakt til M/S Hans Hedtoft. Han blev siden kendt som landbrugsaktivist på Gl. Amstrup i 80'erne, og han døde i 2018 i en alder af 80 år. Foto: Casper Jacobsen

Grønlandsfonden af 1959

I annoncen fortsatte opfordringen:

»Indsamlingen bærer navnet »Grønlandsfonden af 1959«, og vi opfordrer herved indtrængende enhver af vore landsmænd til at yde et bidrag efter evne - det være sig stort eller lille - til formålet«.

Staten betalte for oprettelsen af fonden, der fik tre - kritiserede - formål: Ikke blot skulle den støtte de efterladte efter forliset. Men den skulle også give mulighed for at yde hjælp til pårørende ved andre ulykker, som skyldes Grønlands natur, ligesom den skulle give penge til kulturelle formål af betydning for Grønland.

Indsamlingen blev også kendt som »Giro nr. 3« - og pengene væltede ind. Landets biskopper opfordrede til, at

der søndag den 8. februar 1959 ikke blot blev bedt for de omkomne i landets kirker men også samlet ind.

Det var ikke kun Kaja og Margit fra Samsøgade i Skive, der gav penge til de efterladte som følge af M/S Hans Hedtofts forlis. Annoncen med opfordringen om at »yde efter evne« kom faktisk først i Skive-aviserne netop samme dag, som de tømte deres raslebøsser, mandag den 9. februar 1959.

Dengang havde Skive fire aviser, og alle tog imod penge til indsamling, men meget tyder på, at flest penge blev indsamlet i bankerne og på Skive Folkeblad.

Det første, lokale indsamlingsbeløb nåede efter kun et par dage - ifølge Skive Folkeblad - langt over hvad der var typisk for indsamlinger på egnen. I adskillige kirker blev

M/S Hans Hedtoft er for længst gået over i historien, som skibet, der blev kaldt »synkefrit« - og alligevel forsvandt det i havets dyb en iskold polarnat.

der samlet mellem to og tre hundrede kroner ind, og alene i tre af Skive-kirkerne - Vor Frue Kirke, »den nye kirke« og Resen Kirke - var der samlet over 500 kroner ind. Det svarer til langt over 7000 kroner i dag.

Onsdag den 10. februar 1959 var konklusionen på søforhøret, at »Hans Hedtoft-forliset var én af de katastrofer, der kan ske på søen«.

Men da var var M/S Hans Hedtoft forlængst blevet en varm sag i alle landets medier.

Den nu tidligere minister for Grønland, Johannes Kjærbøl, lagde efter uroen om »Umanak« og grønlandssejladsen i 1957 betydelig vægt på få fremstillet en positiv erklæring, som samtlige skibsførere ved Den kongelige Grønlandske Handel havde underskrevet den 11. marts samme år.

Politisk pression

Men nu kom det frem, at der faktisk havde været to erklæringer. I den første, der var dateret 8. marts 1957, havde skibsførerne været meget betænkelige ved at sejle med passagerer mellem Grønland og Danmark i vintermånederne.

Med erklæringen i hånden blev Johannes Kjærbøl rørende, og han skal ved den lejlighed have sagt:

»Hvis de tøsedrenge ikke vil sejle, skal jeg nok få dem til det!«

Derfor blev skibsførerne presset til at udforme en mere positiv erklæring.

Fredag den 12. februar 1959 var det i Skive tid til det første, offentlige arrangement på egnen til fordel for »Grønlandsindsamlingen«, som den i folkemunde blev kaldt.

Fru direktør Cicilie Nielsen, Bio i Torvegade i Skive, donerede hele entréindtægten fra midnatsforestillingen »Verdens smukkeste kvinde« med Gina Lollobrigida til de efterladte. Det giver alene 594,25 kroner til Grønlandsfonden.

Men skyldsspørgsmålet havde en fremtrædende plads i den politiske debat hele året. Johannes Kjærbøl var ved M/S Hans Hedtofts afsejling fra Københavns Havn den 7. januar 1959 - uofficielt - meget skuffet over, at han og hans hustru ikke blev inviteret med på skibets jomfrurejse.

Han reddede nok livet. Men efterspillet efter forliset var ved at koste den tidligere minister hans anseelse som politiker, og da sagen i sidste ende kom op i Folketinget, blev han udelukkende reddet af partifællerne.

Johannes Kjærbøl undgik en rigsretssag. Venstre og Det Konservative Folkeparti stillede ellers hver deres lovfor-slag om en rigsretssag mod den nu pensionerede Johannes Kjærbøl. Det samme gjorde Socialistisk Folkeparti. Begge forslag blev forkastet.

Sagen førte til vedtagelsen af en ministeransvarlighedslov. Den blev senere brugt første gang mange år senere, da den faktisk fældede én af sine »fædre«: Tidligere justitsminister Erik Ninn-Hansen efter tamilsagen i 1990'erne.

Midt i februar 1959 er der i Skive indsamlet yderligere 1000 kroner for »at yde hjælp og støtte nu og i fremtiden til de efterladte efter de omkomne ved Hans Hedtofts forlis«. På landsplan er tallet tæt på millionen.

Lokalt intensiveres indsamlingen af, at en række fremtrædende borgere med borgmester Woldhardt Madsen i spidsen gentager opfordringen om at støtte de efterladte. Med i opfordringen er Skive Husmoderforening, Skive Husholdningsforening, Arbejdernes Fællesorganisation, Skive Arbejdsgiverforening, Skive Erhvervsraad og sognepræst P.J. Fiig-Pedersen.

Det står klart, at mindst 20 af de 55 passagerer ikke var omfattet af nogen erstatningsbestemmelser, da de som passagerer var på en privat rejse.

Grønlandsfonden hører flere af dem aldrig fra, selv om statsminister H.C. Hansen i talrige annoncer ellers havde

Som Grønlandsminister i årene 1955-1957 er socialdemokraten Johannes Kjærboel (1885-1973) først fornærmet over, at han og hans tredje, 25 år yngre hustru, Gerda, ikke inviteres med på jomfrurejsen for MIS Hans Hedtoft i januar 1959. Den fraværende invitation redder deres liv, men længe ser det ud til, at han ikke undgår en værende rigsretssag. Partifællerne afværger den. Det politiske efter-spil i kølvandet efter MIS Hans Hedtofts forlis bliver, at sagen afsluttes med en beklagelse af, at Johannes Kjærboel havde fortiet oplysninger for Folketinget.

erklæret, at fondens »første formål skal være at skaffe midler til støtte for de omkomnes efterladte«.

Mange bidragydere fik således aldrig oplevelsen af egentlige kriterier for at få udbetalt hjælp fra fonden.

Maren og Peder Kristian Berthelsen, forældrene til Anders Thybo Berthelsen og lille Peters ukendte bedsteforældre i Balling, hører aldrig fra Grønlandsfonden. Heller ikke Villy Underbjergs familie bliver kontaktet.

På telegraf- og radiostationer i Prins Christians Sund og Kap Tobin, hvor Anders Thybo Berthelsen arbejdede, samlede medarbejderne ind. I det hele taget bidrager danskere i Grønland massivt til indsamlingen.

Dybt berørte venner og kolleger kunne netop ikke sende blomster til begravelser i kølvandet på katastrofen, så de valgte at støtte fonden i håbet om at bringe trøst til de familier, der var ramt.

En »hjerteløs« fond

Udenfor offentlighedens søgelys får Grønlandsfonden af 1959 i de følgende år ry for at være »hjerteløs« - og uvillig til at udbetale penge.

Det gik især ud over enkerne efter de mænd, der omkom. Nævnet lagde sig tæt op ad kontorchef Otto Jensens anbefalinger - og han vogtede nidkært over pengene.

Det meste af det indsamlede beløb blev investeret, så fondens hovedstol blev aldrig rørt. Samtidig måtte enkerne afse tid og penge, som de ikke havde for mange af, til at tage den ofte lange rejse til København og overfor Otto Jensen berette om de mest usle, fattige og private forhold.

Som følge af hans stærkt subjektive vurderinger gav fondens bestyrelse dem alligevel sjældent penge nok til at dække deres allermest livsnødvendige udgifter. Og der var slet ikke penge til at miste en arbejdsdags fortjeneste eller at rejse til hovedstaden for at komme til tilsagte møder med kontorchefen.

Med tabet af en forsørger bliver mange familier fattige fra den ene dag til den anden - og det gjaldt også besætningsmedlemmernes familier. Det kom for eksempel til at gælde for bådsmand Berthel Hohlmanns familie. Den blev sat under en administration, der svarede til datidens offentlige forsyng, selv om forholdene i hjemmet betegnes som »fortvivlende«.

Mange af enkerne arbejdede ikke, da de mistede deres ægtefæller. Men det kommer de til, og da de efterladte børn bliver voksne, får de aktindsigt i deres sager - i nogle tilfælde op til 20 centimeter tykke stakke af papirer. Efter at have fået bekræftet kummerlige forhold i deres barndomshjem forsøgte de forgæves at få det officielle Danmark til at sige, »det kunne vi ikke være bekendt«.

Grønlandsfondens sidste bestyrelse bevilger sig selv en rejse til Grønland i 2001. Pris: 58.000 kroner - og det samlede beløb er kun godt 16.000 kroner mindre end de udbetalinger, fonden gav til de efterladte hele det kalenderår. Der var ikke en dagsorden eller et andet beskrevet formål med rejsen for bestyrelsen.

Fondsbestyrelsen flyver naturligvis til Grønland. Efter forliset for M/S Hans Hedtoft blev sejladsen med passagerer til Grønland skåret ned til et minimum om vinteren. Sikkerheden til søs bliver stærkt øget. I løbet af få år blev alle passagerer til og fra Grønland transporteret med fly. I dag er fly og helikoptere de mest udbredte transportmidler mellem byer i Grønland og internationalt til og fra Grønland.

En mindeplade

I 2005 lykkes det dog de efterladte at lokke lidt penge ud af den nu særdeles pengestærke fond. Der bliver investeret 35.000 kroner i en mindeplade af grønlandsk marmor.

Mindepladen hænger ved Nordatlantens Brygge i København, og her rører børn, børnebørn og oldebørn ofte

ved det navn, der er deres familiemedlems - og mindes. Efter 60 år uden gravsteder og mindesten, hvor de kan mindes deres afdøde.

Mindepladen blev afsløret på dato 46 år efter forliset. Dronning Margrethe tager imod indbyddelsen til højtideligheden og hilser ifølge flere aviser »kendeligt berørt« på de mange efterladte, der er med. Den sidste formand for Grønlandsfonden, Gunnar Martens, dukker derimod aldrig op.

Forældrene, der ventede forgæves på deres sønner og den lille Peter, levede ikke længe nok til at opleve mindepladen på Nordatlantens Brygge.

Grønlandsfonden af 1959 eksisterer ikke mere. Den blev 1. juni 2005 lagt sammen med Kulturfonden Danmark-Grønland af 1996 og Folketingets Grønlandsfond. De tre sammenlagte fonde udgør i dag Kulturfonden Danmark-Grønland.

Fonden, der blev mere og mere økonomisk solid i takt med, at efterladte enker blev færre eller - i nogle tilfælde af nød - giftede sig igen, og de omkomnes børn voksne og selvforsørgende, lukkede med en beholdning på 6,1 millioner kroner.

Gennem årene fik de efterladte til ofrene for M/S Hans Hedtofts forlis udbetalt 5,8 millioner kroner, mens hele 9,1 millioner kroner gik til sekundære formål - bidrag til andre pårørende efter naturulykker på grønlandsk jord. Eller bestyrelsesmøder for fondsbestyrelsen.

Godt fire millioner kroner gik til kulturelle formål, mens administrationen af fonden kostede 1,1 millioner kroner.

Den fond, som Kaja og Margit Madsen fra Skive sammen med tusinder af andre danskere i 1959 betalte til for at støtte de medborgere, der mistede familiemedlemmer, endte altså samlet med at betale mere til andre formål end til de hårdt trængte efterladte efter M/S Hans Hedtofts forlis.

Ikke én krone fra fonden gik til familierne Berthelsen og Underbjerg på Skive-egnen.

Heller ikke selv om familie, venner, bekendte og naboer netop gav de penge, de kunne afse til indsamlingen, i håbet om at hjælpe. Heller ikke, selv om der netop blev samlet ind med det erklærede formål »at yde hjælp og støtte nu og i fremtiden til de efterladte efter de omkomne ved Hans Hedtofts forlis«. Ordet »forsørger« var ikke nævnt.

Telegrafisten Ole Baadsgaard, der døde i 2018, glemte aldrig den lille Peter.

Medarbejderne på telegraf- og radiostationen i Prins Christians Sund minder i det hele taget gennem de følgende år ofte hinanden om den lille Peter Thybo Berthelsens glæde i januar 1959. Inden han som ét af fem børn omkom ombord på M/S Hans Hedtoft, der forsvandt i det iskolde polarhav.

For de danske mænd, der på var langt hjemmefra, glemte aldrig drengen, der kun blev knapt fire år. Den lille Peter bliver husket som »et strejf af solskin på mange kulsorte vinterdage i Grønland«.

Kilder:

»Skibet, der forsvandt - historien om Hans Hedtofts gådefulde forlis«, af Lars Halskov og Morten Halskov, Politikens Forlag, 2008, 1. udgave, 5. oplag

»I de bedste hænder - historien om M/S Hans Hedtofts forlis«, af Thomas Rockwell, Aschehoug Dansk Forlag, 2002, 1. udgave, 1. oplag

Folketingets forhandlinger 14. marts 1957, side 3081-3087,

Folketingets forhandlinger 9. december 1959, side 1528-1658,

Folketingets forhandlinger 27. januar 1960, side 2529-2533.

Årbog 1931, Kolding Højere Almenskole

Skive Folkeblad, februar 1959

Gæstebogen for »Umanak«, 5. udrejse, 1950

Interviews foretaget i 2010:

Harald Berthelsen, bror til Anders Thybo Berthelsen

Esther Underbjerg Rasmussen, søster til Villy Underbjerg

Poul Underbjerg, bror til Willy Underbjerg

Sandra Vinding, f. Hohlmann, datter af bådsmand Berthel Hohlmann, M/S Hans Hedtoft

Margit Vendelbjerg, f. Madsen, Holstebro

Om forfatteren:

Merete Just er uddannet journalist og har siden 1997 været ansat på Skive Folkeblad med kultur som stofområde. I 2010 blev hun af Dansk Journalistforbunds kreds 5 tildelt hædersprisen »Den Gyldne Blok«. For afsløringer om fejlslagne udviklingsprojekter

bragt i Skive Folkeblad gennem mere end et halvt år, blev Merete Just sammen med journalist Bodil Emtkjær i 2015 indstillet til Cavlingprisen. Merete Just har skrevet de dokumentariske bøger, »Anton Rask - landsbylæge, modstandsmand og diplomat«, 2013, »Tyskernes piger«, 2014 og »Mod og mandshjerter«, 2015. Merete Just er i 2019 debuteret som skønlitterær forfatter med »Lysets børn - en himmerlandsfortælling«, der er udkommet på forlaget Hovedland. Handlingen i romanen er stærkt inspireret af begivenheder i Merete Justs egen slægt.

Danmarks mest omtalte gravhøj?

Af Henning Just

Næppe nogen anden gravhøj har i det seneste par år stået stærkere i bevidstheden hos danskerne end Bette Jenses Hyw på Fur.

Det startede i 2017, da en tidligere Salling-dreng, journalist Hans Mortensen, Weekendavisen, lavede en reportage. Han beskrev den tvist, der gennem nogle år har præget centrale myndigheder og furboer, der udøver civil ulydighed.

Den civile ulydighed bestod i, at furboerne gentagne gange genetablerede det gelænder, som Viborg Amt i sin tid satte op for at sikre adgangen til højen, der er Furs højeste punkt. Det gjorde de, selv om Kulturstyrelsen i 2014 gav Skive Kommune påbud om at fjerne det daværende gelænder.

Da Kulturstyrelsens påbud blev behandlet af Natur- og Miljøklagenævnet, stadfæstede nævnet påbuddet. Det

skete med stemmelighed, og derfor blev formandens stemme udslagsgivende.

Furboerne lod sig fotografere bagfra - og Weekendavisens navn til banden blev allemandseje: Gelænderbanden.

Med Anton Simonsen, Nederby, der i januar i år rundede de 80 år, i spidsen, blev Gelænderbanden dog hurtigt identificeret af repræsentanter fra dansk presse. Og snart var danske mediers logoer ikke noget særsyn på de biler, der kørte ombord på færgen til Fur.

I september i år var Museum Salling klar med udstillingen »Gravhøj og Gelænder«, der gav den faktuelle viden, der er om højen og gengiver et udsnit af myndighedernes og mediernes omtale af sagen.

I udstillingen var både gelænder, nye gelænderprodukter og en video, der viser den udsigt, der - også - gør Bette Jenses Hyw til en af Danmarks mest omtalte gravhøje.

*Bette Jenses Hyw på Fur er måske landets mest omtalte gravhøj.
Foto: Museum Salling*

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2018-2019

Af Johan Nielsen, formand for Samfundet

Johan Nielsen, formand for Samfundet.

Formandsberetning

På sidste generalforsamling den 19. november 2018 blev der vedtaget et forslag til vedtægtsændringer for Historisk Samfund for Skive og Omegn. De nye vedtægter ligger på foreningens hjemmeside.

På generalforsamlingen var fire bestyrelsesmedlemmer på valg. Henning Just, Garry Keyes og Per T. Mouritsen blev genvalgt. Nyopstillet og nyvalgt blev Preben Kjærulff.

På det første, efterfølgende bestyrelsesmøde konstituerede bestyrelsen sig således: formand: Johan Nielsen, næstformand: Preben Kjærulff, kasserer: Per Mouritsen, sekretær og redaktør af Skivebogen: Henning Just.

I ulige år skal der ifølge vedtægterne vælges tre bestyrelsesmedlemmer. I 2019 er Henrik Formann, Johan Nielsen og Birger Schütte på valg.

Siden generalforsamlingen har der været afholdt bestyrelsesmøder 15. januar, 21. maj, 11. september og 5. november 2019.

Gennemgående emner har her været:

Foreningens medlemsliste. Den føres og holdes opdateret af foreningens kasserer. Der vil være en regnearksversion, hvor medlemmer med oplyst mail-adresse er anført. Denne liste benyttes til medlemshenvendelser om arrangementer af enhver art og andre medlemsrelevante oplysninger.

Der er løbende blevet orienteret om redaktionen af Skivebogen. Desuden er Skivebogens forside og titelblad blevet justeret. Skivebogen er foreningens vigtigste aktiv. Her giver vi årligt vore medlemmer og købere i boghandler en bred lokalhistorisk orientering. De redaktionelle principper for Skivebogen er, at der skal være kvalitet og tidsmæssig og geografisk spredning i emnerne. Desuden tilstræbes det, at der skal være mindst en artikel med udgangspunkt i en relativ aktuel begivenhed/markering. I 2019 er det havnens 150 års jubilæum og i 2018 var det genindvielsen af Skive Museum.

Vi har indledt et arbejde om arrangementer inden for vort interessefelt. Sammen med Skive Kulturhistoriske Museumsforening har vi 27. marts 2019 afholdt et arrangement om dagligdag og samværsformer, traditioner og tankegange samt mentaliteten i Fjends, Salling og Himmerland i tiden omkring det moderne gennembrud, belyst ud fra Johs. V. Jensens og Jeppe Aakjærs forfatterskaber. For at forstærke indsatsen på dette felt vil der i bestyrelsen blive nedsat et arrangementsudvalg, som skal komme med forslag og idéer på dette område.

Foreningens hjemmeside orienterer om foreningen, det vil sige vedtægter, generalforsamlinger, bestyrelsen og om foreningens historie. Der er på siden udarbejdet en oversigt over Skivebogen, både indholdsmæssigt og historikken omkring Jeppe Aakjær og hans redaktørtid. Og der er udarbejdet en oversigt over andre historiske samfund i Danmark, herunder nyheder fra disse i det omfang, vi får kendskab til dem. Der er indlagt en lokalhistorisk oversigt, der udbygges fortløbende. Endelig er der en oversigt over vort lokale museumsvesen.

Byarkivar Niels Mortensen udnævnes fra 2019 til æresmedlem i Historisk Samfund for Skive og Omegn efter en mangeårig indsats for lokalhistorien og for sin indsats i foreningen, både med deltagelse i bestyrelsens møder og som en særdeles aktiv og skattet medarbejder i redaktionen af Skivebogen.

Årets lokalhistoriske udgivelser:

»Virksund Med Limfjorden som bagtæppe«. Med undertitlen: »De havde til dagen og vejen, men så kom der en dæmning«. Af Lisbeth Andersen-Farmer. Hans Korsgaard og Jens Østergaard. Udgivet af Andersen-Farmer Publishing.

»Skive Havn 1869-2019 - en billedbog.« Af Niels Mortensen. Udgivet af Skive Kommune.

»Viljen til Velfærd, Velstand og Vækst. Iværksættere, Entreprenører og Industriherrer i Provinsen«, red. Michael F. Wagner.

Bogen er en del af serien »Studier i historie, arkiver og kulturarv«, som er udkommet på Aalborg Universitetsforlag.

Afsnit om Per Odgaard af Niels Mortensen.

»Limfjorden«, fortællinger fra det jyske fjordlandskab med bidrag fra blandt andre designer Søren Vester, Thise, forfatter Lotte Kirkeby, der er vokset op i Østsalling og skuespilleren Preben Kristensen.

Udkommet på forlaget Lindhardt og Ringhof.

Museumschef Inge Kjær Kristensen, Museum Salling, holder tale for byarkivar Niels Mortensen på hans sidste arbejdsdag torsdag den 31. oktober 2019. Foto: Amalie Just

Historisk Samfund for Skive & Omegn
Regnskab for perioden 01.08.2018 - 31.07.2019

Indtægter

Medlemskontingenter	kr.	38.895
Salg af Skivebogen 2018	kr.	20.956
Salg af ældre årgange af Skivebogen	kr.	370
Andre indtægter	kr.	1.142
Vederlag Copydan	kr.	168
Årets underskud	kr.	11.239

I alt indtægter kr. 72.770

BALANCE kr. **72.770**

Udgifter

Trykning af Skivebogen 2018	kr.	53.983
Porto og distribution	kr.	9.748
Generalforsamling	kr.	521
Kontingenter (Dansk Lokalhist. Forening m.m.)	kr.	1.519
Tilskud til bog	kr.	3.000
Andel af udgift ved foredrag	kr.	82
Annoncer	kr.	1.149
Repræsentation	kr.	550
Gebyrer	kr.	485
Kontorartikler (kuverter, FI-kort m.v.)	kr.	1.733

I alt udgifter kr. 72.770

BALANCE kr. **72.770**

Status pr. 31.07.2019

Egenkapital pr. 31.07.2017	kr.	148.018
- Årets underskud	kr.	11.239
Egenkapital pr. 31.07.2018	kr.	136.779

Skyldig moms kr. 5.332

BALANCE kr. **142.111**

Aktiver pr. 31.07.2019

Kontant indestående i BG Bank	kr.	56.466
Kontant indestående i Salling Bank A/S	kr.	8.345
Bostrup Tinghøj off. ejd. værdi pr. 01.10.2018		77.300

BALANCE 31.07.2018 kr. **142.111**

Roslev, den 08. sept. 2019

Per T. Mouritsen

Kasserer

Revisorer:

Henning Nielsen

Hans Brunsgaard

Per T. Mouritsen, kasserer.

Bemærkninger til årets regnskab

Årets regnskab udviser et underskud på 11.239 kroner, hvilket for det meste skyldes, at salget af årets Skivebog hos boghandlerne er faldet med cirka 10.000 kroner.

Efter boghandlernes udsagn som følge af, at Skivebo-

gen sidste år fik konkurrence fra bogen om eneboeren Guf i Rønbjerg.

Sidste år blev det vedtaget, at kontingentet for næste år skal forhøjes fra 95 kroner til 110 kroner samtidig med, at boghandlerne i år skal tage 125 kroner inklusiv moms for Skivebogen, hvor dette beløb sidste år var 100 kroner.

Dette sammenholdt med, at der er tegnet knap 30 nye medlemskaber for næste år, gør, at medlemstallet kan bevares selv om der er sket en vis nedgang på grund af dødsfald blandt vore medlemmer. Vi må jo erkende, at gennemsnitsalderen for vore medlemmer ligger på den gode side af 65 år! Uden at vi har dokumentation herfor.

Samtidig har vi indgået en aftale med PostNord således, at de bøger, der skal sendes pr. post næste år, vil kunne klares for cirka halvdelen af det beløb, der blev brugt til porto sidste år.

Så alt i alt ser vi frem til næste års regnskab med fortrøstning.

Per T. Mouritsen
kasserer

Du kan melde dig ind i
Historisk Samfund ved at sende en mail til:

Histsamfskive@gmail.com

Eller ved at kontakte
et af bestyrelsens medlemmer

ISBN 978-87-87346-30-6